ژبه

له بابا ادمه تر دې دمــه

ډاکټر رحمت ربي زیرک یار ، خپلواک څېړونکی

لنډه پېژندنه:

دکتاب نوم : ژبــــه له بابا ادمه تر دې دمه

ليکوال: ډاکټر رحمت ربی زيرک يار، خپلواک څېړونکی

Language: From Adam to Present

By: Dr. Rahmat Rabi Zirakyar, Independent Scholar, U.S.A.

December 11, 2010

۲۰ لینده (قوس)، ۱۳۸۹ لمریز

زرڅېړی (تَوزند اُکس)، کلیفورنیا، امریکا

انلاين چاري: مختاراحمد احسان – لراوبر کتابتون – http://larawbar.com

لړلیک

- ډالۍ ----------
- مننه ----------
- ننتوځ ----------
- ۱—ژبه له کومه راغله؟ ----------
- ۲—د ځواب کاریکاتور: د ژبې د منشا بحث ولې تم شو؟ ----------
- ۳—د احمدشاه بابا بې کماله لمسیان ----------
- ۴—ژبه په ټولنه کې، وینه په لابراتوار کې ----------
- ۵—پښتو په ارګ، جومات او اساسي قانون کې ----------
- ۶—پښتو په ګوانتانامو کې او فارسي په ارګ کې ----------
- ۷—ژب سیاست او ژب پلان ----------
- ۸—د ژبې سیاسي اقتصاد: «په اردو یې ګټم او په پښتو یې خټم» ----------
- پایله ----------
- دوه ملونه ----------
- الف- هغه هېوادونه چې اساسي قوانین یې د ژبې په اړه مقررات لري ----------
- ب- هغه هېوادونه چې اساسي قوانین یې د ژبې په اړه مقررات نه لري ----------
- د کتاب پای

ډالــۍ

یوناني فیلسوف اپلاتون د غوره ټولنې (کمال مطلوب ټولنې) لپاره په فیلسوف واکمنانو را چاپیرو: په دې ډول چې یا دې پاچاهان فیلسوفان شي یا دې فیلسوفان پاچاهان شي. اپلاتون په خپل ژوند کې فیلسوف واکمن یا واکمن فیلسوف مینده نکړ. خو ما خپل فیلسوف واکمن مینده کړ: زما په زړه کې جناب ډاکټر صاحب عبدالصمد حامد هم پوه مشر دی او هم مشر پوه (سینیر سکالر) دی. زه دا کتاب خپل پوه مشر او مشر پوه منلي ډاکټر عبد الصمد حامد ته ډالۍ کوم ځکه چې خپله پوهه، خپله عقیده او خپل هیواد یې په هیڅ نه دي پلورلي، په علمي موضوع ګانو کې یې زما سره نیغ بحث کړی دی او په خپلو سازونکو نیوکو او پوښتنو یې زما څېړنې غښتلې کړې دي. د بیلګې په ډول، زما په دې کتاب ګوتې کې د دې دوه پوښتنو زه لا زیاتې څېړنې ته وهڅولم: لومړی، په دولتونو کې د رسمی ژبې او ملي ژبې د توپیر مثالونه به کوم وي؟(د دې کتاب اووم فصل). دوهم، په نولسمه پیړۍ کې په فرانسه کې د ژبپوهنې ټولنې ولې د ژبې د منشا بحث منع کړ؟ (د دې کتاب دوهم فصل). دغه شان د پوه مشر او مشر پوه ډاکټر عبد الصمد حامد مفکورو زما په یوه بله انګریزي لیکنه کې هم ګټور رول لوبولی و، په دې سرلیک

Zirakyar, Relocate United Nations to Jerusalem to Harmonize Civilizations, 2008. Electronic Version

منلی او سپین سپیڅلی سړی ډاکټر عبد الصمد حامد یو پوهنتون دی چې سړی پکې د دین او دنیا منځګړتیا زده کولی شي. افغانستان دا سې چاته کلکه اړتیا لري چې د دین او دنیا په منځ کې منځګړی(واسطه) شي. ډاکټر رحمت ربی زیرکیار

۵/د سمبر/۲۰۱۰=۱۴/لیندۍ(قوس)/۱۳۸۹المریز

مننـــــــــــه

ښاغلي ورور ابراهيم نعيمي دېته ملا تړلې ده چې د ژبې د اهميت په اکله زما خورې ورې پرتې ليکنې د کتاب په بڼه ټايپ او خپرې کړي. له دې امله چې د پښتو ټايپ مې نه و زده کړی، د ژبې د اهميت په اکله زما د ليکنو ستره برخه ناچاپه په ډيری (دوسيه، فايل) کې غلې شوې وه (يوائې دوه ليکنې مې په دې سرليکونو خپرې شوې وې: «د احمد شاه بابا بې کماله لمسيان په ارګ کې»، او «پښتو په ارګ،جومات او اساسي قانون کې»). پاتې شپږ فصلونه، ننتوځ او پايله‌نوي او ناچاپه دي. زه د زړه له کومې د محترم ورور ابراهيم نعيمي د تخنيکي، کلتوري او پوهنيزو هڅو منندوی يم او د ملي احساس او علمي خدمت ستاينه يې کوم. توده دې وي د دې ښاغلي او مبتکر ورور خپلواکه کلتوري ډېره!

ډاکټر رحمت ربی زيرکيار

۵/د سمبر/۲۰۱۰=۱۴/ليندی(قوس)/۱۳۸۹المريز

زرڅېړی (تَوزند أکس)،کليفورنيا، امريکا

نـــــتـوځ

نن د پوهاوي راپوهاوي د لوښي (وسيلې) په ډول د ژبې وظيفه اسانه شوې ده، خو خبره د ژبې په هويتي- احساسي وظيفه کې ده او په يوه مشخصه سياسي ټولنه(دولت) کې د ژبې د سياسي اقتصاد په ساحه کې ده.

دا کتاب د ژبې بېلا بېلې ديني، ازلي(ذاتي)، تاريخي-پرمختيايي، ،هويتي، ارتباطي (مراوده وي)، سياسي-ملي او اقتصادي څنډې څيړي، په بشري ټولنو کې د ژبې اهميت را سپړي، او هغې مشکلې پوښتنې ته د ځواب په ميندلو رڼا اچوي چې ژبه له کومه راغله. بله غټه پوښتنه دا ده چې که د ژبې تکاملي پرمختيا (اٍيوليوشنري ډيولپمينټ) واقعيت وي، دغه عمليه به نوره په کومه خوا روانه وي او پخپله زموږ انسانانو تکاملي پرمختيا به کوم پړاو ته ورسيږي؟! دې پوښتنې ته ځواب به د راتلونکو پوهانو په مغزو کې خاپوړې وکړي

ژبه نړدې يوه «معجزه» ده چې په وينا کې نه ځايېږي، تو پير نه لري چې له کومې څنډې ورته وګورو. که ژبه نه وای، دينونه به ناشونی وای، انسانان به يو بل ته پرديان وای، ...بې له ژبې به استعدادونه پټ وای او فکرونه به شړ وای. کمپيوټرنيټ(کمپيوټري جال) نن يوه اريانوونکې پرمختيا ده، خو د پخواني بې جسمه واقعيت(ژبې) سيوری دی. په دې کتاب کی به لوستونکي د ژبې د بحث د ژورتيا خوند وڅکي، د ژبې د مرموزو څنډو ننداره به وکړي، او د امريکايي کمياګر او ژبپوه بن جمين لي وورف د فرضيې(هيپاتيزيس) سره به اشنا شي.

په دې کتاب کی سربيره په ډالۍ، مننې، ننتوځ، پايلې (نتيجې) او دوه ملونو اته پړکي (فصلونه) خوندي شوی دي. لومړی پړکی د ژبې په منشا راڅرخي. دوهم پړکی د ې پوښتنې ته ځواب لټوي چی په نولسمه پيړۍ کې په فرانسه کی د ژبپوهنې ټولنې ولې د ژبې د منشا په اکله بحث منع کړی و. دريم څپړکی زما په خوب ليدلو (۱۳۷۵-۸-۱۸ لمريز=۹ نومبر۱۹۹۲ زيېز) را چاپير دی چی په صحنه کی يی احمد شاه بابا ،پښتو بابا محمد ګل مومند ، ويداند (علامه) سيد جمال الدين افغان،رام چند ، او محمد څرګند لوبغاړي دي. په څلورم پړکي کی د افغانستان د يوه کړکيچ په هغه توپير ګړيږم چی د سياسي هېوادوال(سياسي تبعه) او کلتوري هيوادوال ترمنځ عملا په دولتي رسمي ادارو کې ليدل کيږي. په پنځم پړکي کی په ارګ(دولتي مرکز) ، جومات، او اساسي قانون کی د پښتو په چلن رڼا اچول شوی ده. په دی پړکي کې اروانباد وزير محمد ګل مومند په شلمه پيړۍ کې د لومړي او هغه جدي مفکر په څير معرفي شوی دی چی د ژبې په سياسي اقتصاد پوهيده. په شپږم پړکي کې دوه هيواد دوست پښتون ساپوهان(پوهاند سيد بهاالدين مجروح او ډاکټر کبير ستوری) معرفي شوی دي او په څنګ کی يې د طنز په ډول په ګوانتانمو کې د پښتو رسمي کېدنې ته او د

جلالت چېن حامد کرزي په ارګ کې د پخوا په شان د فارسي رسمي کيدنې ته ګوته نيول شوې ده. او وم پړکی د ژبې او عقل په اکله په يوه مهمه عربي مقوله پيل کيږي چی د ژبپوهنې ډاکټر نيکولس أستلر پرې د خپل پنځه کتاب سريزه پيل کړې ده. په دې تر ټولو اوږده پړکي کې د رسمي او ملي ژبو پولې ښودل شوې دي، د ژبني ټکرونو لاملونه ښودل شوي دي، او د ژب سياست (د ژبې د معياري کولو) او د ژب پلان اساسات او بېلګې په کې انځور شوي. په اتم پړکي کې په برتانوي پاکستان کې چې د افغانستان په خاوره يې خېټه اچولې ده او د پښتونخوا سره استعماري چلن کوي، د پښتو ژبې سياسي اقتصاد راسپړل شوی دی. استعماري اسلامي پاکستان د دې مخه نيولې ده چې په پښتونخوا يانې افغانيه کې دې پښتو ژبه د پښتنو په هويت سازۍ کې اغيزمن رول ولوبوي. په هند کې د مغلو د واکمنۍ له برکته اردو ژبه چې په برتانوي پاکستان کې د اووه عشاريه درې سلنو (۷،۳٪) وګړو (مهاجرو) ژبه ده په دغه هېواد کې ملي او اسلامي ژبې ته ځګه شوې ده. خو په برتانوي پاکستان کې پښتو ژبې د دې وس و نه مينده چې د قدرت په قلمرو کې د برخې خاونده شي. په پايله کی مې د بحث تنسته رالنډه کړې ده او په ښکېل شوي افغانستان کې د ژبې د کړکېچ د حل لپاره مې خپلې ماتې ګوډې سپا رښتنې وړاندې کړې دي.

ګوندې زما دا کتاب ګوتې په افغانستان کی د ژبې د احساسي مسلې منطقي بحث ته لار پرانيزي او په دې ډول د علمي بحث په رڼاکې د حل لار ولټول شي. وروري به کوو، حساب تر منځ. «له کورا و کلي ووځه، خو له نرخه مه وځه !» افغانان بايد د نورو ملي ټولنو له واقعيتونو نه نوکې زده کړه وکړي. نږدې لس کلونه وړاندې د ۲۰۰۰ زيږيز کال په پسرلي کې د اسلامي ايران ولسمشر محمد خاتمي د ايران په شمال کې د ګورګيانو غونډې ته په وينا کې په دې ټکي ټينګار وکړ چې: «درين دنيا نمی توان از کثرت صرف نظر کرد.» ولولئ: رحمت ربی زيرکيار، ملي ستم، مليت او خراسان. خپروونکی: د پښتنې کلتور د ودې ټولنه-جرمني، د خپرونو لړی ۱۲. چاپخی: ملت پريس، لاهور. د چاپ کال: ۱۳۸۰ لمريز/۲۰۰۰ زيږيز، ۱۱۹ مخونه، دلته ۲ مخ

دسمبر /۱۲ /۲۰۱۰= ۲۰ ليندی(قوس)/۱۳۸۹ زرخېږي،کليفورنيا، امريکا

ډاکټر زيرکيار

ژبه له کومه راغله؟

له فرعونه تردی دمه «په علم کی خوراکلک مشکل» دی پوښتنی ته دځواب میندل دی چی ژبه دکومه راغله؟ تراوسه انسانان یواځینی ژوی دی چی دوینا پیرزوینه پری شوی ده. که له یوی خوا ژبه لوښی «وسیله» ده دپوهاوی راپوهاوی(افهام وتفهیم) لپاره، نوله بلی خوا ژبه تړون اوغوټه ده دپیژاند (هویت) لپاره. دوسیلی په ډول د ژبی وظیفه اسانه شوی ده. نن ناشونی نه ده چی دامریکی له راکی غرنه یوامریکایی په انگریزی ژبه د سپین غر دیو پښتون سره په پښتو ژبه دهمزمان الکترونیک ژباړی په برکت مفاهمه وکړی بی له دی چی دواړو د یو بل ژبی زده کړی وی.

خوخبره د ژبی په هویتی – احساسی وظیفه کی ده ، اوپه یوه مشخصه سیمه کی د ژبی د سیاسی اقتصاد[1] په ساحه کی ده. هغه ولس چی خپل دولت یی نه وی جوړ کړی، رسمی ژبه نلری خو ملی ژبه لری.عموماً ملی ژبه دولتونه زیږوی، اوبیا دولتونه رسمی ژبه ټاکی.

«قوة الانسان فی عقله ولسانه» دډاکټراولستر[2] دپنډ کتاب سریزه په دغه عربی مقوله پیل شوی ده.

(اوستلر، دلفظ امپراتوری: د ژبی یوتاریخ، نیویارک اولندن: هارپر۲۰۰۶)

یوسل ودوه څلویښت(۱۴۲) کلونه وړاندی په(۱۸۸۲ز) کال کی، په پاریس کی د ژبپوهنی ټولنی د ژبی دمنشأ په اکله بحثونه منع کړل. له دی نه شپږ کلونه وروسته په(۱۸۷۲ز) کال، په لندن کی دلغت پوهنی ټولنی(فیلولوجیکل سوسایټی) عینی لار غوره کړه. د یوی پیړی لپاره د ژبی دپرمختیا په اکله بحثونو ته پاټک اچول شوی و. په (۱۹۷۰ز) کلونو کی، د ژبی دمنشأ (پیل) اوپرمختیا به اکله غلی شان بحثونه پیل شول، اوډیرځلی به ورسره یوه بښنه هم مل شوی وه. پایله داشوه چی دغه غلی بحثونه غلی پاتی نشول، بلکه دیوه درانه اواوږده ورښت په شان یی په تیرو(۳۰) کلونو کی دمضمونو، کتابونو اوغونډو خوړونه راوویستل. اوسني په بحثونو ډک اومنډلي حالت څه ناڅه انارشي(گډوډي او خپل سری) رامنځته کړی ده چی په پایله کی یی نبایی ځینی خلک دپخوانی حالت خوبونه ووینی، اود ژبی

د منشأ او پرمختیا په اکله دبحثونو بندیز غوره وگڼی؟!

دچارپوهانو ډیره کیان په دی اند دی چی ژبه اساساً یوځانگړی بشری استعداد دی. خو په وراثت پوهنه[3]، لرغون پوهنه(ارکیالوجی)، عصبی تن پوهنه (نویروفیزیالوجی) اوپه کمپیوټری ماډلونو کی پرمختگونو غټو اوکله ناکله

---

[1] - political economy of language

[2] . Dr.Nicholas Ostler, Empires of the word: A language History. New York and London: Harper perennial, 2006,xix

[3] - genetics

کړکیچنو علاموا ولاربنودنو ته لارپرانیستلی ده. کریستن کینیلی[4] په خپل وتلی کتاب کی د ژبی د منشأ په اکله اوسنی بحثونه راغونډ کړی دی.
لیکواله د علوم و تجربه کاره ژورنالسته ده او له کمبریج پوهنتون نه یی په ژبپوهنه[5] کی ډاکتری ترلاسه کړی ده. د دې کفایتونو په مټ لیکواله د دې لایقه ده چی خپل کتاب (نن په علم کی د خوراکلک مشکل) په حل را وڅرخوی.[6]
ژبه نژدی یو «غیری قابل بیان معجزه» ده، تو پیرنلری چی له کومی ځنډی نه ورته وکسو. ژبه هغه لوښی (وسیله) ده چی انسانان یی له سپیره ډاگ نه راوویستل تاریخ یی هسک کړ، او موږ ته یی د دی وس راکړ چی فکرو کړو، دغه ډول ځیزونه په تصور کی انځور کړو او خپل مجرد[7] فکرونه په خورالیری واټنونو کی د یو بل په پوهاوی راپوهاوی (افهام او تفهیم) کی وکاروو. خوکوټلی پوښتنه دا ده چی پخپله ژبه له کومه راغله؟!! په دی اکله دوه نظریی شته
لومړی نظریه هغه یوه ده چی د امریکی د وتلی ژبپوه نوام چامسکی[8] له خوا راوتلی ده او له کلونو راهیسی برلاسی ده. په ساده وینا، د پوهاند چامسکی په اند:
۱ـ ژبه یو ځانګړی بشری استعداد دی.
۲ـ ژبی د انسانانو په پیدا ینښت[9] کی کلک سیمونه غځولی دی.[10]
۳ـ ژبه د خپلو اجزأ تو لپاره مخکی له مخکی ټاکل شوی (ازلی) ګرامری قواعد لری. په بله وینا، ماشومان د ګرامری جوړښت په اکله ذاتی یا ازلی پوهه لری، او دغه ګرامری قواعد په ټولو بشری ژبو کی خوندی شوی دی. دغی ذاتی یا فطری[11] پوهی ته جهانی ګرامر[12] وایی. د نړی د ژبو تو پیرونه د انسانانو په مغزو کی د نصب شوو مشخصاتو[13] په څیر پراته دی. د پوهاند چامسکی په اند، د انسانانو ماغزه د شعوری او ادراکی فکر چینه ده. دلته ادراکی عملیی[14] روانی دی چی په فکر[15] (تعبیر، احساس)، تفسیر او تحلیل، حافظه.... او تصور راڅرخی. خو کیدای شی چی انسانان

---

[4] - Dr.Christine Kenneally, the First word: The Search for the origins of language. New York: Viking/Penguin Group, 2007, x+357 pages
[5] - Linguistics
[6] - The hardest problem in science today.
[7] - abstract
[8] - Noam Chomsky
[9] - genes
[10] - Hardwired into our genes
[11] - innate
[12] - Universal grammar
[13] - Parameter settings in the brain
[14] - Cognitive processes
[15] - Perception

ورته متوجه نه وي. د پوهاند چامسکي له دغه ډول نظره سره د اسې پوهيږي چې د ژبې تکاملي مفکوره لږ تر لږه د شک لاندې ده. دليل يې دا دی چې د ژبې د تکاملي پرمختيا لپاره لا تر اوسه د اسې کلکې نښې نښانې[16] نه دي ميندل شوي چې د ډېرو زمانو په اوږدو کې د ژبې منشأ وښيي. په بله وينا، مشکل دا دی چې پخوانۍ وينا (لومړي لفظونه يا لومړۍ وينا) جسمي نښې نښانې (فوسيلونه) نلري

د ژبې په اکله دوهم نظر د ژبې په تکاملي پرمختيا (ايولوشنري ډيولپمنټ) را څرخي.

د ژبې د منشا د ميندلو لپاره دادراک پوهانو، ژوند پوهانو، وراثت پوهانو، او ژوپوهانو[17] څېړنې د سرې هيله غښتلې کوي چې د ژبې تکاملي پرمختيا به يو وخت را جوته (برسيره) شي. په دې اړوند کې د کريستين کينيلي کتاب[18] (لومړی ټکی: د ژبې د منشأ ګانو لپاره څېړنه، نيويارک ۲۰۰۷) ګټور معلومات وړاندې کوي. په دې کتاب کې ليکوالې کلکه هڅه کړې ده چې د ژبې د تکاملي پرمختيا تنسته را وسپړي، او په دې رڼا وا چوي چې څنګه د دغې پټېنې (قشري) عمليې په اوږدو کې يو غږېدونکی ژوی[19] را وتلی دی. بيلا بيلې تجربې (لکه د اشارو په واسطه د بيزوګانو وينا، د توتيانو ادراک، په بيزوګانو کې د شميرنې او ګرامر استعداد، او په دولفين[20] کې ځان پيژندنه)[21] موږ دېته رابلي چې د ژبې د رامنځته کيدلو په اکله په خپل نظر کې بدلون ته چمتو شو. د اسې معلومېږي چې ژبه زموږ په جينونو[22] کې د نا څاپي، اريانونکې او ښتون له لارې نه ده زېږېدلې بلکې د يوې تدريجي عمليې په اوږدو کې رامنځته شوې ده چې جسمي، عصبي او کلتوري نوښتونه پکې شامل دي.

او س انسانان کولای شي چې د کمپيوترونو نړيوال جال ته ورننوځي، او د يو ځو ټنيو په ټومبلو سره د معلوماتو په نړۍ کې وګرځي، او د نا اشنا خلکو سره په يوه داسې کچه راشه درشه (مراوده) کې اخته شي چې يو څه وړاندې يې چا تصور نشو کولای. د بريښنا يي جال (کمپيوترنيټ) را ويستل په تخنيکي پرمختيا کې يو محير العقول ټوپ و.

خو په عيني حال کې دغه اريانوونکې پرمختيا د يو غټ او پخواني څه سيوري و. د هغه څه سيوري چې موږ ورته ژبه وايو. په واقيعيت کې ژبه تر هر څه د مخه او ستره معلوماتي شا هراه[23] ده يانې ژبه (نړۍ لومړی واقعي نړۍ)[24] ده. ژبه

---

[16] - Fossils

[17] - Animal researcher

[18] - The First word

[19] - Talking animal

[20] - Dolphins

[21] - Self-awareness

[22] - Genes

[23] - Information highway

[24] - The first virtual world

واقعي جهانشمول جال[25] دی چې هرڅوک ورته لاړلری (مخ ۳).
لیکل یوډول فوسیل(نښه، علامه) ده. لیک موږته دهغو ژبو په اکله یوڅه ویلی شي چې پخپله لیک کې ثبت شوي وي. پخپله لیکل شپږزره(۲۰۰۰) کلنه مخنیه(سابقه) لري(مخ ۵). ژبه غیري جسمي، معنوي موجودده، له دې امله الفاظ ډبرین، کلک موجودیت نشي لرلی. خود انسانانو په وجود کې د ژبې سره اړوند جسمي غړي د ژبې په تکاملي عملیه رڼا اچولی شي. ماغزه، ژبه، مرۍ، سږي، پزه اوورۀ ژبه (الکی ژبه) ټول«دقیقاً دغړپه تولید کې شامل دي»: [26]
دانسان په وجود کې پاسته نسجونه[27] زرله منځه درومي. وروسته له اوږدې زماني، انسان په دې بریالي شوي دي چې د ژبې سره داړوندوفوسیلونوچاپونه(اثرونه)[28] پیدا کړي. هغه چاپونه چې دلرې پخوانیانو هډوکوپرېښې دي.
خو دانسان دککرې کچه(اندازه) یا د ورون هډوکې د ژبې دپرمختیا په اکله زموږپوهه همدومره غښتلې کولی شي. دانسان دلرې پخوانیانو دهډوکو دفوسیلونو دچاپونو (اثرونو) اندازه موږته نشي ویلای چې لومړي غږ[29] کله ویستل شوي و. دغه چاپونه یا اثرونه موږته نشي ویلای چې لومړي تکې یونوم و(لکه څرمن، زمری، تیږه)، یوصفت و(لکه ګلالی، غوریالی، توریالی)، یوفعل و(لکه څښل، خوړل، وهل، څملاستل، ځغاستل)..... اوکه یو امرو(لکه ودانګه، وڅښه، وخوره). زموږ د پخوانیانو هډوکي موږته نشي ویلای چې لومړي غږچا ویستلی و یاچا اوریدلی و.
ایا ژبه دځان سره په غږېدلو[30] پیل شوه، اوکه د ژبې اساسي فطرت دادی چې اړیکمنه[31] یاني ارتباطي وي؟
خبرې(محاوره، صحبت) لږترلږه دوه انسانانوته اړتیالري. سړی څنګه یوداسې ژبه خلق کولای اوراویستلی شي چې په عیني وخت کې يې بل سړی په مطلب پوه شي؟ په بله وینا، که یو سړي ژبه(لومړی وینا) راوویستله، هغه دخپلې وینا په مطلب پوهیده. هغه دوهم سړی چې لومړی اوریدونکی و، دلومړي وینا کوونکي په مطلب څنګه پوه شو؟ په ساده ژبه: وینا خود شفر(رمز) په شان وه. (هغه رمزو چې پخپله ویونکي يې کیلي لرله اوپرې پوهیده)، هغه اوریدونکي د شفر کیلي څنګه مینده کړه. هغه کیلي چې دوینا ډکون(متن، مطلب) راوسپړي[32]؟ فوسیلونه[33] دغه

---

[25] - Real worldwide web

[26] - Are all intimately involved in speech production

[27] - Tissues

[28] - impressions

[29] - first word

[30] - Soliloquy

[31] - communicative

[32] - decode

پوښتنې ته ځواب نشي ویلای. کوم آینشتاین[34] به هم پیدا نشي چې د ژبې تکاملي پرمختیا ته یوائځي ارت او برلاسي نظر واچوي. دلغتونو او جملو ډېرې پخوانۍ منشأګانې رابرسیره کول دېته اړتیا لري چې یو شمېر بېلابېل علوم، په سلګونو ژمنوال(متعهد) او زیرک چارپوهان، او یو شمېر سترګوراو او ږدفکره وګړي[35] ګډ کار ته ملاوتړي.او ګډ معلومات راوباسي. په دې پوهیدل چې ژبه څنګه پیل شوه، هغې ټکنالوجۍ ته اړتیا لري چې «تېره اونۍ راوتلې وي، او هغو تجربو ته اړتیا لري چې پرون اجرأشوي وي.»[36]

دلته وینو چې د شفرکیلي ژباړې ته ورته ده. که ښه زیر شو، دیته به موپام را وګرځي چې ښایي بیله ژبې به انسانان یو وبل ته پردیان وای: بې له ژبې به انسانان د یو بل په احساس نه پوهیدلای، بیله ژبې به د یو بل په ګټه نه پوهیدلای، بې له ژبې به یې استعدادونه پټ وای، بې له ژبې به یې فکرونه شړ وای، بې له ژبې به انسانان بې برکته وای، بې له ژبې به دینونه ناشوني وای، بې له ژبې به تاریخونه ورک وای!

یوه غټه پوښتنه داده چې که د ژبې تکاملي پرمختیا واقعیت وي، دغه عملیه به نوره په کومه خوا روانه وي، او پخپله زموږ انسانانو تکاملي پرمختیا به کوم پړاو ته ورسیږي؟[37]

ډاکټر کریستین کینیلي «لومړی وینا»[38] په نوم کتاب وروستنی وینا نه ده. په دغه سرلیک هغه چارپوهان بې برخې پاتې شوي دي چې په علامت ژبه[39] کې یې نوم ویستلی دی[40]. داسې بریښي چې د «لومړی وینا» په نوم کتاب کې، ژبې ته یوائځې د وینا ژبې[41] په سترګه کتل شوي دي. پخپله د کتاب لیکواله ډاکټر کریستین کینیلي کاږي چې وینا د ژبې لپاره «حیاتي» یانې زښته ډېره مهمه[42] ده. سره له دې هم، ژبه د لاسونو په خوځولو او د مخ په څیره کولو[43] کې

---

[33] - Fossils

[34] - Einstein

[35] - Visionary individuals

[36] - Finding out how language started requires technology that was invented last week and experiments that were conducted yesterday. Pp.5 - 6

[37] - (If language has evolved, where will it head next? And where, for that matter, will we?) (P.11).

[38] - The first word

[39] - sign language

[40] - Ursula Bellugi, Karen Emmorey David F. Armstrong, Sherman willcox, and the late William C. stokoe

[41] - speech language

[42] - crucial to language

[43] - expressions

هغه شان غځيدلی ده لکه په غړونو[44] کی چی خوندی شوی ده. بنا يی ژبه به په لومړی پړاوکی دعلامت ژبی په ځيررا منځته شوی وی ، اوورپسی به يی دغړژبی اووينا ژبی په ځيرپرمختيا کړی وی. اوس هم وينوچی لاسی حرکتونه زموږپه ويناکی اوبدل شوی دی. د زياتو معلوماتولپاره ولولی دامريکی په اوکلند پوهنتون کی دساه پوهنی دپوهاند کتاب:[45]

دمغزواوژبی اړيکی په هغوانسانانوکی هم ليدل کيږی چی حمله(سکته) پری راغلی وی، يانی(سټروک ويکټمز)[46] وی. سکته وهلی انسانان دويناقدرت له لاسه ورکوی چی افوزيا[47] ورته ويل کيږی. په دغسی حالت کی هغوی نه يوائی داچی په راشه درشه (مراوده، کمونيکيشن) کی مشکلات لری، بلکه داهم ورته ډيره سخته وی چی معلومات رده بندی[48] کړی، په يادکی يی وساتی اوتنظيم يی کړی. دډاکټرې کريستی کينيلی په کتاب(لومړی وينا) کی يوپام وړپوښتنه خوندی شوی ده: څه به پيښ شی چی که يوبيزوچی علامت ژبه[49] يی زده کړی وی لومړی ځل يو بل بيزو ووينې چی په عين اندازه يې علامت ژبه زده کړې وي؟ددغه مخامخي پايله داشوه چی په علامت ژبه کی ددواړوهمسويه بيزوګانوترمنځ راشه درشه(مراوده) ونشوه، بلکه پرځای يی د دواړوترمنځ د«علامت چغوجګړه» راپورته شوه:[50]

داتجربه يوځل بيا په سړی کی دافکرغښتلی کوی چی ژبه يوه انسانی ځانګړتياده.

يونانی تاريخ پوه هيرودت[51] لومړی انسان برېښی چی نژدی دوه نيم زره کلونه وړاندی به يی د ژبپوهنی[52] يوغټ ټکی ته ګوته نيولی وی. دغه شان مصری واکمن، فرعون سميتيکاس[53] (۲۲۴ تر۲۱۰ قبل الميلاد) لومړی سړی برېښی چی څه دپاسه دوه نيم زره کلونه وړاندی به يی د ژبپوهنی ډيره ترخه تجربه بشپړه کړی وی. هيرودوت(۴۸۵ تر۴۲۵ قبل

---

44 - vocalizations

45 - Michael C. Corballis, From Hand to mouth: The Origins of language. Princeton university press,2002

46 - stroke victims

47 - aphasia

48 - categories

49 - sign language

50 - "What resulted was a sign-shouting match,neither ape was willing to(isten), Dr.Kennaeally reports.

51 - Herodotus

52 - Linguistics

53 - Psammeticus

المیلاد) په مصرکی دخپل سفرپه اوږدو کی په یوه اریانونکی تجربه خبرشو.په هغه تجربه چی دفرعون سمیتیکاس په امربشپړه شوی وه. هیرودوت کاږی چی دغه فرعون په دوه(۲) ماشوم هلکانو په یوه لرې اوپټ ځای کی دیوالونه راتاوکړل اوپه دی ډول یی له بهرنی تماس نه ګوښی اوبیل کړل. فرعون سمیتیکاس په دی اند وه چی هرڅه د دغو هلکانو له خولی را ووځی دانسان د ژبی پیل(منشأ) به وی اودنوروژبولپاره به کیلی وی. دتاریخپوه هیرودوت په وینا په انزواکی ساتل شوو هلکانو په فریګیان[54] ژبه کی دډوډی لپاره لفظ (بیکس)[55] را وویست.

فریګیا داوسنی ترکیی په منځ کی یوه پاچهی وه. مسیدونیا(مکدونیا) دجنوب ختیز یوروپ هغه سیمه وه چی دیونان، بلغاریا اویوګوسلاویا ځینی برخی پکی شاملی وی. مکدونیا دیونان په شمال کی دیوی لرغونی پاچهی نوم هم و. فریګیانو[56] په لرغونو وختونو کی په مکدونیا کی ژوند کاوه. هغوی په پیل کی دبروګیس[57] یا بریګیس[58] په نومونو یادیدل. وروسته دفروګیس[59] اوبیا د فریګیس[60] په نومونو یاد شول. دا هغه مهال وچی په لرغونی یونان کی یونانی ژبه ملی(هیوادنی) مقام ته نوه رسیدلی. دتروی[61] دښاری دولت په مهال ځینی فریګیان دتروجانو په ټلګرتیا[62] اوحمایت سره اناتولیا(اوسنی ترکیی) ته لاړل. تروی[63] په شمال لویدیزه کوچنی اسیاکی د داردانیلس په شاوخواکی لرغونی ښاروا ود تروجن جګړی[64] سیمه وه. پخپله تروجن ژبی دمړینې خوند وڅاکه. له دې امله سخته ده چې په ډاډ سره د تروجن ژبې اوفریګی ژبی اړیکی راوسپړل شی. لاتراوسه داهم نه ده جوته شوی چی فریګیان به کله په ترکیه کی هتیت امپراتوری[65] ته ورغلی وی اوددغی واکمنی سره به یی څه ډول اړیکی ساتلی وی. معمولاً

---

[54] - Phrygian

[55] - Bekos

[56] - Phrygian people

[57] - Bruges

[58] - Bryges

[59] - Phruges

[60] - Phryges

[61] - Troy

[62] - Trojan allies

[63] - troy

[64] - Trojan war

[65] - Hattite

داسی اټکل کیږی چی هتیت واکمنی به له نن نه دری زره دوه سوه(۳۲۰۰) کلونه وړاندی ددولس سوه(۱۲۰۰) قبل المیلاد په شاوخوا کی خوبیالی شوی او مرګونی شوی. هو، په ډاډ سره ویل کیږی چی فریګیا[66] دهتیت په خاوره کی رامنځته شوی وه، اودفریګیا دولت په اتمه(۸) قبل المیلاد پیړی کی راجګ شوی و. فریګی ژبه دشپږمی زیږی پیړی پوری یانی نږدی ددیارلس سوه(۱۳۰۰) کلونو لپاره ژوندی پاتی شوی وه. په بالکان کی فریګیان په یونانی مکدونیاکی مدغم شوی وو. دیونان لرغونی حماسی شاعر هومر[67] (اتمه یا اووه مه قبل المیلاد پیړی) په خپل ایلیاد[68] نومی اثرکی تروجن جګړی ته ګوته نیولی ده. تاریخپوهان وایی چی هومرشاعرو، نه مورخ. له دی امله دنوموړی له خوا وړاندی شوی تاریخی معلومات باید په احتیاط سره وکارول شی، که څه هم ځینی تفصیلات یی دلرغون پوهانو(ارکیالوجستانو) له خوا منل شوی دی.   فریګیانو یوه ایندو- اروپایی[69] ژبه ویله، اوهغه پتی(الفبا) یی منلی وه چی اصلاً فونیشیانو[70] راویستلی وه. پخپله فونیشی پتی دوه ویشت(۲۲) توری لرل چی له کنعانی وزمه یا سینایی وزمه ژبی[71] نه راوتلی وه. د کنعانی وزمه ژبی پتی لومړنئ غلی(صامت، بی غږه) الفباوه. کنعان یا سینا په اتلسمه(۱۸) یا اووه لسمه(۱۷) قبل المیلاد پیړی کی دمصریانو لخوا نیول شوی وه. که د کنعانی وزمه یانی مخکنی کنعانی ژبی پتی ته یو ځغلنده نظرواچوو، وبه وینو چی په اصل کی له مصری تصویرلیک[72] نه راوتلی ده. په لنډه وینا: دمصری اغیزپه مخکنئ کنعانی ژبه[73] پریوتلی و، مخکنی کنعانی ژبی په فونیشی ژبی اغیزاچولی واو فونیشی ژبی په خپل وارسره فریګی ژبه[74] تراغیزلاندی نیولی وه.

دفرعون سمیتیکاس ربړونکی اوغونی زیګوونکی تجربی وښودله چی که څه هم ماشومان ځانله(منزوی) پریښودل شی، هغوی کولی شی چی په خپل منځ کی ژبه راوباسی. یونانی تاریخپوه هیرودوت له دغی تجربی نه دی پایلی ته ورسید چی انسانان دخبرو استعداد سره زیږیدلی دی. دفرعون سمیتیکاس له تجربی راهیسی،

---

66 - Phrygia

67 - Homer

68 - Iliad

69 - Indo - European

70 - Phoenicians

71 - Proto-canaanite or proto – sinaite

72 - hieroglyphic signs

73 - Proto – Canaanite

74 - Phrygian

فیلسوفان د ژبې د منشأ په لټه کې لګیا ه شول او په دې ارمان و وچې که د فرعون سمیتیکاس تجربه تکرار کړای شي. خو اخلاقي معیارونو دې اجازه نه ورکوله چې ماشومان په یوه لرې او ځانله جزیره کې په خپل منځ کې پرېږدي او و ګورې چې د کومې اصلي ژبې په راویستلو بریالي شي؟ بله پوښتنه دا وه چې که په انزوا کې ساتل شوي ماشومان اصلي (لومړنۍ) ژبه را وباسي، موجود و ژبو ته به څو مره ورته وي؟ له نن نه نژدې پنځه ویشت کلونه (**۲۵**) وړاندې په نولس سوه اتیا (**۱۹۸۰**) کلونو کې، ژبپوهانو یوه وړه خزانه و مینده له:

د فرعون سمیتیکاس تجربه بیله کوم پلان نه په مصر کې نه، بلکې د اځل دلاتین امریکې په نیکاراګوا کې تکرار شوه. اته ویشت (۲۸) کلونه وړاندې په (**۱۹۷۹**ز) کال کې په نیکاراګوا کې انقلاب رامنځته شو:

نوی رامنځته شوي واکمنۍ په خپل هیواد کې د لومړي ځل لپاره د کڼو[75] ماشومانو د روزلو پروژه پرانیستله. په سلونو ماشومان په ماناګوا کې په ښوونځیو کې و منل شول. کاڼه زده کوونکي د نړۍ له څه د پاسه دوه سوه علامت ژبو[76] نه بې برخې پاتې شوي وو. هغوی په خپلو کورونو کې د خوراک او څښاک لپاره بیلا بیلې او ډېرې ماتې ګوډې ژب و زمه څیرې پیښې[77] زده کړې وې، خو خپل منځه پوهاوی ناشوني و. کله چې کاڼه ماشومان په ښوونځي کې راټول شول، د یو بل په محدودو اشارو او څیرو پیښو یې ژبنی ودانې پیل کړه او په خپل منځ کې یې ګډه علامت ژبه رامنځته کړه.

په دغه نوې علامت ژبه کې چې د نیکاراګوا یې علامت ژبې په نوم مشهوره شوه، بهرنیو ژبپوهانو هغه څه ولیدل چې د امریکې نامتو ژبپوه پوهاند نوام چامسکي[78] ورته نړیوال ګرامر[79] ویلی و. په دې ډول ژبپوهانو ولیدل چې ژبه پخپله د ماشومانو له خوا رامنځته شوه، نه د لویانو په واسطه. د کڼو زده کوونکونو ژبې د مروجې هسپانوي ژبې سره یعنې د ښوونکو له ژبې سره توپیر لاره. ښوونکي وایي چې په ښوونځي کې د دوی موجودیت د کڼو زده کوونکو په نوې ژبه باندې اغیز نه لاره. د ساندینیستاس[80] تعلیمي مامورین په پیل کې د شوروي اتحاد د چار پوهانو د مشورې په واسطه تیروتل. شوروي چارپوهانو ورته ویلي وو چې «ګوت املا» (فینګر سپیلینګ)[81] دې

---

[75] - deaf

[76] - sign language

[77] - mimics

[78] - Noam Chomsky

[79] - universal grammar

[80] - Sandinistas

[81] - Finger spelling

دکڼو ماشو په ښوونځي کي وکارول شي. ګوت املا د ویناژبې پټې یاني الفباد ساده اشاروپواسطه انځوروي. ګوت املا په واقعیت کي لاس پټې. ده چې دلاس دګوتو د اشارو له لاري دټکي(لفظ) توري(حرفونه) ښیي. د بیلګي په ډول:
توري تمثیلوي، خورلاس(دلاس تلی او ټولي ګوتی A دلاس موټی یا سوک د
توري ښیي، داشاري ګوته او منځنی ګوته چی B ولاړي او دیوبل په څنګ کی) د
توري معرفي کوي، بی له غټي او کوچنی V ولاړي اوله یو بل نه لري وي د
توري په نښه کوي[82] W ګوتی نه دري نوري ګوتي ولاړي اوله یوبل نه لري د
دپخواني شوروي اتحاد د چارپوهانو سپارښتنه چی دنیکاراګوا دکڼو ماشومانو په ښوونځي کي دي ګوت املا وکارول شي، ګټوره نشوه. دلیل یې دا و چې کڼو ماشومانو چې دالفاظو فکرنه لاره[83]، څنګه به په پټې(الفبا) پوه شوي وای. دتدریس ناکامي ستراتیجي کانه ماشومان دي ته اړکړل چې پخپله لاروباسي او دخپلي ژبي ابادي[84] په خپلو لاسونو او مخونو هسکه کړي. دماناګوا ښوونکي په دي پوه شول چې کڼو ماشومانو خپله ګډه ژبنی راشه درشه راوویستله – هغسی راشه درشه(مراوده) چې پخپله ښوونکي پري نه پوهیدل. دانو څه وو؟ !
له نن نه دوه ویشت(۲۲) کلونه وړاندي د(۱۹۸۲ز) کال په نیمایي کي، دنیکاراګوا دپوهني وزارت دامریکایي پوهاندي جودي کیګل[85] سره تماس ونیوچي په شمال ختیزپوهنتون کي د ژبپوهني چارپوهه وه او په نیکاراګوا کي رامنځته شوي انقلاب(۱۹۷۹ز) ورته څه ناڅه خوندورکاوه. هغې ته بلنه ورکړل شوه چې دنیکاراګوا په مرکزمناګوا کي دکڼو ماشومانو دښوونځي معما راوسپړي. پوهانده جودي کیګل هلته لاړه او وروسته له نږدي دري او نیو یې د لس کلنو او تنکو ماشومانو دعلامت ژبې دشفرکیلي و میندله. هغې سوکه سوکه دنوي علامت ژبې ګرامري نظام هم راوسپړه او په دي ډول یې دامریکې دنامتو ژبپوه پوهاند نوام چامسکي نظریه لاپسې راجوته(څرګنده) کړه چې «دګرامربیالوجي»[86] ورته ویل کیږي او په مغزو کي پرته ده. دامریکې په رود ایلیند کي په براون پوهنتون کي د فلسفي پوهاندې فیلیشا اکرمن[87] د ژبپوهني په پوهاندي جودي کیګل باندي نیوکه کوي او په

---

82 - " The American Finger spelled Alphabet consists of 22 hand shapes that – when held in certain positions and/or produced with certain movements – represent the 26 letters of the American Alphabet." American sign Language: Finger spelling. Electronic version. (Maj 15,2008)
http://www.lifeprint.com/asl101/finger spelling.htm

83 - Concept of words

84 - Linguistic structure

85 - Judy Kegel

86 - biology of Grammar

87 - Felicia Ackerman

دغه اړوندکی دامریکایی لیکوال لاورینس اسبورن[88] مضمون ته گوته نیسی (اسبورن خپل مضمون د ۱۹۹۹ زییز کال داکتوبر په میاشت په نیویارک ټایمزکی خپور کړی و ، او په هغه کی یې د نیکاراگوا د کڼو ماشومانو په علامت ژبه رڼا اچولی وه). لاورینس اسبورن کاړی چی د ژبی د اصالت لپاره په ماشومانو باندی د فرعون سمیتیکاس[89] بوگونکی تجربه ، نن سبا یوازی هغه څوک زغملای شی چی « د جوزیف مینگیلی ضمیر» ولری:[90]

" Yet only someone with the conscience of a Josef Mengele would carry out such an experiment." (Lawrence Osborne, "A Linguistic Big Bang", New York Times, October 24, 1999, Sunday, Late Edition. Electronic version (May 5, 2008), http//www.indiana.edu/~langacq/E/05/Nicaragua.htm

ډاکټر جوزیف مینگیلی(۱۹۱۱ – ۱۹۷۹) په جرمنی کی د ادولف هیټلر په مهال داوشویتخ په اجبارتون کی[91] په بندیانو ، په ځانگړی توگه په غبرگونو[92] طبی تجربی کولی. پوهانده فیلیشا اکرمن په لیکوال لاورینس اسبورن هم ټونگه وهی چی متأسفانه د پوهاندی جودی کیگل په ضمیر یی نیوکه نه ده کړی.

دفلسفی پوهانده فیلیشا اکرمن لیکی چی که د ژبپوهنی پوهاندی جودی کیگل[93] په نیکاراگوا کی د خپل تجربوی ښوونځی کڼو ماشومانو او تنکو ځوانانو ته د امریکی علامت ژبه[94] ور ښودلی وای ، هغوی به د نورو کڼو سره د راشی درشی یانی مراودی وسیله درلودلای. په دی ډول . د پوهاندی فیلیشا اکرمن په وینا - ژبپوهاندی جودی کیگل لکه چی «ښکاری» د ذکرشوو کڼو «د بریالیتوب امکانونه شنډ کړل». [95]

ژبپوهاندې جودی کیگل[96] نه غوښتل چی د نیکاراگوا په تجربوی ښوونځی[97] کی « اصلی بومی ژبه شنډه » کړی. [98]

دامریکی نامتو ژبپوهاند نوام چامسکی[99] هم د نیکاراگوا تجربه یوه اتثنایی «طبیعی» تجربه وگڼله.[100]

---

88 - Osborne

89 - Psammeticus

90 - Nazi concentration Camp Auschwitz

91- twins

91 - Kegel

94 - American sign language

95 - «Evidently, She(linguist judy kegel) would rather kill the life prospects of these (deaf) children, by leaving them unable to communicate with the outside world.» Brown university philosophy professor, Felicia Ackerman. « A linguistic Big Bang» pubished November 28, 1999(New York times, Thursday, May 8, 2008).

96 - Kegel

97 - Bluefields

98 - « we do not want to kill indigenous language.» quoted in Lawrence Osborne, op.cit.,p.5 of 8.

دپوهاندی جودی کیگل په ویناکی(چی د «اصلی بومی ژبې» وژل یی نه غوښتل) موږ اټکلووچی د راشی د راشی په کچه ژبه په پیژاند (هویت) کی هم غټ اهمیت لری؟ !۳۱ می ۲۰۰۸ زکال زیرکیار د زرخیرېو ښار، کلیفورنیا، امریکا

---

[99] - Chomsky

[100] - (a remarkable natural experiment), quoted in ibid., p.7 of 8

د ځواب کاریکاتور: د ژبې د منشا بحث ولې تم شو؟

ما (زیرکیار) یوه میاشت وړاندې (۳۱می۲۰۰۸زییز) د خپلې یوې لیکنې («ژبه له کومه راغله؟») لاسي نسخه بشپړه کړه او په همغه شپه مې جناب ډاکتر عبدالصمد حامد ته ورفکس کړه. په دغه لیکنه کې می لیکلی ووچې له نن نه یو سل دوه څلویښت (۱۴۲) کلونه وړاندې په (۱۸۲۲زکال) کې، په پاریس کې
د ژبپوهنې ټولنې د ژبې د منشأ په اکله بحثونه منع کړل. مشرپوه ډاکتر حامد رانه دجون په لومړۍ نیټه پوښتنه وکړه چې ذکرشوې ټولنې ولې د ژبې د مشأ په اکله د بحثونو دړه وتړله؟ دغې پوښتنې ته ځواب د همدې لیکنې چورلیز(محور) جوړکړی دی.
یو امریکایي ټولنپوه لیکلي ووچې څېړونکی(محقق، ریسرچر) اوجنایي پولیس د خپلو پلټنو لپاره لږ وډېر یو شان ګامونه پورته کوي. ماد ځواب د میندلو لپاره د اسې لار غوره کړه چې د نولسمې (۱۹) پېړۍ په ګاونډیو پېړیو کې د ژبې د منشأ په اکله بحثونو ته غور ونیسم او بیا پخپله په نولسمه پېړۍ کې فکري اوښتنو ته راوګرځم.
«ډیر پخوا انسانانو، ژووا و پیریانو[101] ټولو به یو شان راشه دارشه کوله. بیا یوڅه پېښ شول. وروسته له دې انسانان مجبورشول چې د یو بل سره په بیلا بیلو ژبو وغږیږي. خو هغوی هغه «پخوانی ژبه» په خوبونو کې اود پیریانو او ژوو سره په راشه دارشه کې وساتله.»[102]

داهغه افسانه ده چې د چاییني[103] په نوم امریکایي سورپوټکو له یوې قبیلې نه راپاتې ده، اولوستونکو ته ددې مجال ورکوي چې د ژبې د بحث د ژورتیا خوند وڅکي او د ژبې د مرموزو خنډونو په کتاړو کې پاپې واخلي. چاییني سورپوټکي اصلا د امریکې په هغو سیمو کې استوګن وو استوګن ووچې اوس ورته کالرادو او ویامینګ ویل کیږي. و روسته له دې چې هغوی له خپل اصلي ټاټوبي نه په نولسمه (۱۹) پیړۍ کې وشړل شول، په مونتانا او

101 - spirits

102 - Long ago, men and animals and spirits all communicated in same way. Then something happened. After That, men had to speak to each other in different languages. But they retained (The old language) in dreams, and in communicating with spirits and animals.» Quoted in Danny K. Alford, «The origin of speech in a Deep Structure of Psi», phoenix: Ne Directions in the study of man, volume 2, No.2,fall/Winter 1978, electronic version, pages, (June 2, 2008)

103 - Cheynne

اوکلاهوما ایالتونوکی بیې واړول. لیکوال الفورد[104] په خپله پورتنی لیکنه کی کاږی چی دغه افسانه یی له جی ینګ بلډ هیند رسن[105] نه اورید لی وه چی په برکلی کی د کلفورنیا په پوهنتون(یو.سي.بي) کی د بومی امریکایی مطالعاتو پوهندوی و. پخپله الفورد چی په پورتنی پوهنتون کی په ژبپوهنه کې نږدې ډاکټر پوهیدونکی[106] و، د ډاکټری څه د پاسه درې کلن تیزس یې په شعور کی د وینا او واټن پوهنې[107] (ذهنی ارتباط، دوراګاهی) په ژوروا ړیکیو راڅرخیده. واټن پوهنی یا ذهنی ارتباط ته د مانا جریان[108] ویلی شوچی بی له وینا چلیږی. یانی واټن پوهنه هغه مفاهمه ده یا هغه ذهنی اړیکتیاده چی واټن(فاصله) اووینا[109]پکی نه دی شامل.

د سورپوټکو په قبیلوی پوهه کی د هغه واقعیت تصورغلی شوی دی چی لوستونکي د بن جمین لی وورف[110] ګڼنی(فرضیی، هیپاتیزس) ته بد رګه کولی شی او هغوی ته له«عدن باغ» نه د لومړی انسان(ادم بابا) دویستلو او «د بابل برج» د ناکامید لو انجیلی کیسی ورپه زړه کولای شی؟! بن جمین لی وورف(۱۸۹۷-۱۹۴۱زکال)[111] د شلمی پیړی په لومړی نیمایی کی هغه وتلی امریکایی ژبپوه وچی ګڼنی(فرضیی) یې په شلمه پیړی کی د ژبپوهنی د بحثونو دیره توده ساتلی وه. د بن جمین وورف په اند، هغه ډول چی انسانان غږیږی د هغه په فکر اغیزی اچوی، یعنی د ژبی جوړښت[112] د انسان پوهه(ادراک)[113] د اغیزی لاندی نیسی.

په بله وینا په یوه کلتورکی د ژبی جوړښت تاکی چی هم هغه کلتوردی نړی څنګه ووینی. په ساده وینا، د انسان نړی لید[114] د هغه د ژبی په جوړښت کی غلی شوی دی. د بن جمین وورف مهم اثر د هغه له مړینی(۱۹۴۱زکال) نه وروسته په (۱۹۵۲زکال)کی په دی سرلیک خپورشو: ژبه، فکر او واقعیت(۱۹۵۲ اوبیا ۱۹۶۴زکال):[115]

پوهاند جان بیسل کارول(۱۹۱۲ تر ۲۰۰۳زکال) امریکایی تربیوی ساه پوه، څیړونکی او ژبپوه وه. د غه شان ولولی د پوهاند پیټر رالینس اثر:[116]

---

[104] - Alford
[105] - J. Youngblood Henderson
[106] - pre – doctor student
[107] - telepathy
[108] - flow of meaning
[109] - Speech
[110] - whorf
[111] - Benjamin Lee Whorf
[112] - Structure
[113] - cognition
[114] - world view
[115] - John Bissel Carrol(ed), (1956), Language,Thought and Reality: Selected Writing of Benjamin Lee Whorf . Combridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology, paperback, 1964
[116] - Peter c. Rollins, Benjamin Lee whorf: Lost Generation theories of mind, language, and religion. Ann Arbor, Mich.: Popular Culture Association, university microfilm international, 1980, pp. X+91

پیټر الینس د انګریزی او امریکایی فلمی مطالعاتو پوهاند ، او فلم جوړوونکی و. او س متقاعد پوهاند دی.
بن جمین لی وو روف د خپلی مړینی پوری(۱۹۴۱ زکال) هغه تکرکړولی وچی په (۱۹۲۰لسیزه او ۱۹۳۰ لسیزه) کی دعلم او دین ترمنځ چلیده. د اسی بریښی چی دغه عالم به د دین او علم په همسا زی او انډولتوب کی لګیا وه.
لویدیز د خپلو ژبو د جوړښت په مټ په علم او ټکنالوجی(دعلم په استعمال) کی سترګامونه پورته کړی دی. ددی په مقابل کی امریکایی سورپوټکو د واقعیت د روحیی عناصرو سره راشه درشه(کمونیکشن) لرله ځکه چی هغوی په خپلو ژبو کی د ځانګړی غیرلویدیز استعداد خاوندان وو. نوموړی عالم په دی عقیده وچی هسک ښښتن په کایناتو کی ځانګړی مقام لری. بن جمین لی وو روف په خپل فکر کی پروت تشنج په دی ډول ارام کړچی دلویدیز فکر په محدودیت رڼا واچوی
بن جمین لی وو روف د فیلسوفانو په هغه اوږده لړی کی ولاړ دی چی له جرمنی ایمانویل کنټ[117] (۱۷۲۴ تر ۱۸۰۴ زکلونه) نه ترامریکایی رالف والدو ایمرسن[118] (۱۸۰۳تر۱۸۸۲) .... ترامریکایی ویلیم جیمس[119] (۱۸۴۲تر۱۹۱۰ زکلونو) پورې ټولو سا ، الهام(شهود)[120] ته اهمیت ورکاوه.
په بن جمین لی وو روف باندی په غټه کچه د وه خدای پوهیدونکو او عارفانو[121] اغیز کړی و: یو یی فرانسوی انتوان فبری دی اولیویت[122](۱۷۴۷تر۱۸۲۵) و ، او دوهم یی جرمنی مکس میولر[123] (۱۸۲۳تر۱۹۰۰)و. مکس میولر هغه نامتو ختیزپوه وچی د سانسکریت، لغت پوهنی(فیلالوجی) ، او د هندی دینونو سره یی ځانګړی علاقمندی لرله.دی په مقایسوی ژبه، دین او افسانه پوهنه[124] کی دغټ لاس خاوندو. فرانسوی فبرې دې اولیویت لیکوال، شاعر او غږساز(کمپوزر)و. د هغه انجیلی او فلسفوی تفسیرپوهنی[125] په ډیروپټ ګرانو[126](مخفی ګرانو ، سری ګرانو)اغیزلاره. هغه هڅه وکړه چی د زاړه انجیل(تورات) لومړی سپاره[127](پیل، خلقت، منشا) په یو بل ډول تفسیر کړی. دغه تفسیر په دې مفکوره ولاړو چی دعبری(یهودی) ژبی پټی(الفبا) او د لرغونی مصر تصویری حروف[128] دیو بل سره اړیکمن دی.

---

117 - kant
118 - Emerson
119 - James
120 - Spirat and intuition
121 - theosophists
122 - Antoine Fabre d`Olivet
123 - Friedrich Max Muller
124 - mythology
125 - hermeneutics
126 - Occutltists
127 - Genesis
128 - hieroglyphs

ښايي له دی امله به فابرېدې او ليويت د فرانسوي و اکمن ناپليون بوناپارت (۱۷۶۹تر ۱۸۲۱ ز کلونو) له خوا «غيری شخص»(خوشې سړی)[129] ګڼل شوی وی او د عيسويانو مشرپاپ[130] به هم محکوم کړی وي. د جرمن فيلسوف ايمانويل کنټ[131] غټه پوښتنه دا وه چې «موږ په څه پوهيدلی شو؟» ساده ځواب يې دا دی چې زموږ پوهه د رياضياتو او د طبيعي تجربوي نړۍ په پوهه لنډه شوی ده. کنټ وايي چې دا ناشونی ده چې خپله پوهه د حد سی ماورای طبيعت علومو[132] خورا حساس قلمروته ورغځوو او غير تجربي، شهودي پوهي ته وررسيږو. د ايمانول کنټ د الهيات.متمرکزی مفکوری د څيړنی لپاره ووينئ:[133]

کنټ «د ختيز سپيڅلي کتابونه» را وويستلي وو چې بيلا بيلو ختيزو عالمانو ژباړلي وو، او بيا فريد ريښ مکس ميولر رو يستلي وو.[134]

پوهاند بيمال کريشنا ماتيلال(۱۹۳۵تر ۱۹۹۱ز کلونو) د لرغوني هندي ـ سا سکريتي فلسفې او معرفت پوهنې(ايپيستيمالوجی) يو وتلی علمي کوپړی وه، او ليکنی يې «زړی نړی ته نوی سفرونه» وو. د هغه وروستنی خپور شوی اثر دا و: (لفظ او نړی).[135]

دا تلسمي پيړی په پای کی، د ايمانويل کنټ لاندينی ليکنه را ووتله:«دين يوا ځی د عقل د بريدونو په دننه کی» ، ۱۷۹۳ز کال.[136]

د دی ليکنی له امله يو حکومتی فرمان را ووت چې د دين په اکله دی له نورو خپرونو لاس و اخيستل شي.

په دی سرليک«ژبه، فکر او واقعيت»[137] د بن جمين وروستنی ليکنه[138] په (تيوسوفيست) نومې خپرونه کې خپره شوه. هلته يې هڅه کړی وه چې د ژبپوهنی الفاظ د هندی درويش ګری(تصوف، عرفان) د مقولو سره پيوند کړی(راالينس،

---

[129] -non - person
[130] -Pope
[131] - Kant
[132] - speculative metaphysics
[133] -«kant`s theocentric metaphysics», by Stephen palmquist. <stevepq@hkbu.edu.hk>, (june 19, 2008)
[134] -Sacred Books of the East. Traslated by various oriental scholars and edited by Max Mueller(Oxford: Clarenden Press, 1879 – 1910), 50 volumes.
[135] - Bimal K.Matilal, the word and the world.
Delhi and New York: Oxford university press, 1990, pp,ix+189. The collected Esays of Bimal Krishna Matilal. Two volumes. Edited by Jonardon Ganer, New Delhi: Oxford university press, 2002
[136] -Religion innerhalb der Grenze der blossen Vernunft, 1793, translation Religion within the Limits of Reason Alone.
[137] - language, mind and Reality
[138] - Theosophist

۱۹۸۰ زکال، مخ ۸۱). د بن جمین ووروف په اند یوګا[139] شعور ارتولی او روڼ کولی شی. که څه هم علم د بن جمین وورووف لپاره یو لوښی (وسیله) وه، نوموړی په هغو تکاملی نظریو کی شک لاره چی مروجو دینی ارزښتونو ته یی بلنه (چلنج) ورکوله. په بله وینا: بن جمین وورف همسازي او غبرګون لټاوه، نه بیلتون. د پوهاند پیټر رالینس[140] په اند، اصلاً کمیاګر بن جمین وورف ژبپوهنی ته کډوال شو په دی هڅه چی که د محرمانه او عارفانه پوهنو[141] له کړکی نه د کایناتو قواعد ووینی (رالینس، ۱۹۸۰، مخ ۸۳). دغه شان وولولی:[142]

د شلمی پیړی په لومړی نیمایی کی و تلی کمیاګر ژبپوه بن جمین لی وورووف، د ژبپوهنی سره د (۱۹) پیړی د مفکرینو د آثارو له لاری مخامخ شوی و، او د ژبی سره پخپله د دغو مفکرینو علاقه مندی «واضحاً» په دین راتاویدله.[143]

خو په نولسمه پیړی کی کیڼ ګروانقلابی مفکورو هم زورومیند. د «کمونیزم»[144] تکی له نن نه یو سل اته شپیته (۱۲۸) کلونه وړاندی په (۱۸۴۰ زکال) کی د اروپا په سیاسی اصطلاحاتو کی ورننوت. دری-څلور کلونه وروسته کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳ زکلونه)[145] دین «د خلکو اپین»[146] وګاڼه:[147]

فرانسوی پیری جوزیف پرودو[148] (۱۸۰۹ تر ۱۸۲۵ زکلونه) چی انارشیست[149] او یوتوپیان[150] سوشلیست و، هیڅ ډول قدرت، نظام او ملکیت یی نشو زغملای. هغه هم په دین ډیر کلکی تونګی و وهلی او ډیرو سپورو ستو غوشی یی پری وورول: «خدای حماقت دی او ډارنتوب، خدای دوه مختوب (تزویر) دی او دروغجنی، خدای استبداد دی او غربت، خدای شر یردی، ترهغه چی انسان محرابونو ته سرونه ټیټوی، بشریت به لعنتی پاتی وی.

---

139 -yoga

140 - Rollins

141 - Esoteric Knowledge

142 - (Peter C. Rollins, «The Whorf Hypothesis as a critique of western science and Technology» in American Quarterly, vol.24, No. 5, December 1972, pp.563-583. Pulished by the Johns Hopkins university press, electronic version, (June 12, 2008) , http://www.jstor.org/pss/2711660

143 - Whorf`s first exposure to the study of language was through works of 19th century theorists whose interests in language were patently religious. Throughout his subsequent work in linguistics, Whorf may have refined-but he never repudiated-the ideas of the 19th century pioneer linguists who introduced him to the subject.) Peter C. Rolling, 1980, quoted by Danny K.H. Alford, op.cit,p.4.

144 - Communism

145 - karl Marx

146 - The opium of the people

147 - Karl Marx, critique of Hegel`s philosophy of law(1843-1844), Introduction.

148 - Proudhon

149 - Anarchist

150 - Utopian

دپاچاهانو اوروحانیانو مریبی به وی.»[151]

په روم کی پاپ(دعیسویانو دینی مشر) په گړندی او کلک ډول کمونیزم«ملعون» وګانه ځکه چی ټول نظام «په بل مخ اړوی»:[152]

د نولسمی زیبیزی پیړی په نیمایی کی د(۱۸۴۸ زکال) په فبوری کی کارل مارکس او دهغه پانګه وال او فکری ملګری فرید ریښ اینګلز[153](۱۸۲۰تر۱۸۹۵ زکلونه) «کمونیستی اعلامیه»[154] خپره کړه چی د سریزی لومړی جمله یی داسی پیل شوی ده: « دکمیونیزم واهمی» یورپ نیولی دی. په دوهمه جمله کی یی راغلی دی: «زاړه یورپ ټولو قدرتونو یوه سپیڅلی ټلواله جوړه کړی ده چی دغه واهمه[155] ورنه وباسی: پاپ او تزار، میتونیښ او ګیزو، فرانسوی افراطیان او جرمنی پولیسی مخبران.» شهزاده میترنیښ[156] (۱۷۷۳ـ ۱۸۵۹) د اتریش واکیالی(دولتمدار) او دیپلومات وه. دهغه کورد (۱۸۴۸) په پاڅون کی وسوځیده، او پخپله وتښتیده. فرانسوا ګیزو[157] (۱۷۸۷ـ۱۸۷۴) فرانسوی مورخ او کلک ښیګیری[158] واکیالی و، او هغه مهال چی دفرانس دبهرنیو چاروو زیرو، کارل مارکس یی په زیږکال ۱۸۴۵ کی دفرانسی څخه وشاړه.

دکمونیستی مانیفیست(اعلامیی) نه یولس(۱۱) کلونه وروسته په زیږکال ۱۸۵۹ کی دبرتانوی عالم چارلزډاروین[159] (۱۸۰۹–۱۸۸۲) کتاب راووت، په دی سرلیک :[160](دنوع پیل).

په دی کتاب کی ډاروین طبعی نړی داسی انځور کړی ده چی په بی پای مبارزه کی لګیاده. په هغه مبارزه کی چی قوی پکی ژوندی پاتی کیږی،[161]. دې کتاب ته دکارل مارکس خوله ګوړی ګوړی شوه. کارل مارکس خپل یو ملګری فردینانت لاسال[162] (۱۸۲۵ـ ۱۸۲۴) ته د(۱۸۶۱) په جنوری کی لیکی: « د ډاروین کتاب ډیر مهم دی او دطبعی علومو دیو بنسټ په څیر په تاریخ کی د طبقاتی پرځنګ[163] لپاره ګټور دی.» دډاروین د کتاب دلوستلو سره جوخت،

---

151 - ...The slave of kings and priests pierre-Joseph Proudhon, Economic contradictions(1846), vol.1, p.384.

152 - " The execrable doctrine called communism....is wholly contrary to natural law itself; nor could it establish itself without turning upside – down all rights, all interests, the essence of property, and society itself." Pope Pius IX, Qui Pluribus(encyclical), 9 Nov. 1864. For the above three quotations see: History of quotations. M.S. Cohen and John Major – London: Cassell/Orion 2006, p.549, no. 4 - 6

153 - Friedrich Engels

154 - Communist Manifesto

155 - Spectre

156 - Metternich

157 - Guizot

158 - Right - Wing

159 - Darwin

160 - The Origin of species

161 - survival of the fittest

162 - Lassalle

163 - Class struggle

کارل مارکس خپل غټ علمي ملګري فرېډریښ اینګلز[164] ته هم د چارلز ډاروین د لیاقت په اکله ولیکل: «دا د کلک پام وړ ده[165] چې ډاروین د نباتاتو او ژوو په منځ کې څنګه خپله انګریزي ټولنه پېژني چې د کار په وېش، سیالۍ، د نوو بازارونو په رامنځته کولو، اختراعونو او د ژوند لپاره په ملتوزي مبارزه چلېږي.» د ټامس رابرټ ملتوز[166] (۱۷۶۶تر۱۸۳۴) برتانوي اقتصادپوه وه. مالتوز خپل مهم اثر په دې سرلیک راوویست[167]

په دې کتاب کې مالتوز په اقتصادي پرمختیا باندې د نفوس د ګړندي زیاتیدلو اغیزد بحث لاندې نیولي دي.

د چالز ډاروین د کتاب په اکله د کارل مارکس دا اقتباسا تو لپاره ولولی (هیسټري آف کووټیشنز)[168]. په نیو لیفت رویو[169] کې د والنتینو ګیراتانا[170] دوینا له مخې چې د مارکس او اینګلز په غورو اثارو (لندن ۱۹۷۸، ۴۳۵مخ) یې حواله ورکړې ده، فرېډریښ اینګلز «دلومړي ځل لپاره د خپل سترمتوفي ملګري (کارل مارکس) نوم د چارلز ډاروین د نوم سره ورغبرګ کړ.» فرېډریښ اینګلز خپل ملګري مارکس د ډاروین سره داسې پرتله کړی و: «لکه څنګه چې ډاروین د عضوي طبعیت د پرمختیا قوانین ومیندل، همهغسې مارکس د بشري تاریخ د پرمختیا قوانین ومیندل.» ولولی:[171]

فرېډریښ اینګلز دغه مطلب په خپله هغه سریزه کې هم تکرار کړی دی چې په ۱۸۸۸کې یې د «کمونیستي مانیفیست» (اعلامیي) په انګریزه ژباړه لیکلی وه. چارلز ډاروین د انسان دوینا او د مرغیو او بیزوګانو د غږونو ورته والی ته هم ګوته نیولې وه، او داسې فکریې کاوه چې ژبې «په سوکه او غیري شعوري ډول د ډېرو ګامونو په واسطه پرمختیا کړې ده»[172]

چارلز ډاروین، د انسان نژاد، امهیرست، نیویارک، ۱۹۹۸. ډاروین خپل دغه کتاب په زیږکال ۱۸۷۱ کې راوویستلی وا او په هغه کې یې د خپل لومړي کتاب (۱۸۵۹) په کچه ژبې ته ډېر زیات پام کړی و. د ډاروین په اند، د انسانانو او نورو ژوو ترمنځ توپیر دا انسان په دې ظرفیت کې پروت دی چې غږونه په مفکوري سره ترکیبولی شي، او دغه غښتلتیا یې د لوړ فکر ښکارندوی ده.

---

164 - Engels
165 - Remarkable
166 - Malthus
167 - Thomas Malthus, Essay on the principle of population(1798).
168 - History in Quotations, p.565, no.4
169 - New left Review
170 - Gerratana
171 -Leon P. Baradet, Political Ideologies: Their Origin and impact. Prentice- Hall, 1979, p. 151, Alfred de Grazia, «The Burning of troy», Marx, Engels< and Darwin, electronic version, 10 pages, (June 2, 2008)
172 - « Slowly and uncounsciously.....by many steps» quoted by Christine Kenneauy, the first word: Search for origins of language New York: Viking, 2007, p.21
from the Chales Darwin, the Descent of Man. Amherst, New York: Prometheus Books, 1998, p.89

ډاکتر مارتین لوتر کینګ[173] (۱۹۲۹-۱۹۶۸) په امریکه کې هغه روڼ اندی دیني او روحاني شخصیت وچي له بل هرچانه زیات یې خپل دین دخپلې ټولنې د سمولو لپاره وکاراوه. ډاکټر کینګ په امریکه کې دتورپوټکو مشر، روښان ضمیره مبلغ، او د مدني حقوقو د بې تشدده پرځنګ وتلی لاربښود و. ډاکټر کینګ شپږ ویشت کلن (۲۶) کاله وړاندې په خپله تحصیلي دوره کې یوه لنډه لیکنه کښلې وه (مې –جولای ۱۹۵۲)، په دې سرلیک: دا زموینې ځوابونه، دنوي فلسفې تاریخ[174]

ددغې لیکنې د سرلیک دوهمه برخه (دنوي فلسفې تاریخ) د درسي کورس موضوع وه. ډاکټر کینګ کاږي: «لکه څنګه چې هامېلټن تشریحوي، دفلسفې محدودیت د الهیاتو مشروعیت دی»:[175] محصل کینګ په کارل مارکس نیوکه کوي چې په «چابکه جبرګری» [176] زور اچوي او په دې ډول ازادي له منځه وړي. د درسي کورس موضوع (دنوي فلسفې تاریخ)، محصل کینګ ته ددې چانس ورکړ چې د دغه کورس د پای سره جوخت، په اتلانتا ایالت کې په ایبي نیزر کلیسا کې[177] خپل وعظ ته چمتو شي، په دې سرلیک: «عیسویت ته د کمونیزم بلنه»:[178]

محصل مارتین لوتر کینګ څلور (۴) لاملونو ته ګوته نیسي چې ولې د چارلز ډاروین نظریې د ټولنې غضب راوپاراوه:

۱- د چارلز ډاروین نظریه د بشر د نوعې د ثبات په اکله د رواجي تفکر سره ټکرلري.

۲- د ډاروین نظریه د هغه چا سره په ټکر کې راځي چې د انجیل په یوه تحت اللفظي کیسه باور لري (ښايي کینګ د لته په زاړه انجیل کې[179] په تورات کې لومړي سپارې ته ګوته نیسي چې جېنېزیس =پیل یا خلقت نومیږي).

۳- د ډاروین نظریه پای پوهنه[180] یاني پایان شناسي له کایناتو نه شړي.

۴- د ډاروین نظریه د انسان مقام راټیټوي. په لنډ ډول: د ډاروین نظریه د تاریخ په یوه نګه (خالصه) خاورینه مفکوره ولاړه ده او دعلوموا و دین ترمنځ جګړه راپاروي، نه دعقیدې او علم په منځ کې همسازي. بریښنا یزه چینه ولولئ:[181] د دیني قدرتمندانو او مدعیانو له ویرې، فرانسوي عالم ژان ژاک روسو هم د ژبې د منشأ په اړوند کې د تکاملي پرمختیا په خواکې په زاړه انجیل (تورات) کې د ژبې د خلقت[182] بحث ته هم غوږنیولی دی، او په دې ډول یې له دینه ډډه کړې ده چې په دغه موضوع کې د دین او علم ترمنځ تربګنې او ګوندې ته لاره پرانیزي.

---

173 - Martin Luter King
174 - Examination Answers, History of recent philosophy
175 - The Limitation of philosophy is the justification of the theology
176 - rig(g)ed determinism
177 - Ebenezer Baptist church
178 - The challenge of communism to christianity
179 - Genesis
180 Teleology
181 -< http:« www.stanford.edu/group/king/publications/papers/vo12/520705-Examination_answer> (June 2,2008)
182 - Creation

په اتلسمه زیېزه پیړی کی فراسوی فیلسوف ژان ژاک روسو[183] (۱۷۱۲ـ۱۷۸۷) هم په خپل پیر کی د ژبی د تکاملی پرمختیا په بحث کی یو، وتلی استازی و. که څه هم هغه یو سیاسی متفکرو، ښایسته ښه اندازه وخت یی د ژبی د منشأ په لټه لګولی و، او هغه په دی فکر کی ډوب شو چی انسانان مخکی د ژبی له زده کړی نه څه ډول وو. روسو په خپله لیکنه کی چی د ژبی د منشأ په بحث را چاپیره ده، خپل دریځ څرګند کړی دی:[184]

ژان ژاک روسو یو لرغونی ځنګل انځور کړی دی چی انسانان پکی اخوا دیخوا ګرځی. کله چی نارینه او ښځی د یو بل سره مخامخ شی، خپلی جنسی اړتیاوی پوره کوی او بیا هریو خپله لاره نیسی. میندی او زوزات ځانونه له یو بله په ګړندی ډول خلاصوی، بیا خپله لاروهی، او یو بل نه پیژنی. کله چی دغه لاروی او منزوی انسانان د یو بل سره په راشه درشه کی شول، زړی کوکی به یی ویستلې چی له ژوونه یی زده کړی وې. ژیری پیښی به یی هم کارولی. وروسته له دی چی انسانانو ډیری کوکی (چیغی) او څیری پیښی زده کړی، لومړی الفاظ یی راویستل.

ژان ژاک روسو په دی اند و چی ژبه اصلاً د بحران او افت په مهال راووتله[185]

ددی لپاره چی د دینی قدرتمندانو او مدعیانو له شورماشور او تاوتریخوالی نه ځان لیری وساتی، ژان ژاک روسو داسی دریځ هم ومانه چی لومړی ژبه د هسک څښتن لخوا ادم(ع) ته ورکړل شوی وه. یانی ژان ژاک روسو د خلقت[186] او تکاملی

پرمختیا په نریو رسیو پاپی واخیستلی. ولولی د پوهاندی جین اتچیسن کتاب: د وینا زړی: د ژبی منشأ او تکامل، کیمبریج: کانتو، ۲۰۰۰، مخ ۶:[187]

دیهودانو په سپیڅلی کتاب تورات یا زاړه انجیل کی لومړی سپاره «جېنېسیز»[188] نومیږی چی په خلقت (پیل، منشأ) یی ژباړلی شو. په انجیل کی بشری ژوند داړیکیو په څیر پیل کیږی. هسک څښتن[189] انسان له خاوری نه جوړ کړ، ژوند یی پکی ورپوکه، او بیا یی د عدن باغ[190] ته ورننویست. په تورات کی د عدن باغ په زمکه کی پروت ښودل شوی دی چی څلور سیندونه پکی بهیدل: دجله، فرات او دوه نور. له دینه سړی داسی پوهیدلی شی چی عدن باغ په اوسنی

---

183 - Rousseau

184 - Essay on the origin of language

185 - «Man`s first language is.....the cry of nature.... Wrested from him only by a sort of instinct on urgent occasions, to implore for help in great dangers or relief in violent ills.» Rousseau quoted by Kenneally, op. cit, pp.17 – 18, prologue, from J.J. Rousseau, victor Gourewich, The first and Second Discours together with the replies to critics and essay on the origin of languages. New York: Harper Collins, 1990.

186 - Creation

187 - Jean Aitchison, the seeds of speech: language origin and Evolution. Cambridge, England: Conto, 2000,p.6

188 - Genesis

189 - The Lord

190 - Garden of Eden

جنوبی عراق کی یانی په لرغونی میزوپوتامیا[191] کی پروت و. دعدن باغ په منځ کی دوه ونی ولاړی وی: دیوی نوم و «د ژوندونه»[192] اودوهمه یی «دښه اوبد دپوهی ونه» نومیدله.[193]
هسک څښتن ادم(ع)[194] (لومړی سړی) په نږدی توګه لوازادیوونازاوه، اوموظف یی کړچی عدن باغ سمبال کړی اوپه ژوواوالوتونکونوموونه کیږدی. خو هسک څښتن ادم(ع) له دینه منع کړچی ددوهمی ونی، یانی «دښه اوبد دپوهی له ونی» نه دی میوه وخوری. ادم(ع) ځانله و. هسک څښتن نه غوښتل چی سړی دی ځانله وی. له دی امله یی ادم(ع) خوبیالی کړ، اودهغه له اړخ(ښایی پوښتی) نه یی ښځه خلق کړه چی[195] حوایی نوم و. په عدم باغ کی لومړي سړي اولومړئ ښځی، یانی ادم(ع) اوبی بی حوا «دواړولغړژوند» کاوه. بی له دی چی وشرمیږی.[196]
په دی ایت کی له غوښی[197] نه سړی وجوداونفس پوهیدلی شی. دلته د
« یووجودکیدنی» یا «یوروح کیدنی»[198] مطلب دپام وړدی: که څه هم پخپله ادم(ع) اوبی بی حوا موراوپلار نلرل، له دوه و نه دیوه وجودکیدنی یاروح کیدنی مطلب په تورات کی خوندی شوی دی. د ژبپوهنی له نظره دغه ډول مجرده مفکوره[199] ارزښتمنه ده. ادم(ع) اوبی بی حوادواړه لغړوو:[200]
ادم(ع) خپله میرمن بی بی حوا[201] ګڼله ځکه چی هغه «دټول ژوند موروه»:[202]
دزاړه انجیل(تورات) په خلقت[203] نومی لومړی سپاره کی دشیطان ټکی نه دی راغلی. خوداسی بریښی چی شیطان دمار[204] په شکل بی بی حواتیرویستلی وه. اوبیاد هغی دتیروتنی له لاری یی میړه ادم(ع) هم دشیطان په لوموکی ونښت. په نوی انجیل کی، یانی دعیسویانو په سپیڅلی کتاب[205] کی «لرغونی مار»[206] ته دشیطان اوپلید روح په نوم

---

[191] - Mesopotamia
[192] -The tree of life
[193] - The tree of knowledge of GOOD and Evil
[194] - Adam
[195] - Eve
[196] - « Therefore a man shall leave his father and mother and be joined to his wife, and they shall become one flesh.» (Genesis 2: 24) .
[197] - flesh

[198] - Become one flesh
[199] - Abstract idea
[200] - «And they were both naked, the man and his wife, and were not ashamed. » (Genesis 2: 25)
[201] - Eve
[202] - «And Adam called his wifes name Eve, because she was the mother of all living.» (Genesis 3: 20).
[203] - Genesis
[204] - Serpent
[205] - New Testament
[206] - Serpent

ګوته نیول شوی ده. ولولی:[207] نوی انجیل، وحی، ۲۰:۲ دتورات په خلقت نومی سپاره کی دغه مار «ډیر مکار ځناور»[208] ګڼل شوی دی:[209]
په دی ډول دغه چالاک، وسوسه ګر او غولوونکي مار ته شیطان-مار[210] ویلی شو. شیطان - مار په ماهرانه ژبه بی بی حوا وغولوله چی دعدن باغ له دوهمی ونی نه، یانی «دښه او بد دپوهی له ونی» نه میوه وخوری. شیطان - مار بی بی حواته وویل چی که له منعه شوی ونی نه میوه وخوری، سترګی به یی بیرته شی او دهسک څښتن په شان به په ښه او بد وپوهیږی. هغی له ذکرشوی ونی نه میوه وخوړله او ادم(ع) ته یی هم ورکړه چی ویی خوری، او په ګډه سره دنوی تجربې خوند وڅکی. ادم(ع) هم میوه وخوړله. دمیوی په خوړلو سره وضع په بل مخ شوه. ادم(ع) او بی بی حوا دلومړی ځل لپاره ولیدل چی هغوی دواړه لغړ وو. دواړه بوټو او ونو ته ورو ځغاستل او داینځر په پاڼو یی ځانونه پټ کړل چی که هسک څښتن یی لغړ ونه وینی. یانی دلته وینو چی دلومړی ځل لپاره په هغوی کی دشرم او حیا احساس پیدا شو.
دهسک څښتن په وړاندی به ادم(ع) خپله ګناه په خپله میرمن بی بی حوا وراچوله، او پخپله هغی به خپله پړه په شیطان - مار ور غورځوله. ددغی ګناه له امله چی دهسک څښتن امر یی مات کړی و او دښه او بد په توپیر کی ناکام شوی وو، دواړه(دبشر د استازو په څیر) له عدن باغ نه وویستل شول. هغوی دواړه(دبشر دممثلینو په څیر) په عدن باغ کی له ټولو نعمتونو نه محروم شول، او د بهرنی نړی په کړاوونو اخته شول. دادم(ع) او بی بی حوا یو ځوی وزیږیده چی کین[211] نومیده. او دوهم ځوی یی ابیل[212] نومیده. مشر ځوی کین په کرهڼه بوخت شو، او دده ورور ابیل دڅاروو په ساتنه کی:[213]
کین قهرجن و او خپل ورور ابیل یی وواژه. هسک څښتن کین وراټه[214]
له کین او میرمنی نه یی یو ځوی پیدا شو چی اینوک[215] نومیده. له اینوک نه ایراد[216] پیدا شو، او له ده نه میتوشایل، او له میتوشایل نه لامیک[217] پیدا شو.
دادم(ع) بل ځوی د سیت[218] په نوم وزیږید، او له ده نه اینوش[219] پیدا شو. دخلقت دسپاری په پنځم سورت کی راغلی

---

207 - (New Testament, Revelation 20:2)
208 - more cunning beast
209 - Genesis 3:1
210 - Satan - Serpent
211 - Cain
212- Abel
213 - «….. Abel was a keeper of sheep, but Cain was a tiller of the ground. » (Genesis 4:2)
214 - «You are cursed from the earth…… A fugitive and a vagabond you shall be on earth. » (Genesis 4: 8 – 12)
215 - Enoch
216 - Irad
217 - Lamech
218 - Seth

دی چی ادم(ع) یو سل دیرش(۱۳۰) کاله ژوند وکړ. خو په ورپسی دوه ایتونو کی(څلورم او پنځم) کی راغلی دی چی د سیت له زوکړی وروسته د ادم(ع) «ورځی اته سوه کلونه وی): [220]

سیت یو سل پنځه(۱۰۵) کاله ژوندی و. وروسته د اینوش له زوکړی نه، سیت اته سوه اوه(۸۰۷) کلونه«ژوند وکړ». په دی ډول د سیت «ټولی ورځی» نه سوه دولس(۹۱۲) کلونه وی. (خلقت۵ : ۲ تر ۸).

وروسته له ادم(ع) ، بی بی حوا ، کین او ابیل نه په تورات کی ورپسی مهم شخصیت نواح[221] و. د ادم(ع) ډیر لرې لامیک نومیده چی د ادم(ع) د کړوسی ایراد[222] کړوسی و. د لامیک څوی نواح[223] نومیده چی په اسلام کی ورته نوح(ع) وایی. د نواح له زوکړی نه وروسته، لامیک نږدی شپږ سوه(۵۹۵) کلونه ژوندی و. د لامیک «ټولی ورځی» اوه سوه اوه اویا(۷۷۷) کلونو ته رسیدلی. « نواح عادل سړی و ، د خپل وخت بشپړ[224] سړی و.» خو « زمکه فاسده شوی وه»[225] او «له تاوتریخوالی نه ډکه شوی وه.» هسک څښتن نواح یانی نوح(ع) ته د دغه فساد د مخنیوی لپاره وویل چی یوه بیړی په دی ځنډ وجوړه کړی: او ږد والی نږدی یو سل پنځوس گزه، سور یانی پلنوالی پنځه ویشت گزه، او لوړوالی پنځلس گزه(د تورات په ژبه دری سوه کوبیته، پنځوس کوبیته، او دیرش کوبیته. هر کوبیت[226] مساوی دی په یو نیم فټ، یانی اتلس اینچونو). هسک څښتن نوح(ع) ته وویل چی په بیړی کی دی د خپلی کورنی د غړو سره د هر ژوندی موجود نارینه او ښځینه جوړی ځای په ځای کړی: [227]

وروسته له جاکړ(طوفان) نه نوح(ع) دری نیم سوه کلونه ژوندی و ، د هغه د ژوند «ټولی ورځی» نهه سوه کلونه وی(خلقت ۹ : ۲۸تر ۲۹). د هغه دری(۳) ځامن شیم، هم او جافیت[228] له بیړی نه راووتل، او له هغوی نه یانی د هغوی له زوزات

نه ټوله نړی ډکه شوه: [229] له جاکړ نه وروسته د اد نوح(ع) د زامنو کورنی وی، او له هغوی نه «قومونه په نړی کی تیت شول»

---

[219] - Enosh
[220] - «After he begot Seth, the day of Adam were eight hundred years. So all the days that Adam lived were nine hundred and thirty years, and he died.» (Genesis 5 : 3 – 5)

[221] - Noah
[222] - Irad
[223] - Noah
[224] - Perfect
[225] - Corrupt
[226] - Cubit
[227] - Genesis 5 : 3 – 32, Genesis 6: 9 - 15
[228] - Shem, Ham, Japhet
[229] - «and from these the whole earth was populated» , Genesis 9: 19

هغه مهال« ټولې زمکې(نړۍ) یوه ژبه لرله، یوه وینا»[230] له هغوی نه یو قوم په دې پسې ملا وتړله چې په بابل[231] کې یو دومره هسک برج جوړکړي چې څوکه به یې «جنت» ته رسیږي، او له دې امله به په نړۍ کې نوم وباسي:[232]
خو هسک څښتن چې د چاد نوم ویستلو او غرور ړپلوی نه و، د دغه برج د جوړولو مخه ونیوله: داځل د جاکړ(طوفان) له لارې نه، بلکې د یوې ژبې په ځای د ډېرو ژبو د رامنځته کولو له لارې. د ژبو ډګنو والی له امله خلک د یو بل په وینا نه پوهیدل. د پوهاوي د نشته والي پایله دا شوه چې د هغوی ګډه پروژه چې د هسک برج په جوړولو را چاپیره وه، ناکامه شوه. هسک څښتن وویل چې:[233]
دتورات په ورپسې ایات کې راغلي دي چې هسک څښتن[234] هغوی «د زمکې په ټول مخ تیت کړل» او د هغوی د پروژې مخه یې ونیوله. په تورات کې د «بابل برج»[235] نوم نه دی راغلی. یوازې د بابل نوم[236] پکې ذکر شوی دی. دغه ځای چې پورتنۍ پروژه پکې ناکامه شوه، بابل[237] نومیده. بابل بنایي د هیبرو[238] یانې عبري ژبې یو ټکی وي چې د «مغشوش»[239] مانا لري. دغه شان د بابل[240] نوم په عبري ژبه کې بابیلون[241] ته ویل کیږي. د لرغوني بابیلونیا[242] مرکز بابیلون نومیده چې د یوفرات او دجلې سیندونو په شاوخوا کې د اوسني عراق خاوره ده. دغه ځای په انجیلي تاریخ کې مهم رول لوبولی و، لوبوي یې، او وبه یې لوبوي. له تورات نه واورئ:[243]
بابل برج له کیسې نه وروسته یو ه بله نسب نامه(شجره) په زاړه انجیل(تورات) کې پیل کیږي چې په تیرا، ابراهیم(ع)، سارا، او لوت راڅرخي:[244]

230- Genesis 11:1
231 - Babel
232 - «a tower whose top is in the heavens.» (Genesis 11:4)
233 - «Come let us go down and there confuse their language, that they may not understand one another`s speech.» (Genesis 11:7)
234- Lord
235- Tower of Babel
236 - Babel
237 - Babel
238 - Hebrew
239 - Confused
240 - Babel
241 - Babylon
242 - Babylonia
243 - « Therefore its name is called Bable, because there the Lord cinfused the language of all the earth, and from there the Lord scattered them abroad over the face of all the earth» (Genesis 11:9)
244 - Terah, Abraham, Sara, Lot

داسی بریښي چي په عدن باغ کی له ګناه نه وروسته، هسک څښتن د ژووپه ژبه کی بدلون راوست، او د بابل برج په کیسه کی یی دانسانانو په ژبه کی بدلون راوست. یانی دیوی ژبی په ځای یی ګڼ شمیر ژبی راوستلی.
په عدن باغ کی شیطان مار[245] د بی بی حوا سره خبری کولی، او هغه یی دخپلی وینا له لاری وغولوله چی هلته له منع شوی ونی نه میوه وخوری، د دغه نافرمانی له امله، انسانان د عدن باغ له نعمتونو نه محروم شوا و په بهرنی نړی کی په زحمتونو واوښت.
د زاړه انجیل یانی تورات یو بله سپاره «شمیرنه»[246] نومیږي. د دغی سپاری په دوه ویشتم(۲۲) سورت کی راغلی دی چی بلام[247] نومی پیغمبرا و د هغه د خره[248] ترمنځ خبری شوی وی: بلام په خپل خر سور شو چی یو چیری لاړ شی. خو هسک څښتن د دغه تګ سره مخالف و. یوی ملکی[249] په یو تنګ ځای کی د بلام مخه ونیوله، خر ملکه ولیدله او په ختیځه خملاست چی لار بنده کړي. بلام خپل خر ووا هه چی روان شی خو ر ته ګیله وکړه چی ولی یی وواهه. خرورزیاته کړه چی دی خوتل د بلام په خدمت کی وا و کوم بل وخت یی دغسې څه نه وو کړی، په دغه مهال هسک څښتن د بلام پیغمبر ستر ګی بیرته کړی. بلام ملکه ولیدله او په موضوع پوه شو.[250]
لرغونی یهودی مورخ جوزیفوس فلاویوس[251] (۳۷ تر ۱۰۰ زیږکال) په یوه واعظه کورنی کی زیږیدلی وا و پخپله هم واعظ و. نوموړی په خپله لیکنه[252] کی ویلی وو چی « ټول ژوندی مخلوق یوه ژبه لرله»:[253]
جوزیفوس دی ته هم ګوته نیولی ده چی په عدن باغ کی ادم(ع)، بی بی حوا، او ژووعینی ژبه کاروله
ادم(ع) او بی بی حوا نه خپل ماشومتوب لیدلی و، او نه یی نور انسانان لیدلی وو چی زده کړه یی ورنه کړی کړی وای.
ایا ژبه د دوی سره غبرګه زیږیدلی وه، که له هغوی نه مخکی یا وروسته؟! ایا بی بی حوا د هغی ژبی سره زیږیدلی وه چی ادم (ع) پری پوهیده؟ ایا هغی ژبه له ادم(ع) نه زده کړی وه؟ ایا ادم(ع) ژبه د ژووله ژبی نه مخکی زیږیدلی وه، که سرچپه؟ ایا انسان له ژوونه ژبه زده کړه، که سرچپه؟ ایا ادم(ع) او بی بی حوا په دی پوهیدل چی «ښه او بد»[254] څه ته وایی؟ ما په تورات کی داسی څه ونه لیدل چی دغو پوښتنو ته ځواب وو ایی. د اعمل چی ادم(ع) او بی بی حوا وروسته له ګناه نه له عدن باغ نه وویستل شول، داسی تعبیریدلی شی چی دواړه په «ښه او بد» پوهیدل او دواړه

[245] - Satan-serpent
[246] - Numbers
[247] - Balaam
[248] - Donkey
[249] - Angel
[250] - Number 22: 21-35
[251] - Jasephus Flavius
[252] - Antiquities
[253]- All the living creatures had one language
[254] - Good and evil

ازادووچی څه وکړي اوله څه نه ځان وساتي. که نه پرې پوهيدلای اوازادنه وای، نوبيا خوبه بې ګناه وای، اوله عدن باغ نه به يې ويستل سم نه وای؟!

په پنځمه قبل الميلاد پيړۍ کې يوناني مورخ هيرودوت ليکي چې فرعون ساميتيکاس[255] دوه ماشومان په انزواکې وساتل چې د ژبې منشا پرې معلومه کړي. يو څه وخت وروسته دغو ماشومانو د «بيکاس»[256] په غږيو لفظ راوويست چې په فريګي ژبه[257] کې د «ډوډۍ» مانا لري. فرعون دې پايلې ته ورسيد چې فريګي لومړۍ يا اصلي ژبه ده.

دفرعون ساميتيکاس تجربه دوه ځلې تکرارشوه: دهوهين شتاوفين دوهم فريدريک[258] د روم سپيڅلي امپراتور و. نوموړي عسکر، ديپلومات اوعالم واوويل کيږي چې په لاتين، عربي، فرانسوي، عبري، جرمني، ايټالوي اويوناني کې د رواني ويناخاوندو. دمنځنيو پيړيو په پيل کې دغه امپراتورهم دوه ماشومان په يوځانله ځای کې پرېښودل. مخکې له دې چې هغوی کوم لفظ راويستلی وی، دواړه مړه شول. له دينه دوه سوه کلونه وروسته د سکاټلنډ پاچا شپږم جميز[259] (۱۵۲۷تر۱۲۲۵) دوه سکاټلنډي ماشومان بندي کړل. داسې بريښي چې هغوی به په نتيجه کې عبري ويلې وی.[260]

کليسا د پيړيو لپاره په دې باورشوه چې عبري[261] لومړۍ ژبه وه، خو پوهانو ډيرونورو سيالو ژبوته ګوته ونيوله. په پنځلسمه زيږيزه پيړۍ کې مهندس اوعالم جان ويب[262] د چينايي ژبې په برلاستياټينګاروکړ. دجان ويب استدلال داو چې له جان کړ(طوفان) نه وروسته انجيلي نواح[263] يانې نوح(ع) په چين کې کوز شوی و. چايني ژبې ديو څو پيړيو لپاره دلومړۍ ژبې مقام خپل کړی و. جوزيف ايدکينس[264] په خپله ليکنه کې(۱۸۸۷) کاږي چې چايني ژبه بايد د خپل لرغونتوب په مټ د نړۍ لومړۍ ژبه وي.[265] امريکايي قاموس ليکونکي نواح وبيستر[266] چې يوبله (۱۷۵۸تر۱۸۴۳) په زيږيز کال ۱۸۳۰ کې په دې باورشو چې يوه بله سيميټک[267] ژبه يانې ارمايک[268] اصلي يالومړۍ

---

[255] - Sammetichus
[256] - Bekos
[257] - Phrygian
[258] - Frederick 2 of Hohenstaufen
[259] - King James 6 of Scotland
[260] - «Spak very guid Ebrew»
[261] - Hebrew
[262] - John webb
[263] - Noah
[264] - Joseph Edkins
[265] - Joseph Edkins, The Evolution of the Chinese language, 1887.
[266] - Noah Webster
[267] - Semetic
[268] - Armaic

ژبه وه.[269] ارمیک د عیسی(ع) هیوادنۍ-اصلي ژبه وه. د نولسمی(۱۹) پیړی په دوهمه نیمایی کی د انګریز چارلزډاروین له تکاملی تحلیل نه وړاندی، داسی فکر برلاسی وچی د قبل البشر موجودیت د نشتوالی له امله قبل السان بشری[270] تجربه هم ناشونی وه. د دغه ډول فکرپایله داشوه چی د ژبی لومړی ظهورټول تال په الهی الهام ودرید. لرغونی مصریان په دی اند وو چی د توت[271] په نوم خدای ژبه خلق کړی وه. بابیلیانو یانی لرغونو عراقیانو هم ژبه خپل نبو نومې خدای[272] ته منسوبه کړی وه. نبو «دپوهی اولیکلو» خدای و. ولولی:[273]

د نبو نوم په تورات کی هم ذکرشوی دی[274] د هندوانو په دین (هیندوییزم)[275] کی براهما[276] لومړی یا اصلی خدای دی. دخدایانو اودبشرخدای دی. هغه له خپل ځان نه خپله میرمن خلق کړه چی سراسواتی[277] نومیدله. دغه شان براهما له ځان نه دخپلی میرمنی په شان، دوه خدایان هم خلق کړل: یو یی ویشنو[278] نومیده چی ساتونکی یانی محافظ خدای و. دوهم خدای سیوا[279] نومیده چی ویجاړونکی[280] خدای و. دلته دپام وړټکی دوه دی:

«یو» براهماد خپلی میرمنی په خلق کولو کی تقریباً هغسی رول لوبولی و، لکه دادم(ع) له اړخ نه چی هسک ښځینتن بی بی حوا خلق کړی وه.

«دوه» دبرهمااو دوه نوروخدایانو(ویشنو، اوسیوا) اړیکی څه ناڅه هغه څه ته ورته بریښی چی په عیسویت کی ورته یانی دری ګونتوب[281] ویل کیږی (پلار، ځوی، اوسپیڅلی روح). د براهما میرمنی سراسواتی بشرته ژبه لیکنه، اوهنرورکړل. د نولسمی پیړی په نیمایی کی انګریزچارلزډاروین دطبیعی تکامل نظراوویست(دنوع منشأ). په ورته ډول، کارل مارکس اوفریدریښ انګلزدټولنیزتکامل نظرانځورکړ. په دی ډول: لومړئ(ابتدایی) ټولنه، مریپتوب(غلامی)، فیوډالیزم، بورژوازی، اوکمونیزم

په مارکسیزم کی دین«دخلکو اپین» وګڼل شو. دین دایډیالوجی، دولت، کلتور، قانون اوژبی په شان به بنسټ(اقتصاد) ولاړو. داسی جوتیږی چی دچارلزډاروین اوکارل مارکس تحلیلونو به د ژبی د منشأ په اکله مروجه

---

[269] - Kenneally, op.cit, pp.19-20.

[270] - Human experience pre- linguistic

[271] - Thoth

[272] - Nabu

[273] - « Minurita as the god of wisdom», by Amar Annus, paper presented in 47th Rencontre Assyirologique international, july 2-6, 2001, Hilsinki, Finland, electronic version,(july 1, 2008).

[274] - Isaiah 46:1, and jeremiah 48:1

[275] - Hinduism

[276] - Brahma

[277] - Sarasvati

[278] - Vishnu

[279] - Siva

[280] - Destroyer

[281] - Trinity

دینی مفکوره لړزولی وی. له نن نه یو سل دوه څلویښت(۱۴۲) کلونه وړاندی په زیږکال(۱۸۶۶) کی د پاریس د ژبپوهنی ټولنی[282] د ژبی د منشأ او د یوی نړیوالی ژبی د رامنځته کولو په اکله بحث حرام وګاڼه ! پخپله د دغی علمی موسیسی په وینا:[283]

پخوانی راهبه او اوسنی لیکواله کارین ارمسترانګ د علومو او الهاتو په اړوند کی کاږی چی که الهیات د علوموځیری پیښنی وکړی «یو اځی د منطقی بحث کاریکاتور تولیدولی شی.....»[284]

پای: ۱ جولای ۲۰۰۸ تو زند اوکس، کلیفورنیا ، امریکا ډاکټر زیرکیار

---

[282] - Societe de Linguistique of Paris

[283] - « The society will accept no communication concerning either the origin of language or the creation of a universal language.» Quoted by Kenneally, p.22, referring to volterra, Vrigina, at al, (Gestures and the emergence and development of language), in eds. Michel Tomasello and Isac Slobin, beyond nature-nurture: Essays in honor of Elizabeth Bates(Mahwah, N.J.: Lawrence Earlbaum Associates publishers, 2005).

[284] - « Once theology tried to turn itself into science, it could only produce a caricature of rational discourse, because these truths are not amenable to scientific demonstration.» Karen Armstrong, The Battle for God, 2000, quoted in 100 words to make you sound great. Boston and New York: Houghton Mifflin company, 2008, p.6

د احمد شاه بابا بې کماله لمسیان په ارګ کې

مخکې له دې چې د یوې حساسې ملي موضوع په اکله خپل لیدلی خوب را و سپړم، سمه به وي چې د خوب لیدنې په اکله د ساه پوهنې څیړنو ته یو ځغلند نظر واچوم. په درې (۳) دلیلونو: (۱) د خپل خوب د لیدلو مسولیت د خپلو اوږو څخه لرې کړم.
(۲) د لیدلی خوب په پوهیدلو کې نورو کې اسانتیا راولم، (۳) د رښتې (جدي) موضوع سره د حساسیت غابښونه یو څه پڅ کړم.
د ساه څیړنې پلار جرمن ژبې زیګموند فروييد[285] وايي:
«خوب لیدل مره ورشعور[286] ته شاهي سړک دی.»
انسانانو له ډیر پخوا راهیسې خوب لیدنې ته پام کړی دی. پخوانو انسانانو فکر کاوه چې په خوب لیدنې کې الهي الهام خوندي شوي دي او د دغه الهام په رڼا کې انسانان خپل راتلونکې بدې سمولی شي. اټکل څلور زره (۴۰۰۰) کاله وړاندې، مصریانو د خوب لیدنې تعبیرونه په لیستونو کې تنظیم کړي وو. چینایي فیلسوف ژوانګزي[287] اټکل دوه زره درې سوه (۲۳۰۰) کاله وړاندې ویلي و: «نه پوهیږم زه هغه مهال یو سړی وم چې ځان مې په خوب کې پتنګ لیدلو، او که اوس یو پتنګ یم چې ځان په خپل خوب کې سړی وینم.» یو ملي انګریزي لیکوال او نقاد ویلیم هازلیت[288] (۱۷۷۸ – ۱۸۳۰) لیکي چې «موږ په خپل خوب کې دوه مخي نه یو.» اټکل یو سل (۱۰۰) کاله وړاندې د نولسمې (۱۹) پیړۍ په پای کې، زیګمو فروييد د لومړي ځل لپاره د خوب لیدلو منظمې او علمي څیړنې پیل کړې. د نوموړي ساه پوه د دغه څیړنې په یو کتاب کې خوندي شوې چې (۹۲) کاله وړاندې په جرمني ژبې[289] کې او وروسته (۱۳) کاله وروسته په انګریزي[290] ژبه کې خپور شو. د زیګموند فروييد په فکر، په خوب لیدلو کې د خوب لیدونکې هیلې پټې شوې وي[291] دغه هیلې عموماً په اوښتلي موني یاني بدل شکل[292]، په خوب لیدنې کې منعکسې کیږي چې «د خوب لیدنې ژبه» یې هم بولي.

---

[285] - Freud
[286] - Unconscious
[287] - Zhuangzi/ Chuangtse
[288] - William Hazlitt
[289] - Die Traumdeutung, 1900
[290] - The interpretation of dream, 1913
[291] - Latent content
[292] - disguise

د ساه پوهنې څېړنې ښيي چې د اوياکلنې پورې د انسان د ټول ژوند څه د پاسه شل (۲۰) کاله په ويد يدلو (خوب کولو) کې تيريږي، او خوب ليدل د خوب کولو ځلور مه برخه (۵) کاله جوړوي. خوډيرې ځلې داسې پيښيږي چې د خوب څخه د راويښيدلو سره سم، ليدلې خوب د هير تيا سمځې ته غورځول کيږي. په خوب ليدلو کې کله نا کله مره و رفکرونه د ويښ ژوند د واقعيتونو سره پوخلاکيږي. لکه د کمپيوتر د بڅرکي[293] په شان، په خوب ليدلو کې د انسان د ويښ ژوند پټ معلومات خوندي کيږي. د خوب ليدلو په حالت کې ډيره پټ خود الهام څخه ډکه خواله (ډيالوګ) د انسان د ويښ او مره ورفکر[294] په مينځ کې چليږي. ولولي:[295]

خوب ليدل د انسان دفکري ژوند پټه خزانه ده. بيګا (۱۸ / ۸ / لمريز ۱۳۷۵= نوامبر ۹ / ۱۹۹۲) مې يو خوب وليده چې غتې برخې راڅخه هيرې شوې نه دي، او راسپړل يې په ټول افغانستان کې د ملي ګرتوب (نيشنليزم) د مباحثې دژوروالي د پاره ارزښتناک بريښي. په ويده حالت کې د ويښ ژوند ليدلو ته خوب ليدل[296] ويل کيږي. له دې امله زه د خپل خوب د ليدلو مسوليت نه شم منلې.

اوس به نو راشم زما ليدلي خوب ته:

د مزار شريف د (تروپ غونډې) څخه يو سترګور، زړه وراوغوريالي شخصيت چې دروغې پوهې خاوندوه، راروان و. دې په فکرونو کې ډوب واوځان يې کابل ته رساوه چې د احمد شابابا سره ووينې، په چاريکار کې دلمانځه لپاره تم شو. له جومات څخه چې رااووت، نو د هغه ځای د مامورينو ګڼه ګوڼه او ښه راغلاست پيل شول. يوځوان چې په چاريکارکې زيږيدلي او سترشوی و په هغه مجلس کې يواځنی افغان وچې د (پښتوبابا) سره په پښتو ګړيده، اونوروشيړاګانو، بيړاګانو او چاړاګانوته به يې د بابا نغوړې (نصيحتونه) ژباړلې. د خوالې په پای کې، پښتوبابا د غه ښاغلې ژباړن ته وويل: «رټ پښتون يې، کورموودان!» ځوان ژباړن په ډيرد رناوي ورغبرګه کړه چې: «باباډيره مننه! زه (رام چند) يم، د (کومارچند) ځوی او د (چترام چند) لمسی يم. زمانيکه چې د کابل په چند اول بازارکې غوړوله (حلوا) اوورپسې تودنې (بخارې) خرڅولې ستاسې نوم په ډيرد رنښت سره يادولو.»

پښتوباباکه له يوې خوا د (رام چند) په افغانيت خوښ شو، نوله بلې خوا به د ځان سره ګوريدلو: «چترام چند په ۱۹۴۷کې په لرې خواکې (سيکوډيرې) پريښودله او د برې خواپه کابل کې ميشت شو. په خپله چترام چند، ځوی يې اولمسې يې پښتوټينګه وساتله. خوسرداران او همزادانو چې د پيړيوراهيسې يې په افغانستان کې خاپوړې کړې دي، د پښتو سره پښتوونه کړه!؟»

پښتوباباکابل ته راننوت او په پښتونستان واټ کې يې دمه وکړه. ناڅاپه يې سترګې په سيد جمال الدين افغاني

---

293 - Chip

294 - Conscious and unconscious mind

295 - Charles Mcphee, stop sleeping through your dreams, New York, 1995

296 - Dreaming

ولګيدلي چې په ډېرتلوار سره راروان و. ده يو بل سره يې روغبړ وکړ او دواړه څنګ په څنګ د احمد شابابا د ليدنې دپاره د ارګ د کېږدۍ په لوري وررو ان شول. د ارګ د کېږدۍ څخه يو تنکي ځوان راووت. پښتو بابا پرې ږغ وکړ: «بابکه ! نيکه مو چيرې دی؟» دغه ځوان چې محمد څرګند نوميده په منډه کې ځواب ورکړ: «قتی قومای خود شسته !» احمد شابا بادخپل لمسي د ځواب د اوريدلو سره سم دارګ له خيمې څخه راووت، د دواړو سره يې په غاړه ستړي مشي وکړل، او ټول په ډېرتلوار سره د ارګ خيمې ته ورننوتل ځکه هلته دنورو سيمو مشران دخپل تاريخ سره جرګه شوي وو. علامه سيد جما الدين افغان ډېر اند يښمن معلوميده. هغه په ولاړه کې احمد شابا باته وويل: «زه چې ژوندي وم نوځان مې (افغان) ونوماوه، خو اوس چې مړيم ايرانيان مې ايراني ګڼي ! څه وکړم؟» احمد شابا باد ستر پوه سيد جما الدين افغان په حال ډېر خواشيني شو، او سمدلاسه يې پښتو بابا ته نغوته (اشاره) وکړه چې څه نظرلري. پښتو بابا لومړی د علامه سيد جما الدين افغان سره ډېرزړه سواندی وښود او بيا يې احمد شابا باته خپل نظر داسې جوت کړ: «بابا ! که ويداند (علامه) سيد جما الدين افغان يو څوټکې پښتو ليکلای وای، ايرانيانو به يې هويت نه وای يرغمل کړای. هسک څښتن دی مو رټول په نياو (انصاف) غښتلي کړي ! د پښتو سره پښتو کول د هر افغان ملي هويت ټينګولی شي او د دين ښکلا يې خوندي کولی شي.»

ويداند (علامه) سيد جما الدين افغان د خپل سر په خوځولو سره وښودل چې د خبرلوڅ غوږن (باخبره)،

ستر ګوراو بانډ يسې څېړ اند پښتو بابا په درانه ږغ وويل:

نوري ژبې زده کول که دی کمال خپله ژبه هيرول بې کمالي ده

د پښتو بابا د شعر د اوريدلو سره سم، احمد شابا بادخپل بې کماله لمسي په لټې کې شو او زه له درانه خوبه راويښ شوم. ګورم چې په وړاندې مې د پښتو بابا (محمد ګل مومند) په اکله د ښاغلو اسماعيل يون او هميش خليل کتابونه غوړيدلي دي. له بدې مرغې وينم چې لاتراوسه پورې د ميرويس نيکه کوديان او د احمد شابا باکړوسيان له همدغې بې کمالي څخه الهام اخلي او د ملي ژبې دغه سپکاوي په ډېرې سپين سترګې سره د ژبني تبعيض د نشتوالي په نامه هم خرڅوي.

هسک څښتن دی هيچاته د دې وس ورنکړي چې د ټول افغانستان د ملي هويت د ټينګولو اغيزمن او پوخ مورچل ړنګ کړي ! پای

زيرک يار ۱۹/ ۱۱/ ۱۹۹۲

داليکنه په مجاهد ولس (ناروې) او افغان ملت (يورپ) کې خپره شوې وه

ژبه په ټولنه کي، وينه په لابراتوارکي !

دافغانستان ځيني سياسي هيوادوالان(سياسي اتباع) عملاً نه يوازې له دې نه ډېره ډېره کوي چي کلتوري هيوادوالان(کلتوري اتباع) شي، بلکې حساب هم نه مني. څوک چي حساب نه مني د مساوات و په منلو کې يې هم شک دی. دايران پخواني ولسمشر محمد خاتمي اووه(۷) کالونه وړاندې دايران په شمال کې دګرګيانو غونډې ته په خپله وينا کې په دې ټينګار وکړ چي:«دراين دنيا نمی توان از کثرت صرف نظر کرد» (ولولئ: زيرکيار، ملي ستم، مليت او خراسان، لاهور، ملت پريس، ۱۳۸۰ المريز، اپريل ۲۰۰۱ زيږ. خپروونکی: دپښتني کولتوردودې ټولنه، جرمني).

دافغانستان مفکر، غيرتمن اوفقيرو زيرمحمد ګل مومند چي د کابل ښار په(اندرابيو) کې زيږيدلی و او په اتيا کلنۍ کې د همدغه ښارد(بريکوټ) د سيمې په يوعادي ختين کرايي کورکې په حق ورسيد(۱۳۴۳ المريز، ۱۹۲۴ زيږ)، په خپل يوشعرکې د نښې منځ ويشتلی دی:

نوري ژبې زده کول که دې کمال خپله ژبه هيرول بې کمالي ده

زما په نيمګړې اند، په ورورستني شاهي اساسي قانون(تله ۱۳۴۳، اکتوبر ۱۹۲۴) کې دفارسي په ځای دري ټکي خوندي شو، ددې لپاره چي دشاهي کورني لپاره اسانتيا راولي. شاهي خيل اودرباريان په پښتو کې امېږ(نالوستي، بې سواده) وو. په خپله پاچا محمد ظاهرشاه اودکورني نورغړي يې دلږ زاند هويت په کړاو اخته وو چي په ساپوهنه ياني سايکلوجي کې ورته[297] (سرحدي سړی) وايي. بس پاچا غټ(چم) وکړ او ځان يې له رسمي شرم نه په دې خلاص کړچي فارسي ته په اساسي قانون کې دري و وايي. دپاچا لپاره د رسمي شرم رفع کول مهم وو، نه د ملي شرم. اوس خو افغانستان چي د(۹۱۱) له بخولی(فاجعی) سره جوخت پري امپرياليستي سقاوي نازله شوې ده، له ملي شرم نه محروم شوی دی. هرڅه ملي لاړل اودريمه سقاوي راغله.[298] (دمسعوداورباني سرک الطوايفي ته دوهمه سقاوي ويل کيږي، اپريل ۱۹۹۲ سپټمبر ۱۹۹۲. ولولئ: سمسور افغان، دويمه سقاوي. دويم چاپ. خپرندوی:د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني ۱۳۷۹ ال،۲۰۰۱ زييز).

هغه مهال چي زه دبرلين په ازادپوهنتون[299] کې دواګپوهني(سياسي علومو) استادوم، يوانګريزچي په همدغه پوهنتون کې په کلک ګومان سره دهېږ پوهنې(ايتنولوجي) استاد و راته ځان راوپيژاند: ده دپروان

---

[297] - marginal man

[298] - everything national-out, Third Saqawi-in

[299] - FUB

ولایت په یوه ځانګړې سیمه کې ښایسته ډېر وخت په خیړنه تېر کړی و. (زه د لته د دغې سیمې نوم نه اخلم هسې نه چې چا ته د سر و مال زیان ورسېږي). دغه څېړونکي د یو جومات د مُلاله خولې چې د بچه سقاو دوره یې لیدلې وه، یو شعر ټیپ کړی وه. زمانه یې هیله وکړه چې که د دغه مُلا د غږ له مخې دغه شعر ولیکم او بیا یې ورته په جرمني و ژباړم. هم د غسې مې وکړل. د دغه شعر سر یز بیتونه داسې وو:

سقاو نومې یو غل و جوړ کړی یې سره چل و

بسته پرې کوه دامان شو پارسیوانو خوبایې وه

څوورځې پاچاهي وه

سرداران په تصادفي لحاظ (په وینه) پښتانه وو، خو په ارادي (کولتوري) لحاظ ورنه د احمد شاه بابا بې کماله لمسیان جوړ شوي وو. هغوی د پښتنو د کاریکاتور په څېر وو. وزیر محمد ګل مومند به شلخیانو (لمبر بدلو) او په پښتو کې لټانو ته داسې نغوته (نصیحت) کاوه: «بابکه! سردار کیږه مه! د پښتو سره پښتو وکړه!» د ستر ګه ور او غوږن (باخبره) محمد ګل مومند په اند، باید ملي ژبه (د ملت د اکثریت ژبه او د ټول افغانستان د ملي پېژاند [هویت] په ټینګولو کې اغیزمنه ژبه) په ښوونځي، پوهنځي، دولت او اقتصاد کې چلن پیدا کړي. د هغه د کشرورور عبدالکریم مومند په حواله داسې راغلي دي: یوه ورځ د محمد ګل مومند سره په ایبکو (سمنګان) کې، د یو ملاقات په وخت کې د افغانستان پخواني پاچا محمد ظاهر شاه په فارسي غږېده. خو محمد ګل مومند ور سره پښتو ویله. پاچا ورته وویل چې «زه په پښتو پوهیږم خو ویلی یې نه شم» محمد ګل مومند ورغبرګه کړه چې: «صاحبه! زه هم په فارسي پوهیږم خو ویلی نه شم». ولولی زما د **۵۵** لیکنو ټولګه: زیرکي ویناوې. خپرندوی: پښتویون، نیویارک، امریکا. لاهور، لاهور، ملک پرېټینګ پریس ۱۳۸۱ل، ۲۰۰۲م، **۵۲۵** مخونه، دلته ۳۴۱مخ.

کولتوري امپرتیا (بې سوادي) ددې وس لري چې د یوه ملت د ټولنیزې تنستې مزې وشلوي. د افغانستان یوغټ کړکیچ په هغه توپیر را څرخي چې د سیاسي هیوادوال (تبعه) او کولتوري هیوادوال ترمنځ عملاً په دولتي رسمي ادارو کې لیدل کیږي.

د هیوادوالۍ (تابعیت)[300] مفهوم په حقوقي بریدونو کې خاپوړې کوي، په دې ډول چې څوک په سیاسي ټولنه کې شامل دي او څوک ورنه محروم. د کال **۱۹۲۳** په اکتوبر (تله **۱۳۰۲** المریز) کې د افغانستان لومړی لیکلی اساسي قانون (نظامنامه) راووتله. په دغه اساسي قانون او ورپسې د افغانستان په هر لیکلي اساسي قانون کې هیوادوال (افغان تبعه) ته ددې موقع ورکړه شوې ده چې په خپله ټولنه کې د سیاسي هیوادوال (سیاسي تبعه) مقام ته ورسیږي. خو په افغانستان کې له بدې مرغې ټول ټال غیري پښتون سیاسي هیوادوالان کولتوري هیوادوالان نه

[300] - Citizenship

دی.
په افغانستان کی کرکیچ په دی کی دی چی سیاسی هیوادوال ته حقوق خوند ورکوی خو له مسولیت نه ډډه کوی او په رسمی دولتی مقامونو کی په عمل کی ملی رسمی کفایت نه منی. په بله وینا ، په رسمی موسساتی ډګر(دولت) کی یوه ډله بشپړ امتیازلری چی په دولت کی دخپلی ژبی(فارسی دری) انحصار ټینګ کړی او مقابل اړخ(اکثریت) له دی نه محروم کړی چی خپله ژبه(پښتو) عملاً لږترلږه د فارسی سره مساوی مقام ته ځګه کړی.
ژبه له دی نه ډیره ځګه ده چی یو اځی او یو اځی دپوهاوی(افهام وتفهیم) وسیلی ته راټیټه شی. دسپی غپل یا سونګیدل سړی په خطر یا خوښی پوهوی، خو د هغه غپلو او یا سونګیدلو ته ژبه نشو ویلای. ژبه د انسان دمعنوی(غیری مادی) کولتور چینه ده، د زړه او فکر ارمانونه او رازونه په الفاظو کی رانغاړی او راتلونکو نسلونو ته یی رسوی. لکه په اینه کی چی د انسان مونه لید له کیږی، په ژبه کی د مغزو او زړه بی جسمه موجودیت(فکر او احساس) ځلیږی. هو ، ژبه دپوهاوی(افهام او تفهیم) لوښی هم دی.
د امریکی د نیواک په چاپیریال کی په افغانستان باندی په ورتپل شوی اساسی قانون(۱۳۸۲ لمریز ، ۲۰۰۳ زیږیز) کی «پښتو او دری د دولت رسمی ژبی دی»(ماده ۱۲)
دلته د(او)ټکی د کلک پام وړدی. د «او» ټکی مساوی په «یا» نه دی. یانی د اساسی قانون د شپاړسمی(۱۲) مادی پورتنی جمله مساوی په دی جمله نه ده: پښتو یا دری د دولت رسمی ژبه ده؟ ! خو غیر- پښتون افغانان د رسمی دولتی وظیفی په اجرا کولو کی له سپین سترګی نه کار اخلی، د اساسی قانون د شپاړسمی مادی په ذکر شوی جمله کی د «او» له ټکی نه سترګی پټوی، او په دی ډول په خپله رسمی ملی بی کفایتی ځپونی غوړوی. به کال ۲۰۰۵ کی یو پښتون افغان امریکی ته د ژور نالیستی زده کړو لپاره راغلی و. ما ټلفونی روغبړ او پیژند ګلوی نه وروسته هغه وپوښته چی په کابل کی یی څه وظیفه لرله؟ راغبرګه یی کړه چی دیولوړ مقامه افغان ژباړن و ځکه هغه په پښتونه پوهید. زما(زیرک یار) په ګومان دغه لوړ مقامه افغان یو مرستیال ولسمشرو. دغه لوړ مقامه فارسیوان افغان یو سیاسی هیوادوال دی چی حقوق خوند ورکوی، خو کولتوری هیوادوال نه دی چی زړونه کوشیر کړی
موخه(هدف) دانه دی چی په دولتی ادارو کی یو ماموره په یوه رسمی ژبه بسنه کوی ؛ موخه دانه ده چی په دولتی ادارو کی به ملی کفایت یا په دې ژبه کی ښودل کیږی یا په هغه بله کی؛ موخه دانه ده چی په دولتی ادارو کی دی ملی کفایت په کلتوری بی کفایتی او امتیاز وچلیږی. موخه دانه ده چی په کلتوری لحاظ بی کفایته یا کم کفایته رسمی مامور دې ژباړن ولری، او په دې ډول دې ملی بی کفایتی د پیسود لګښت په واسطه تامینه شی.
موخه داده چی ځنځیرونه دی غوڅ شی.هغه ځنځیرونه چی ما شومان د ملی ټولنی له جوړو لو نه محروموی، هغه ځنځیرونه چی د متقابل درناوی(احترام) او عملی ورورولی ارمان یی شنډ کړی هغه ځنځیرونه چی ملی پیژاند(هویت) او ملی شعور ته یی پاټکونه اچولی دی. کولتوری هیوادوالی(تابعیت) واقعی پوهاوی(افهام) ته ښه راغلاست وایی.هغه پوهاوی ته چی د «خپل» او د «بل» احساس کوشیروی، متقابل احترام رامنځته کوی،

ورورولی غښتلی کوی، اوملی ټولنی په جوړولو کی کوانده (فغال) رول لوبوی. په ملی ټولنه کی به هم د سیاسي- حقوقی هیوادوال (تبعه) چغه اوریدل کیږی اوهم به د کولتوری هیوادوال[301] وروری به په حساب چلیږی تر هغه چی د سیاسی هیوادوال او کولتوری هیوادوال ترمنځ امتیاز پای ته ورسېږي. ۱۸ / ۴ / ۲۰۰۷

[301] - Cultural Citizen

پښتو په ارګ، جومات، او اساسي قانون کي

د پښتنو اکمنان(که زرین زي وو او که ختین زي، که بریښنا خیل وو او که تورتم خیل) عموماً ټول لړ‌ود یرپه دی بی کمالی کی سرتیری وو چی په خپل دربار کی خپلی ژبی ته پاټک و نیسی او په خپل ټاټوبی کی د ملت د معنوی کلتور داړه ماران شی. دغسی ناوړه اعمال نور د زغم وړنه دی. شلخی تجربی ښیی چی شلخیان د پښتانه حیثیت نه شی ساتلی.

باچاخان د ننګرهار ولایت په یوه ولسوالی کی میلمه شوی و. یوه سړی ورسره سټړی مشی په پارسی وکړل. په ځنګ کی یو بل سړی ورته وویل چی باچاخان خو پښتون دی، په پښتو به دی ورسره سټړی مشی کړی وای. هغه خپل ځواب په دی ډول ورغبرګ کړ: زمو ږغټان په کابل کی پارسی وایی. مافکرو کړچی باچاخان(فخر افغان) به لکه د نورو غټانو په شان پښتو پریښی وی او په پارسی به اخته شوی وی!

(پټه خزانه) په ۱۳۲۳ لمریز هجری(۱۹۴۴ زییز) کی په کابل کی د پښتو ټولنی له خوا چاپ شوی وه. اټکل ۳۵ کاله وروسته ښاغلی غلام حضرت کوشان د دی فرصت و مینده چی «د پښتو سره د مینی» له امله د(پټی خزانی) انګریزی ژباړه تکمیله کړی. پټه خزانه په انګریزی ژبه کی هغه مهال په کابل کی چاپ(۱۳۵۸ لمریز، ۱۹۷۹ زییز) شوه چی رټلی نور محمد تره کی ارګ په پښتو چلاوه. په دی ډول ښاغلی کوشان ظاهراً د پښتو ژبی خدمت وکړ، په باطن کی به پری هسک څښتن پوهیږی. په افغانستان کی به چی د استقلال په جشن پسی جوخت د پښتونستان جشن نمانځل کیده، نو د کابل ښاروال(پارسی ژبی افغان ورور) به د کاغذ له مخی خپله وینا په پښتو اوروله، خو په کابل کی به د ارګ مشرانو په پښتو تلپاتی روژه نیولی وه او ټولی ویناګانی به یی په پارسی کولی. دغه طرز العمل د اسی هم تعبیرید لای شی چی پښتو د پښتونستان رسمی ژبه وه او فارسی د ارګ رسمی ژبه وه. په نورو الفاظو: د کابل ښاروال ښاغلی ډاکټر سهیل پښتو د کابل ښار په چاپیریال کی له ښاغلی عبد المنان دردمند زده کړه ترڅو د یوه افغان په حیث خپل ورسپارلی شوی رسمی تمثیلی وظیفه د پښتونستان په جشن کی سرته ورسوی، خود «برادران ارګ» معذرت به داسی معلومیده چی د کابل ښاردوی بی پښتو کړی دی(عذر بدتر از ګناه!).

مکناټن[302] د اړتیا له مخی پښتو زده کړی وه، خو برادران ارګ په خپل ارګ کی پښتو ته د اړتیا احساس نه درلود، او چی په ارګ کی پښتو ته اړتیا نه وه نو درباریه دولت کی به ورته ولی اړتیا وی! حمید کشمیری په خپله «اکبرنامه» (۱۲۷۰ هجری سپوږمیز کال) کی وایی:

شنید این سخن لات جنګی تمام که اموخته بود پشتو کلام

---

302 - William McNaughten

په دې شعر کې دوزیر محمد اکبرخان او مکناټن ترمنځ د خبرو په جریان کې د مکناټن له خوا د وزیر محمد اکبر تیاری انځور شوی دی، او «لاټ» د لوړ[303] یا سردار یانې مکناټن په مفهوم استعمال شوی دی (ولولی: غوث خیبری، «د برنس او مکناټن د وژل کید و پیښې» ، دعوت، پرله پسې ۷۲-۷۱ ګڼه، د ۱۳۷۵ مرغومې، د سمبر ۱۹۹۲).

اټکل څلورنیم کاله وړاندې په (۱۹۹۳) زیږیز کال کې یوه سپین ږیری پښتون د امریکې د (لاس انجلس) د ښار په «افغانستان ږغ راډیو» کې مرکه لرله. (اوریدونکو به د ټلیفون له لارې پوښتنې او تبصرې کولې او دراډیو له لارې به یې ځوابونه اوریدل). په ارګ کې د پښتنو د قومیانو یو لړۍ قومي (یو سپین ږیری سردار صاحب چې پخوا یې په کابل کې «کارهای فرهنگی و ادبی» سرته رسولي وو) په افغانستان ږغ راډیو کې د پښتو («افغانی») په اوریدلو سره یو څه بې حوصلې شو. «این مرد فاضل» (سردار صاحب) هغه بل سپین ږیری افغان ته چې په «افغانی» (پښتو) یې په افغانستان ږغ راډیو کې توضیحات ورکول، په دې الفاظو وا ګوابنیده: «اغای (و) چې پوف میکنی ما نمی فهمیم، مردم نمی فهمند، این رادیو مردم است و شما پوف کرده راهی استین». دلته لکه چې فاضل سردار صاحب د افغانستان دوګړو د اکثریت ژبه (پښتو) د «مردم» ژبه نه ګڼي («مردم نمی فهمند»)، او نری احتمال لري چې د سردار صاحب د شعور په تل کې به پښتو د پښتونستان رسمي ژبه وي او افغاني به د افغانستان غیري مردمي (یانې درباري) ژبه وي؟ ! ښاغلي «و» [«و» مې د پښتنو مره کچې د نوم د مخفف په څیر استعمال کړی دی] د سردار صاحب په ناروا غوښتنې «پوف» (پښتو) زندی کړه، خپلو خبروته یې په «رادیو مردم» کې په فارسي ادامه ورکړه، او د فاضل سردار صاحب په خپله ژبه یې د سردار صاحب شعور د حافظ شیرازي په دې شعر ټکور کړ:

پدرم روضه رضوان بیک خوشه گندم بفروخت

ناخلف باشم اگر منش به جوی نفروشم

(د زیات و معلوماتو لپاره ولولئ: نصر الله نیازی، «اهانت به پشتو و پشتون» ، ایینه افغانستان شماره مسلسل ۳۴ ، مخونه ۱۵۷ ـ ۱۵۸).

اعلیحضرت محمد ظاهر شاه په افغانستان کې څلویښت (۴۰) کاله واکمن و (۱۹۳۳ زیږیز تر ۱۹۷۳). که هغه په کال کې یو ځلې (د استقلال د جشن، د پښتونستان د جشن، د نجات د جشن، د کوچنی اختر او یا د لوی اختر په مناسبت) په پښتو وینا کړې وای، نو ډیر ګومان کوم چې د اعلیحضرت صدر اعظمانو، وزیرانو، جنرالانو، سفیرانو او.... به هم دغه لار خپله کړې وای او په دې ډول به له پورته څخه کښته[304] د پښتنو د زده کړې عملیه په دربار کې له برمتې (یرغمل) څخه خلاصه شوې وای. په دربار کې د پښتو یرغمل کیدل او له دربار څخه بهر د پارسي وانو خویندو او وړونو لپاره د پښتو کورسونو جوړول د یو بل سره په کلک ټکر کښې وو. ملي ژبې پښتو په (پښتو ټولنه) کې رسمیت و مینده

---

303 - Lord

304 - Top - down

اودرباراود درباردولت بالعمل پارسي ټولنه وګرځيدل. په دي عمليه کي د پښتانه بچيان په خپل هيواد ، په خپل پايتخت، اوپه خپل دربارکي د بي پښتوشويو دربارخيلوپه لاس بي پښتوشول.. اودلرې پښتونخوا ديوه تکړه ځيرونکي په الفاظو «پښتون په دريم نسل کي ختم» شو. په پارسي وانوخويندواوورونوچي غيرتمن افغانان دي خپله ژبه ګرانه ده. پښتانه بايد له دوی څخه زده کړه وکړي. رټ (کلک ، وتلی ، جدي) پښتانه بايد هغو پښتنوته کلکه پاملرنه وکړي چي د دربارپه بازارکي يې پښتوخرڅه کړي ده اودلستوني ماران ګرځيدلي دي.

په شلمه پيړۍ کي افغانستان يوپښتون و زيردرلود چي غيرتمن مسلمان اودتکړه فکرخاوندو. له دی کبله به روغه وي چي دپښتو (ژبي اوپښتونوالی) په هکله دده نظرپه لنډډول درو پيژنم:

«پښتوبابا» (محمد ګل مومند) دکابل ښارپه (اندرابيو) کي زيږيدلی واوددغه ښارد (بريکوټ) په سيمه کي په يوه خټين کرايي کورکي داتياکلنی په عمرپه حق ورسيد (۱۳۴۳لمريز، ۱۹۶۴زيږيځ). دی سربيره پردي چي وزيرو، اولسي ژوندیي لاره، دتکړه فکرخاوند و، اوعمل يي له نظرڅخه نه پټيده. وزيرمحدګل مومند وايي چي «دپښتودترويج اوتعميم دپاره په هرډول چي لازم اوممکن وي په يومنظم طورپښتووخوځوله شي، پښتانه وينښ کړي شي.» دلته د «منظم طور» ټکي ډيرپام وړدی. مفکرمحمد ګل مومند داسي سپارښتنه کوي چي دپښتنوپوهان دي اهمي چاري لومړي، معمولي چاري وروسي، اوکيفي اوذوقي شيانوته دي په پاي کي پام وکړي پوهان بايدترهرڅه دمخه «سمدلاسه درسي کتابونه» دښونځيواومدرسودپاره «تاليف اوترجمه کړي». په درسي کتابونوکي دي دزده کوونکوپام «دين، اخلاق، اداب، خپلوخصايلواوملي خصايصوته وشي. دماشومتيانه دي داشيان په زړه اودماغ کي ځای ونيسي، اودپښتانه بچي دي پښتانه شي». دپښتوباباپه اند علم د زده کړي لپاره مورني ژبه ډيرارزښت لري. ځکه خودی ټينګارکوي چي «علوم اوفنون درست په پښتوواړوو». محمد ګل مومند پښتانه بيزوګان نه ګڼي چي «په هرڅه کي به د نورو پيښي کوو». دی زياتوي چي «موږ بي نومه اوبي نښي نه يو، ورکوټي ولس هم نه يو. موږ داسياپه مينځ کي دنامه خاوندان يو.... اومهم جغرافيايي موقعيت لرو». محمد ګل مومند په دي واقعيت پوهيږي چي «د فن اوصنايعو له پلوه» پښتانه لويد يزو هيوادونوته د زده کړي لپاره اړدي: «ځمونږدين هم مونږته امرکوي چي (الحکمهَ ضالهَ المومن اينماوجده اخذه). خوپرته له دغه نه ددوی نورڅه ته اړنه يواونه ښايي چي په هرڅه کي ددوی پيښي وکړو... اوددوی هرڅه په پټوسترګوومنو». محمد ګل مومند دحکومت په ماهيت پوه دی اوپه ډاګه وايي چي « حکومت دبي پښتوګي له امله اريان دی، اولاره يي ورکه کړی ده ! اواولس دبي پښتوګي له لاسه بي پته، خوار، زاراوورک دی؟ټول دبي پښتوګي په اورسوی يو...» اوس نو پوښتنه داده چي پښتوبابا (محمد ګل مومند) «پښتو» څه ته وايي؟ دده په فکرپښتوکه له يوی خوادپښتوژبه ده نوله بلي خوادپښتنود ژوند طرزياني «پښتونولي» ده. «پښتو وييل، پښتوکول، پښتوچلول دی» اولکه «روح په کالبد کي» دپښتنوپه ټولنه کي ارزښت لري. «پښتودين، وطن اوپښتانه اولس ته خدمت دی؟» دمحمد ګل مومند په اند « پښتوزړه وړتوب دی، ځکه پښتانه په دی خبره ايمان لري چي ګټه اوتاوان، عزت اوذلت هرڅه دخدای نه دی. بي دده

دارادی نه هیڅوک هیڅ عمل نشي کولای». محمدګل مومند هسک څښتن ته په زاری دی چې پښتانه« په رښتیا سره دخپل کاله او ملک واکمن کړي، دکار سرې په کې شته کړي اودغې بدحالې نه نجات ورکاندي».
محمدګل مومند په دې فکردی چې دیوه ملت د ژبې لری او برې دهغه د ژوند دبد مرغۍ او نیکمرغۍ سره اړوند لري. « که دیو ملت ژبه دبل ملت ژبې ته مغلوبه شوه» نومانایې داده چې« په عین واکداری کې به بې واکه، په عین وطن کې به بې وطنه وي. په خپل وطن کې به غریب او پردیس وي... خپل به ورته پردي شي ځکه چې په نامه که څه هم خپل وي خوافکار، احساسات، اقوال، اعمال او افعال یې ، اغوستنه، خواړه یې، څواک او ژوند یې بشپړیا نیمګړې دپردی او دبل وي.... دغسې ملت به ورځ په ورځ چوکیږي ترڅو چې محوه شي». په«لنډ» ډول:« ژبه دملي موجودیت، هوساتوب او سعادت، دلوړوالي اوجګوالي ستهه ده».
ددغه اهمیت له کبله« ژبه باید وساتله شي، وپالله شي، وروزوله شي، هارته کړله شي، علمي شي، ادبي شي، په هرحیث سره دملتو درستوا رینوته» ځواب ووایي. د مفکرمحمدګل مومند په فکر«پوه سړي خپل اودبل مال پیژني... غیرت، لوړهمت، روغه پوهه(عقل سلیم) دغه نه مني اونه پریږدي چې څوک خپل مال خوشې کړي چې وروست شي، ورته نقصان ورسي اوخلک یې ښکاریا په غلا یوسي اوکورتنې لاندي کړي» اود نوکرپه شان« کونډۍ ښتي. غیرتمن سړي خپله وچه دپردی په لندو ښه بولي». خوسره له خپلوډیروهڅو، پښتوبابا(محمدګل مومند) دامشروع ارمان دځانه سره ګورته ویوړچې« په درستې پښتون یانې(افغانستان) کې پښتو، د پښتانه دحکومت رسمي ژبه شي».
(داقتبا ساتولپاره ولولی: محمدګل مومند، لنډکې پښتو او پښتونواله، دکابل عمومي مطبعه، ۱۳۳۷ لمریز= م۱۹۵۸/۱۹۵۹ ؛ محمدګل خان مومند، مرتب همیش خلیل، پیښور، دسمبر ۱۹۹۵. محمدګل مومند، دپښتو د ژبې لیاره لیاپښتو صرف اونحو، دبلخ شرکت(رښتیا) له خوا په لاهورکې چاپ شو. بلخ ۱۳۱۷ المریزچې ۱۹۳۸ زییځ کیږي).

څه باید وشي؟

۱- تکړه پښتانه باید یوعلمي او سیاسي سازمان ولري چې د محمدګل مومند په وینا«پښتو په منظم طور روڅوځوله شي» او«پښتانه وېښ کړي شي». زما په وړاندیزدغه ډول سازمان ته«دپښتو عمل جرګه»[305] ویلی شو. ددغه سازمان غړیه وظیفه به داوي چې دپښتو سره پښتو وکړي، په ملي ژبه پښتو ټنګ وکړي. په دغه چوکاټ کې باید دهغو افغانانو، په تیره دهغو پښتنو کړنو ته کلکه پاملرنه وشي چې په شعوري یا غیري شعوري ډول دملي ژبې پښتو(داکثریت ژبې اودټول افغانستان دملي هویت دساتلو پوخ مورچل) سره بې انصافي کوي.

---

[305] - Pashto Action Council

۲ – په تعلیمي نصاب کې د دیني او دنیوي علوموترمینځ تفاهم او انډولتوب ته کلکه اړتیا ده، ترڅو د افغان ملت ملي او دیني هویت خوندي شي او د زماني د شرایطو په تناسب د عقل او ابتکار خاوند وګرځي.

۳ – پښتو نه یوازي په دولتي میچن کې چلن ته کلکه اړتیا لري، بلکه په جومات کې هم باید غښتلې شي. طالبان د ګلستان او بوستان کتابونه د اخلاقیاتو د زده کړې له کبله لولي. باید بوستان او ګلستان په پښتو واړول شي. د پېښور په پښتو اکېډیمي کې د «ګلستان بزبان پښتو» نسخه لیدل شوې ده. ودې شي چې د روغې ژباړنې په لوري ګټوره وګرځي؟ د «پښتو بوستان او ګلستان» په اکله دې د استاد حبیب الله رفیع سره خبري وشي.

۴ – مسلکي اشخاص دې دې ته راوبلل شي چې په خپل مسلک کې په پښتو ژبه د پوهنتون د استعمال لپاره درسي کتابونه او نور مواد برابر کړي.

۵ – پښتو باید په ښوونځیو او پوهنتونونو کې د تدریس ژبه وي ترڅو په دولت کې د کار او دعوا مود خدمت لپاره هیڅوک د ژبې د مشکل سره مخامخ نه شي. د پښتو د علمي کېدلو لپاره باید پښتانه له ماشومتوب څخه انګریزي په ښوونځي کې زده کړي.

۶ – د پښتو کلتوري. هنري اړخ یاني ټنګ ټکور (موسیقي)، ملي اتڼ، انځورونو، او ډرامو ته پاملرنه حتمي ده.

۷. د دولت او حکومت مشران باید رسمي وینا ګاني او مرکې په پښتو وکړي او په تړونونو (قراردادونو) کې دې د پښتو متن هم د اتبار وړ وښودل شي.

۸. د پښتو لیک یا لیک لارې یو کولو (املایي یوشان والی) ته کلکه اړتیا ده. که هر څوک په خپل سر د خپل کلي یا سیمې پښتو لیکي، نو د نورو لپاره به ناشونې وي چې د یوې پښتو پرځای «پښتو ګانې» زده کړي. د هرچا خوښه چې یو ټکی څنګه تلفظ کوي، خو غته خبره دا ده چې ذکر شوی ټکی په یوه شکل ولیکل شي. یاني: ویل یې ستا خو لیکل یې د ټولو!

د بېلګې په توګه «زموږ، زمونږ، ځموږ، زمنګ، ځمنګ» ټکو ته ستاسې پام راګرځوم: «زومږ»، «ځموږ»، «زمنګ» او «ځمنګ» هریو ټکی څلور (۴) توري لري او لیکل یې (د «زمونږ» او «ځمونږ» په تناسب) لږځای او لږ وخت نیسي، یاني د لیک لارې د اقتصاد له نظره اغیزمن دي. که د ټایپ او چاپ لپاره د کمپیوټر د تورو د ړه[306] په کارولو یې، نو ګومان کوم چې د «زمنګ» او «زموږ» لیکل به له نورو اسان وي؟ زه دومره وایم چې پښتو دې د کمپیوټر سره پوخلا شي. ودې شي چې په دې اکله د پښتو د ژبې او د کمپیوټر د متخصصینو له خوا کلک او غبرګ ګامونه واخیستل شي.

۹ - «د پښتو عمل جرګه» باید زرتر زره «د پښتو د تفکر بانک»[307] جوړ کړي او په بیلا بیلو چارو کې دې ورڅخه نظریې او مشورې وغوښتل شي. پښتانه له بل هر چا څخه دې ته ډېر اړ دي چې د زماني د شرایطو په کچ وېښ شي او د فکر په

---

[306] - Keyboard

[307] - Pashto think Tank

ډګرکې سیالۍ ته چمتو شي.

۱۰-په اساسي قانون کې د يوې ژبې «ملي» يا «رسمي» حيثيت خوندي کول يو قانوني - رسمي ټينګار دی چې د دولت په اداري، تعليمي، اقتصادي، او تبليغاتو عملياتو کې د هغې ژبې د چلن لپاره ديو ليکلي سند اهميت لرلی شي. په اساسي قانون کې بايد پښتو د افغانستان رسمي ژبه وبلل شي او حکومت دې ته اړ شي چې په دغه لار کې عملي ګامونه واخلي. خو که په عين وخت کښې «د پښتو عمل جرګه» فعاله نه وي، نو د اساسي قانون ټينګار به هغسې پنچرشي لکه پخوا چې يوې تشې خبرې ته راټيټ شوی و.

که په پای کې زما څخه پوښتنه وشي چې په ټول افغانستان کې د پښتو په رسمي کيدا باندې په اساسي قانون کې ټينګار غواړم او که د پښتو چلن په ارګ کې؟ د تيرو ترخو تجربو څخه د زړه کړې په مټ زما (زيرک يار) ځواب داسې دی:

«زه پښتو په ارګ کې غواړم ځکه بې پښتو ارګ د پښتو مرګ دی؟!»

دربار (حکومتي مرکز) چې بې پښتو وي، نو پښتو به د رسمي کيدا په لوري له ټولنيز اتبار[308] څخه لويدلې وي او ډيره به ناشونې وي چې د دربار دفتر، مطبوعات، د زده کړې موسسې، بازار او نوررا شه درشه[309] د ملي ژبې د پرمختګ لپاره روغ چاپيريال جوړ کړې شي.

پـــای

ډاکټر زيرک يار

د نومبر ۱۲، ۱۹۹۷ زيږيځ کال

---

[308] - Prestige

[309] - Communication

پښتو په ګوانتاناموکي اوفارسي په ارګ کي

سروکارد خلګودی له ژبی د سرکارسره
کـلـه بـه غـریبه پښتـو ژبه د سرکارشی
(ګومان کوم داروانښاد استاذ «ګل پاچاالفت» شعردی. زیرکیار)

زماپه اند ،ترنن پوری دوه پښتون ساپوهان د پښتونازولی دی: یویی پوهاند بها الدین مجروح دی چی د ساپوهنی اوفلسفی په برید ونوکی د نیمی شپی لاروی شوی و ، اومابه ورته شپږویشت(۲۶) کالونه وړاندی د کال(۱۹۸۰) په می کی په پیښورکی غلي غلي شان امیرالمنورین وایه. د امریکی یوتیزفکری ټوکی لیکوال پی جی اورورک[310] له نن نه(۲۹/۴/۲۰۰۲) پنځلس کالونه وړاندی په کال(۱۹۹۱) کی لیکلی وو چی امریکی بهرنی سیاست نه لاره. خودلومړی ځل لپاره یی بهرنی سیاست د افغانانو په جهاد کی ومیند. دد ی لپاره چی د امریکی بهرنی سیاست له نږدی ووینې، باید اوروروک[311] په خپله جهاد ووینی چی څرنګه چلیده. په کال(۱۹۸۹) کی یی جهاد په پیښور/پښتونخوا کی ولید اودی پایلی ته ورسید چی افغانستان تقریباً یوروڼ اندی «منور» لاره خوهغه هم ووژل شو «اوداسی نور».(ولولی زمادچاپ لاندی کتاب، په دی سرلیک: «د نـوی سیا ست الجبره»).[312]
دویم پښتون ساپوه ډاکټرماماوچی زه یی د ساپوهنی اوپښتونوالی خان ګڼم. په پښتنی ټولنه کی خان د پګړی خاوند اووتلی سړی ته هم وای. کیدای شی له همدی امله به خوشحال خټک بابا د پګړۍ سړی په شمار ګڼلی وی. له نن نږدی شپږویشت(۲۶) کالونه وړاندی د کال نولس سوه اتیا(۱۹۸۰) په نیمایی کی، زه له پیښورنه فرانکفورت ښار(دهغه مهال لویدیزجرمنی) ته کډوال شوم. یوڅوورځی وروسته ډاکټرماماله ستوری له کولن ښارنه فرانکفورت ښارته زماد سټړی مشی لپاره راغی. زموږ په ښایسته اوږده خواله کی، دلته دډاکټرمامادوه(۲) پوښتنی او زمادوه ځوابونه پام وړګڼم: ویی پوښتلم چی باچاخان څه ویل؟ ورغبرګه می کړه چی دباچاخان په وینا «داد روس اوامریکن جنګ دی.» ویی پوښتلم چی زه ولی له کابل نه پیښورته لاړم اوبیا د یوی میاشتی په اوږدوکی له پـیـښورنه لویدیزجرمنی ته کډوال شوم؟ ورته ومی ویل چی له کابل نه مې تن راخلاص کړاوله پیښورنه مې

---

[310] - P.J.O`Rourke
[311] - O`Rourke
[312] - Algebra of New politics, 1989 - 2005

سر(دا هغه مهال وچې نږدې شپږمیاشتې وړاندې دکال ۱۹۷۹ په پای کې شوروي پوځونو په افغانستان یرغل کړی وا و په پیښور کې هم سیاسي خیرات مخ په تودیدلو و) . له نن نه اټکل اته دیرش(۳۸) کالونه وړاندې، دکال ۱۹۲۸ په شاوخوا کې ماد افغانانو په یوه غونډه کې کبیرجان ته په ناڅاپي ډول «ماما» وو ایه. ده هم سمدلاسه په خوریي ونازولم. دا هغه مهال وچې موږد وا ړه دلوید یزجرمنی په ګوټیتي پوهنتون کې پوهیدونکي (محصلین) وو. له همهغې ورځې راهیسې زه یې خوریی یم او دی مې ماما. کله چې کبیرماما د ساپوهنې ډاکترشو، ماهم پریکړه وکړه چې خپل درناوی ورته په «ډاکټرماما» وړاندې کړم. ډاکټرماما (کبیرمرد ادخیل ستوری) یودیرش (۳۱) کالونه وړاندې، په زیبېرکال ۱۹۷۵ کې دکړنې د ساپوهنې دنړۍ والي ټولنې (انیټرنیشل اسوسییشن اف اپلاید سایکلوجی) غړیتوب لاسته راوړ.

ماد ډاکټرماماستوري دري(۳) کتابونه لوستلي دي: «د قلم توره» ، «دهوښیارتیاتله» او «ژب ساپوهنه». دری واړه کتابونه په پیښور کې «دپښتونخوادپوهنې دیرې» له خوا خپاره شوي دي. دهوښیارتیاتله او ژب ساپوهنه دډاکټرماماهغه پوهنیزکتابونه دي چې دلومړي ځل لپاره یې پکې ساپوهنه(سایکالوجی) دپښتوژبې دبډاینې بهیرته ورننویستلې ده.

زماد معلوماتوله مخې، ډاکټرماماستوري په لره پښتونخوا کې لږترلږه هغومره اغیزمن دوستان لري لکه په بره پښتونخوا کې چې یې لري.

دډاکترماماستوري دغه سړیتوب دهغه د سیاسي سترګه ورتیاغته ځانګړتیاښیي. د شورویانوله یرغل راوروسته ترنن پورې شپږویشت(۲۲) کلن پیرد جاکړپه شان پښتون وهلې دي. ډاکټرماماستوري دملي سیاست هغه ګوربت وچې دلرا وبرپښتون د یووالي په کلکوالي یې وزرې غوړولې وې. «دقلم توره» دډاکترماماستوري د شعرونوټولګه ده، په مابانديي د «یوټبر» شعرډیراغیزوکړ، ځکه په دې شعرکې ډاکترماماسیاست ته د ساپوهنې چلونه(مینه، خپلوي، هویت) ورښیي:

یـوه ورځـې چـا ویـلـې چې اسمان ته مې کتلې
یوه غـتـه وریـځـه راغـلـه دوه وړې یې ښکـلـولې
وړې شوې غټې کې غیبې بیـامو سـترګونه لید لې
ښکارې داوې کوچنۍ وریځې چې دمورغیږې ته تللې
دیـوکورد یـوټـبـروی د یـوبل نـه ځـاریدلې
چې همجنس وې جمع کیږي عـقـل کـله بیـلـولې
په ویشلي پښتون قام یـې ستوری اوښکې تویولې

تیرکال(۲۰۰۵) می د ډاکټر ماما ستوري سره ټلفوني خواله وکړه. غږیې غړند څرګند یده. راته ویې ویل چې زړه یې بې وسه شوی و. ددی لپاره چې په زړه یې زور راغلی، له سیاسی خوالې می نوکې ډه ډه وکړه. د ده شعري ټولګه می وستایله، په تیره د «یوټبر» شعر. ورزیاته می کړه چې دغه شعر زما د سایېزو پیبنودوا ړه مرکزونه(ماغزه او زړه) ټکوروي. ډاکټر ماما راته په خنداکی وویل چې که زه ورته هغه یوه «لنډه جمله» ورکړم، دی به یې په بدل کی راته خپله ټوله شعري ټولګه راکړي. له هغی لنډی جملی نه یې مطلب زما دا چغه(شعار) وه:

«بې پښتو ارګ د پښتنو مرګ دی !» ورغبرګه می کړه چې ګوره ماما «دغتې کتې د ماستو» چل راسره ونکړې. «دغتې کاتې ماسته» هغه ټکي وو چې ډاکټر ماما یې د زړه له کومی د خندا میلمه کړ. ډاکټر ماما راته په جرمنی کی دغتې کتې د ماستو کیسه داسی کړی وه:

یو ې کونړئ موربه خپلو هغو ماشومانو ته چې په کورکی به یې چغې او کوکې ویستلې، ټینګ ماسته ورکول. خو هلته یې یو بل غلی ځوی هم و. نورو ماشومانو چې ماسته خوړل، موربه هغه غلی ځوی ته په لوړغږ وویل چې هغه ته به دغتې کتې ماسته ورکوي ! غلي ځوی له ښایسته او ږدی مودی وروسته پوه شو چې ماسته یې نه وو خوړلی، بلکه شلومبې (تروې) یې څښلی وې. بله ورځ غلي ځوی وچولی تریو نیولی و. مورپری پوه شوه. سم دلاسه یې له ټینګو ماستو یو غټ کنډولی ورکړ، خو غلي ځوی یې په ژړا لاس پورې کړ. موریې دځان سره ګوریدله چې غلي ځوی یې ولې ژړل. غلي ځوی په تیره ژړاکی هغې ته وویل چې د ټینګو ماستو د کنډولي سره دې دغتې کتې نوم هم واخلي. وروسته له دې همدغه غلی ماشوم د ټینګو ماستو د کتې واکمن شوا و هغو نورو خویندو ورونو ته یې دغتې کتې ماسته ورپرېښودل. په ټلیفوني خواله کی می ډاکټر ماما ته وویل چې او س امریکه پښتنو ته په افغانستان کی دغتې کتې ماسته («کوچنی مشر» جلالت چپن حامد کرزی + «تش مشر» اعلیحضرت محمد ظاهرشاه) ورکوي.

زما له هغی«لنډی جملې» نه چې ډاکټر ماما ستوري راسره په خپله شعري ټولګه مارچه کوله، زه پوه شوم چې زما منلی دوست ډاکټر کبیر میرداد خیل ستوري د ناروغی په حال کی هم د پښتو پتنګ و. په ټوکه کی می ورته وویل: پخوانی پاچا او حامد کرزی وایی چې دوی خوخلکیان نه دی چې په ارګ کی یې هم پښتو ویله او هم یې پکی اتهونه کول ! ډاکټر ماما و پوښتلم چې څه به کیږی؟ ورغبرګه می کړه چې پښتو له ارګ نه شړل شوی ده، خو په ګوانتانامو کی لکه چې رسمی ژبه شی؟ دی خبری ته دډاکټر ماما خوله ګوړی ګوړی شوه، ډیریې وخندل، او زیاته یې کړه چې زه هم دپوهاند...په شان هرڅه ته یو دلیل راوباسم

دخوالی په اوږدو کی می ورزیاته کړه چې په افغانستان باندی د امریکی دیرغل په لومړیو وختونو کی د امریکی د ملی امنیت دجرګی په بحثونو کی پخوانی پاچا محمد ظاهرشاه«تش مشر»(فیګرهیډ) او حامد کرزی«کوچنی مشر»(ماینر ټرایبَل لیډر) ګڼل شوی وو. امریکی غوښتل چې د افغانستان وګړو اکثریت(پښتانه) د ظاهرخان او کرزی په واسطه وغولوی او له دی لاری په افغانستان کی د کلکی ملی ټولنی رامنځته کیدلو ته پاټک واچوی.

داوه زما او د ډاکتر ماما و روستني خواله. او س نو پوښتنه دا ده چې ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري څه ډول سیاسي شخصیت و ؟

ډاکتر ماما ستوري هغه پښتون عالم وچې د نظر په کچه ډېر د عمل خاوند و. که په پیښور کې یې د پښتو نخوا د پوهنی دیره توده ساتله، نو په جرمني کې یې د ملي سیاست دیره پالله. ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري د خپلې مړینې پورې د «پشتون سوشل ډیموکراتیک پارټي» یانې د «پښتنو د ټولنیز ولسولیز ګوند»[313] مشر و او د دې ګوند د بنسټ ایښودونکو مخکښانو چورلیز (محور) یې جوړ کړی و..

که د شاعرۍ په نړۍ کې په ډاکتر ماما ستوري باندې د اجمل خټک د ګل بڼ ورمه لګیدلی وه، نو په سیاست کې یانې د پښتنو دیوالی، خپلواکۍ او سوکالۍ لپاره ور باندې د باچاخان (فخر افغان) د نظر او عمل پیرزوینه شوی وه.

پښتو ژبه د ډاکتر ماما ستوري لیلا وه. په افغانستان کې د ملي ټولنې جوړیدل بې له ملي پیژاند (هویت) ناشونی کار دی، او ملي پیژاند په پښتو ژبه را منځته کیدلی او ټینګیدلی شي، نه په بل څه ! په پښتو ژبه کې د افغانستان سره کلکه ژمنه خوندي شوې ده. د افغانستان نوري خوږې ژبې دغه تومنه نه لري. په افغانستان کې د ملي ټولنې د جوړیدلو په اړوند کې ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري هغه لار خپله کړې ده چې د افغانستان مفکر او فقیر وزیر محمد ګل مومند یې سپارښتنه کړې وه – هغه وزیر چې د کابل ښار په بریکوټ کې یې په یوه ختین کرایي کورکې ساوختله، په هغه ختین کورکې چې عبدالعزیز خاوري به «پښتوارګ» ګاڼه

د ډاکتر ماما ستوري له برکته، پښتون سوشل دموکراټیک ګوند په یو ډول سیاسي دیره واوښت چې د هر ډول سیاسي یا دیني پښتون درناوي پکې کیږي. ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري په هډ پښتون، په پرګنه یوسفزی، او په ټبر میرداد خیل دی. ډاکتر ماما ستوري د بري پښتونخوا د کونړ په تنر نومې کلي کې زیږیدلی او په جرمني کې یې د زیږکال ۲۰۰۲ د اپریل په څلورمه نیټه چې د ګل دورځې سره سمون خوري له نړۍ سترګې پټې کړې. هسک ښښتن دې پرې ورحمیږي. زه د ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري درنې کورنې او د پښتنو د ټولنیز ولسولیز ګوند پاتې مشرتابه ته خواخوږي او تسلیت وړاندې کوم. منلې ډاکتر ماما ستوري د ملي سیاست سترګور، زړه وراو نوښتګر شخصیت و. له هغه نه پښتنو ته ډېر څه په میراث او ارمان ورسیدل. زما په اند، او س د پښتنو د ټولنیز ولسولیز ګوند مسوولیت دی چې د خپل جرګه مار مشر اروا ښاد ډاکتر ماما کبیر میرداد خیل ستوري په کړنلاروخوځیږي.

ډاکتر رحمت ربي زیرک یار

---

[313] - PSDP

د کليفورنيا ايالت، د توزند اُکس (زرخيرې) ښار.
پای: ۲۹ اپريل ۲۰۰۲

ژب سياست او ژب پلان: ملي او رسمي ژبې

ننتـــــــوځ

« قوهٔ الانسان فی عقله ولسانه» د پوهنی د ډاکټر اوستلر د پنډ کتاب سريزه په دغه عربی مقوله پيل شوی ده.[314] « ډاکټر ولستر په شپږويشت (۲۲) ژبو پوهيږی او کتاب يی «د نړی» دغتو ژبو لومړنی تاريخ دی.
پښتو بابا محمد ګل مومند د افغانستان هغه ولسی او فقير وزيرو چی د کابل د ښار د بريکوټ په سيمه کی يی په عادی ختين کرايی کورکی په اتيا کلنی کی ساوختله (۱۳۴۳ المريز ۱۹۲۴ زيېز کال). هغه د ژبی په اهميت پوهيده، دټول افغان د پيژاند (هويت) د ساتنی لپاره يی پښتو يو پوخ مورچل ګاڼه، اوله دی امله يی د ملی ژبی پښتو په تعميم او ترويج ټينګار کاوه.
مفکر محمد ګل مومند په دی فکر و چی د يوه ملت د ژبی لری او بری د هغه د ژوند د بد مرغی او نيکمرغی سره تړاو لری: « که د يوه ملت ژبه د بل ملت ژبی ته مغلوبه شوه» نو مانا يی دا ده چی: «په عين واکداری کی به بی واکه، په عين وطن کی بی وطنه وی. په خپل وطن کی به غريب او پرديس وی... خپل به ورته پردی شی ځکه چی په نامه که څه هم خپل وی خو افکار، احساسات، اقوال، اعمال او افعال يی، اغوستنه، خواړه يی، ځواک او ژوند يی بشپړ ليانيمګړی د پردی او د بل وی.... دغسی ملت به ورځ په ورځ چوکيږی تر څو چی محوه شی.» په «لنډ» ډول: «ژبه د ملی موجوديت، هوساتوب او سعادت، دلوړوالی او جګوالی سته ده.» د دغه اهميت له امله« ژبه بايد وساتله شی، وپالله شی، وروزله شی، ارته کړله شی، علمی شی، ادبی شی، په هر حيث سره د ملت د رستوا ړينوته» ځواب ووايی. د مفکرو زير محمد ګل مومند په اند ، «پوه سړی خپل او د بل مال پيژنی....غيرت، لوړهمت، روغه پوهه (عقل سليم) دغه نه منی او نه پريږدی چی څوک خپل مال خوشې کړی چی وروست شی، ورته نقصان ورسی او خلک يی ښکاره ليا په غلا يوسی او کورتنی لاندی کړی.»(محمد ګل مومند ،د پښتو ژبی ليا ره ليا پښتو صرف او نحو. د بلخ شرکت [رښتيا] له خوا په لاهور کې چاپ شو ،بلخ ۱۳۱۷ المريز= ۱۹۳۸ زيېز). تراوسه زمو ږپوهه دا ده چی انسانان له بل هرټولنيز موجود نه زيات سياسی ژوي دي. په طبعيت کی هرشی ګټوره وظيفه لری، او انسانان يوا ځينی ژوی دی چی طبعيت وربانـدی دوينا پير زوينه کړی

---

[314] - Dr.Nicholas Ostler, Empires of the word: A language history. New York and London: Harper perennial, 2006, xix

ده. که ژبه نه وای، فکربه ځانله وای. که ژبه نه وای، تاریخ به چیري اوخه وای. دا ژبه وه چې تاریخ پکې خوندي شو، او دا ژبه وه چې فکر پکې څرګند شو.

دتاریخ یو پوهاند دا استاد انو په یوه غونډه کې ویلي وو چې تاریخ «جهاني او بنیادي دی»:[315] د ژبپوهنې یو استاد ورسره سرو خوځاوه، خو یوه پخه پوښتنه یې هم وروتو غوله: «بې له ژبې به تاریخ څنګه ثبت او تفسیر شي؟». هو، بې له ژبې تاریخ نه تثبیتید لی شي او نه یې تفسیر کید لی شي. ژبې د انسان په دې ظرفیت یا استعداد کې چې ځان و پیژني او مجرد[316] فکر و کړي لږترلږه اسانتیا را وستلې ده. د ژبې منشأ لا تر او سه روغه نه ده معلومه، خو دلرغون پوهنې شواهد دیته ګوته نیسي چې د ژبې پو اسطه پوهاوی[317] به نږدې دوه سوه زره(۲۰۰۰۰۰) کلونه وړاندې را منځته شوی وي. ښايي له دې امله به ژبپوه روزین[318] له نن نه شپږ کاله وړاندې په ۲۰۰۲ کال(۲۰۰۲) کې ویلي وي چې «ژبه پیل دی او د هغه څه برخه ده چې موږ څوک یو»:[319]

له دینه چې «ژبه پیل دی» سړی دا سې هم پوهید لای شي چې ژبه نه یوازې د پوهاوي وسیله ده، بلکې د ځان پیژندنې او هویت منشأ هم ده(«د هغه څه برخه ده چې موږ څوک یو»).

که له یوې خوا ژبه لوښې(وسیله) ده د پوهاوي لپاره، نو له بلې خوا ژبه تړون دی او غوټه[320] ده د پیژاند «هویت» لپاره. ژبه له یوې بلې ځانګړتیا هم ځان نشي خلاصولی. هغه دا چې له ژبې نه د ټولنیز توپیر او اتبار لوښې هم جوړید لی شي.[321] د ژبې د رسمي کید ا یاني حکومتي کیدا په عملیه کې د ټولنیز توپیر او ټولنیز مقام تومنه پرته ده. د بیلګې په ډول سینګاپور یو کوچنی ښاري دولت دی چې څلور نیم میلیونه وګړي لري(۲۰۰۷) او څلور رسمي ژبې لري. انګریزي، ملای[322] ماندارین (چینایي) او تمیل. هغه سینګاپوریان چې په انګریزي ژبه کې لاس لري، عموماً په سیاست او اقتصاد کې د غټې برخې خاوندان دي:[323]

---

315 - Universel and basic
316 - Abstract
317 - Communication
318 - Rosen
319 - « Language is the beginning, it is part of who we are. » Quoted in Ralph w. Fasold and Jeff Conner – Linton (eds.), An Introduction to linguistics, 2006,pp.1 and 375.

320 - Tie
321 - Social class differenciation
322 - Malay
323 - «English – knowing bilinguals govern the country, walk the corridors of power, preside at boardroom meetings, teach in schools, and rule in the courts of law.» Anne pakir at national university of Singapore, «Bilingual education with English as an official language: Socio cultural implication», Georgetown university press. Georgetown university round table on languages and linguistics, 1999, electronic version, pp. 341-349

سره له دې چې په سینګاپور کې چینایان ډېره کیان(۷۷ سلنې) دی ملای ژبه دغه هیواد ملي ژبه ده، د سینګاپوریانو د پیژاند(هویت) او احساس ژبه ده. داسرېیلو د دولت په جوړولو(مې ۱۹۴۸) او د ملي احساس په پیاوړي کولو کې د عبری ژبې را ژوندې کولو ستر رول لوبولی دی، او دعبری ژبې په ساتنه کې یهودی دین ستر رول لوبولی دی. د سینګاپور او اسراییلو په ژب سیاست(لنګویج پالیسي)[324] به وروسته وړغیږم.

(الف)ـ ملي او رسمي ژبه

د ملي او رسمی ژبې ترمنځ په توپیر کې پخپله د امریکې ستر څارنوال او د بند یانو د عذابونو یوغټ پلوي حقوق پوه البرتو ګونزالیس[325] ښکیل شوی و(۲۲ مې ۲۰۰۲). او س په امریکه کې ځینې خلک په دې پسې اړم شوي دي چې انګریزی ژبه د اساسي قانون د تعدیل له لارې رسمي[326] ژبه کړي. د نورو هیوادونو د خلکو په شان، امریکایان ګډ قومي نیکونه او ګډ تاریخي احساس نلري. دګډ دین احساس هم پکې غښتلی نه دی. ښایي له دې امله د خپل پیژاند لپاره انګریزی ژبې ته مخ وراړوي. د امریکې ستر څارنوال ګوانزالیس تیروت او په خپله توضیح کې یې ملي ژبه د رسمي ژبې په ځای وکاروله. ګوانزالیس راپورترانوته وویل چې «ولسمشر(ډبلیو جورج بوش) هیڅکله د دې ملاتړ نه دی کړی چې انګریزي دې ملي ژبه شي»:[327] په همدغه ورځ(۲۲ مې ۲۰۰۲) لږ وروسته سپیني ماڼي خپل سپیناوی وکړ:[328] هغه ولس چې خپل دولت یې نه وي جوړ کړی، رسمي ژبه نه لري، خو په مقابل کې یې ملي ژبه لري. که یو ولس د خپلواکۍ په جګړه یوه ژبه کارولې وي، همغه ژبه یې چې بالعمل د ملت کیدنې هویتي چینه ده، د خپلواکۍ په ګټلو سره او د خپل ملت په جوړولو سره د رسمي ژبې وظیفه هم په غاړه اخلي. د بیلګې په ډول دوه هیوادونو ته ګوته نیسم: د امریکې په اساسي قانون کې د ملي یا رسمي ژبې په اکله هیڅ نه شته. خود خپلواکۍ اعلامیه(جولای ۱۷۷۶) او دوه اساسي قوانین یې په انګریزي ژبه لیکل شوي وو(د کنفیډریشن مادې په نومبر ۱۷۷۷ کې، او اساسي قانون چې ترننه پورې چلیږي په ۱۷۸۷ زیږکال کې). له دې امله انګریزی په امریکه کې طبعاً ملي او بالعمل رسمي ژبه ده. بل مثال په افریقا کې د تازه جوړ شوي دولت دی. په اریتریا[329] کې چې نهه قومونه پکې ژوند کوي د یونیسف[330]

---

[324] - Language policy
[325] - Gonzales
[326] - Official language

[327] -« Never supported making English the national language.»
[328] - « The attorney general[Alberto Gonzales] got caught in a linguistic snare. He took ‘nationa l’ language to mean what we describe as ‘ official’ lauayge. We have no problem in identifying English, our common linguistic currency as national language.» White House spokesperson Dana Perino in «Adventures in semantic: CBS News, electronic version, posted by Hillary Profita(22 May 2006).
[329] - Eritrea

(۱۹۹۴) دمعلوماتوله مخې د(تیګریګنا)[331] قوم پکې ترټولو ډیروګړې لري. خو هلته دیوه قوم ژبه هم رسمي ژبه نه ده ګڼل شوې، ددې لپاره چې د ژبو کړکیچ رامنځته نشي. ددې په مقابل کې کیسواهیلي[332] ددغه هیوادملي ژبه منل شوې ده، دلیل یې دادی چې کیسواهیلي دخپلواکۍ په جګړه کې د سیاسي سرواليپټی دراشي درشي ژبه وه.[333]

رسمي ژبه هغه ژبه ده چې حکومت پرې چلیږي او په حکومت کې چلیږي. رسمي ژبه هغه ژبه ده چې حکومت رسمي اعلان کړې وي، او یا یې عملاً دخپلو وظیفو او مسولیتونو په اداکولو کې کارولې وي(لکه په تړونونو کې، په قوانینو کې، په محکمو کې، په ګڼو اعلامیو کې، او په سیاسي دریځونو کې). رسمي ژبه هغه ژبه ده چې د دولت دشتون په حالت کې رامنځته کیږي، یانې حکومت یې اعلاموي او یا په یوډول ښیي چې دغه ژبه دهغه ملت ژبه ده چې د دولت دحاکمیت لاندې وي.[334]

په تاریخ کې یوه استثنا هم شته. په داسې حال کې چې یهودانو په فلسطین کې دولت نه لاره، دیوې سیاسي ډلي[335] په ټیر دهغوی ژبه عبري[336] په فلسطین کې د انګریزي او عربي ژبو به شان دبرتانوي واکمنانوله خوا رسمي اعلان شوه. په زیږیږ کال(۱۹۲۲) کې فلسطین دملتونو دټولنې[337] دپریکړې له مخې دبرتانیې په حاکمیت (قیمومت)[338] کې ورغی.[339]

رسمي ژبه دحکومت په ورځنۍ فعالیت کې کارول کیږي او یوا ورګاړي ته ورته ده چې له یوبندر نه یوښارته مالونه رسوي؛ یولوښی (وسیله) دی چې د حکومت کارونه سرته رسوي(په پارلمان کې قوانین، په محکمه کې د قوانینو تفسیر او تطبیق، دفورمواو لایحوجوړول، داساسي قانون تعدیل ، داساسي قانون تفسیر، عسکري او ملکي اداره، عسکري او ملکي تعلیم اوتربیه، تړونونه
... او اعلامیې).

ددولت شتون دیوې ژبې درسمیت لپاره عموماً اساسي شرط دی. وړاندې له دولت نه رسمي ژبه نشته، خوملي ژبه

---

330 - UNICIF
331 - Tigrigna
332 - Kiswahili

333 - C.M. Rubagumya (ed.), 1990, quoted in" Multilingualism and nation building: language and education in Eritrea". By Chefena Hailemariam, university of Asmara, Eritrea, sjaak kroon, Tilburg university, Netherlands, and Joel Wolters, Bar – Ilan university, Israel – electronic version, pp. 475 – 493.
334 - declared by a government to be the language of the governed nation.
335 - entity
336 - Hebrew
337 - mandate
338 - League of Nations
339 - " All ordinances, official notices and official forms of the government..... shall be published in English, Arabic and Hebrew"

شته. د یوه دولت په رسمي سند کې چې رسمي ژبه نه وي ښودل شوی، ملي ژبه یې رسمي ژبه ده لکه په اندونیزیا کې. په اندونیزیا کې له پنځه نیم سوه نه زیاتې ژبې او لهجې شته. بهاسا اندونیزیا[340] په اساسي قانون کې د اندونیزیا «ملي ژبه» ده چې په تجارتي، تربیوي او حکومتي چارو کې چلیږي.

ملي ژبه هغه یوه ده چې د یو ملت د ېرکیان پرې غږیږي او د ملت لپاره د اصالت[341] او پیژاند (هویت) ارزښت لري. ملي ژبه له تاریخي احساس او ویاړه ډکه تیره زمانه منعکسوي. ملي ژبه د ملي بیرغ او ملي ترانې په شان د سمبول مقام لري. ملي ژبه د همغه ملت کلتوري ماهیت او اتبار ښیي. ملي ژبه د خلکو په منځ کې د ملي تړون احساس او ژمنه منعکسوي. ملي ژبه په خلکو کې د واحد ملت احساس غښتلی کوي. ملي ژبه خلکو ته خوند ورکوي او زړونه کوشیروي، او په اوږده ډګرکې د ملي ټولنې په را منځته کیدلو کې اسانتیا راولي. ملي ژبه د «ویلې کیدلو بټې» ده. امریکې ته[342] د ویلې کیدا بټې وايي. زما په اند، په ټولنیز لحاظ امریکې ته «د سلاتې کنډولې» ویلې شو ځکه چې ټول ټال امریکه د بیلا بیلو نژادونو د سلاتې کنډولې ته ورته ده. خو پخپله انګریزي ژبه یکې هغې بټې ته ورته ده چې بیلا بیل نژادونه په ښوونځي او پوهنځي کې په کلتوري لحاظ ویلې کوي او راتلونکې تړون او بریالیتوب ته یې سیخوي. یو هیواد چې ملي ژبه ونلري، د ملي دولت په کفایت کې به یې شک وي. یو هیواد چې ملي ژبه ونلري، ملت به یې د یتیم احساس کوي. پردۍ ژبه ملي ژبه کیدلی نشي، خو رسمي ژبه کیدلی شي. ملي ژبه عمومي تړونکې او کوشیرونکې ژبه ده. ملي ژبه اصلاً د ملي کلتور برخه ده، نه د دفتري کلتور. ملي ژبه دولتونه زیږوي، او دولتونه رسمي ژبه غوره کوي. هغه دولتونه نیکمرغه دي چې رسمي ژبه یې په ولس ګرانه وي، یانې ملي او رسمي ژبه یې یوه وي. هغه دولتونه نیکمرغه دي چې رسمي ژبه یې د ملي ژبې په خدمت او پالنه کې وي. هغه دولتونه نیکمرغه دي چې په رسمي ژبه کې یې د بل دولت لاس نه وي. هغه دولت بدمرغه دی چې رسمي ژبه یې د ملي ژبې سره په ټکر کې کوي.

په کامرون کې انګریزي او فرانسوي دواړه رسمي ژبې دي، او پاتې نورې د هیواد خپلې ژبې ملي ژبې دي. که د یوه هیواد په اساسي قانون کې یوه ژبه ملي ګڼل شوې وي، مطلب ورنه رسمي ژبه هم ده. په سعودي عربستان کې په یوه مشخص سند کې لیکل شوی اساسي قانون نشته، خو عملاً عربي د هیواد ملي، رسمي او دیني ژبه ده. د ایران د اسلامي جمهوریت په اساسي قانون (۱۹۸۹) کې راغلي دي: «زبان و خط رسمي و مشترک مردم ایران فارسي است اسناد و مکاتبات و متون رسمي و کتب درسي باید به این زبان و خط باشد.» اټکل پنځوس سلنې (۵۰٪) ایرانیان په فارسي غږیږي. بله نیمایي یې په ترکي، عربي، کردي، او بلوڅي ژبو غږیږي. عربي سره له دې چې د سپیڅلي قران او مبارکو حدیثونو ژبه ده، د ایران په اسلامي جمهوریت کې رسمي ژبه نه ده.

---

[340] - Bahasa Indonesia
[341] - authencity
[342] - melting pot

اروپايي اتحاد[343] درويشت(۲۳) رسمي ژبې لري. فنلنډ دوه(۲) ملي ژبې لري: سوامي (فيني ژبه)اوفينلنډ ز سوينسکا[344]یانې فنلنډي سويډني. په فنلنډ کې سويډني ژبه چې شپږسلنې (۶٪) ويونکې لري، ددغه هيواد په هرځاى کې اتبارلري. په مقابل کې يې فنلنډي ژبه چې دوه نوى سلنې(۹۲٪) ويونکې لري، په ارته کچه کارول کيږي، خوهلته هرچيرې قانوني اتبارنلري. په فلنډ کې ځينې پوهنتونونه يوازې په فنلنډي ژبه چليږي. ټول زده کوونکي بايد سويډني زده کړي. ځوک چې د سويډني ژبې برې ليک ونلري، دولتي ماموريت به يې په برخه نشي. ورته شرايط په اقليتي سويډنيانوباندې چې فنلنډي ژبه زده کړي، په لږه اندازه ايښودل شوي دي.

په مالتاکې مالتايي ژبه چې اکثريت پرې پوهيږي، ملي ژبه ګڼل شوې ده، اود انګريزي سره غبرګه رسمي ژبه هم ده. په فلپين کې فلپينو ملي ژبه ده، اود انګريزي سره غبرګه رسمي ژبه هم ده. په پاکستان کې اردو ژبه چې اته سلنې(۸٪) وګړي پرې غږيږي، ملي ژبه ده او لارې چارې بايد مينده شي چې اردو رسمي ژبه شي. انګريزي چې په پاکستان کې د سروالې پټې(نخبې) ژبه ده، هلته رسمي ژبه هم ده (د اپريل ۱۹۷۳ اساسي قانون، **۲۵۱** ماده: اتر ۲ بندونه).په پاکستان او پښتونخوا کې د ژبو د بحث لپاره د دې کتاب اتم فصل ولولئ.د هند په اساسي قانون يابل کوم قانون کې کومې ملي ژبې ته ګوته نه ده نيول شوې، خو هند يې په اساسي قانون کې د هيواد رسمي ژبه ګڼل شوې ده. ايالتونه کولاى شي چې يو ياڅو ژبې د خپلو ايالتي حکومتي چارولپاره رسمي معرفي کړي، لکه پنجابي، بنګالي، اردو .... سانسکريت. که د مرکزي حکومت کوم ليک د هند ايالاتو يا سيموته په انګريزي ژبه استول کيږي، بايد هندي ژباړه يې ورسره مل شوې وي. دلته وينو چې انګريزي ژبه هم د هند رسمي ژبه ده. د ژبني سياست له نظره، فلپين او هند يو بل ته ورته دي. په فلپين کې هم سيمه ييزو ژبوته اجازه ورکول شوې ده چې په خپلو اړوندو سيمو کې د رسمي ژبو به څيرو کارول شي.دتاجکستان رسمي ژبه تاجکي ده. د ازبکستان رسمي ژبه ازبکي ده، اود حکومت ماموران بايد په دغه ژبه وپوهيږي. د ترکمنستان رسمي ژبه ترکمني ده. د زيمبابوې[345] رسمي ژبه انګريزي ده.

د ماليزيا رسمي ژبه بهاسا ميلايو[346] ده چې اکثريت پرې غږيږي. په کمبوډيا کې خمير[347]قوم ستر اکثريت(۹۲٪) لري او ژبه يې چې خميرنوميږي، رسمي ژبه ده. د ولسي چين په شان، ماندارين[348]چايني ژبه د تايوان رسمي ژبه ده.

[343] - EU
[344] - Finlands svenska
[345] - Zimbabwe
[346] - Bahasa Melayu
[347] - Khmer
[348] - Mandarin

(ب)-ولې ژبني ټکرونه؟

او ولس(۱۷) کلونه وړاندې د زیږېږ کال(۱۹۹۱) پورې په سهیلي ترکیه کې په کُردي ژبه سندرې ویل منع شوې وو. شپږ کلونه وړاندې په زیږېږ کال(۲۰۰۲) کې هغه پوهیدونکې(محصلین) د پولیس له خوا ونیول شول چې په پوهنتون کې یې په کردي ژبه د تدریس غوښتنلیکونه[349] د پوهنتون مسولینو ته وړاندې کول
په ولسي چین کې د «تام او جیری»[350] په نوم تلویزیوني کارتون ډیر مینه وال لرل
د غه تلویزني کارتون په جنګي پیشو او موږک راڅرخیده. د ۲۰۰۴ زیږېز پورې به(تام او جیری) د ولسي چین په سیمه ییزو ژبو(لهجو) غږیدل. خو ورپسې مرکزي حکومت په سیمه ییزو ژبو(لهجو) کې ذکر شوي کارتوني پروګرام منع کړ. یانې نور یې نه غوښتل چې تلویزني پروګرامونه دې په لهجو کې خپاره شي. د دې پرځای تلویزني پروګرامونه د ولسي چین په رسمي ژبه یانې ماندارین[351] کې پیل شول. له دې لارې ولسي چین غوښتل چې ماندارین(پوتونګهوا) ژبه د ملي پیژاند د سمبول په څیر پیاوړې کړي او د یوبل سره سیمه ییزې ژبنۍ سیالۍ د ملي پیژاند د کلک سمبول په قالب کې ویلې کړي. په ولسي چین کې لهجې له یوبل سره غټ توپیرونه لري.
پوتونګهوا په ماندارین لهجه ولاړه ده، او ماندارین د ولسي چین په مرکز بیجن(پخواني پیکینګ) کې چلیږي.
یانې د پایتخت لهجه ماندارین رسمي اتبا رلري.
شپږ کلونه وړاندې په زیږېږ کال(۲۰۰۲) کې د سینګاپور حکومت په یوه کمیډي فلمي لړۍ باندې د «اِن سي-۱۷»[352] برغولې کیښود، یانې څوک چې اوولس(۱۷) کلن شوي نه وي، د دغې لړۍ فلمونه نشي لیدلی. په دغه کمیدي فلمي لړۍ کې کوم بدخه نه وو چې ځوانان په اخلاقي لحاظ بې لارې کړای شي. د سینګاپور د حکومت دلیل دا و چې په دغه فلمي لړۍ کې «بدګرامر»[353] کارول شوی و. پورتني درې بیلګې موږ د دې پوښتنو سره مخامخ کوي:

الف --ولې د ترکیې حکومت ته ارزښت لري چې کومه ژبه دې په پوهنتون کې وکارول شي؟
ب --ولې د سینګاپور حکومت د «بدګرامر» مخه نیسي؟
پ --ولې د ولسي چین حکومت د دې سره علاقه لري چې کارتوني پیشو او موږک (تام او جیری) د ې څنګه

[349] - Petitions
[350] - Tom and Jerry
[351] - Mandarin (Putonghua)
[352] - NC- 17
[353] - bad grammar

وغږېږي؟
ددغـودرې واړوپوښــتنو جـواب په یوه ټکـی کـی پروت دی: پیژاند (هویـت) !: «ژبه پیل دی».[354]

(پ)ـ د ژبې معیاري کول: ژب سیاست

د ژبو معیاری کولو[355] ته ژب سیاست (لنگویج پالیسي)[356] هم ویلی شو. هغه څه چی پاس می ورته په ترکیه، سینګاپور او ولـسی چین کی ګوته ونیوله، د ژب سـیاسـت درې بیـلګی ښیـی.

د ژبی معیاری کول یو سیاسی حکومتی ځواب دی چی د ژبی یوی خورا مهمی ځانګړتیاته ورکول کیږی: ژبه ولاړه نه ده، بلکی «بدلیږی او اوړی».[357] د مثال په ډول په ولسی چین کی له ډیرو لهجو نه دهیواد د پایتخت (بیجینګ) لهجه ماندراین درسمی ژبی به څیر غوره شوه. ځینو هیوادونو د ژبی د معیاری کولو لپاره علمی موسسی رامنځته کړی دی چی د ژبو پر مختګ او بدلون وڅیړی، لکه د فرانسوی ژبی اکاډمی، دهسپانوی ژبی اکاډمی، په جرمنی ژبو هیوادونو کی دلیکدود جرګه[358] په اسراییلو کی دعبری[359] ژبی اکاډمی او دعربی ژبی اکاډمی (دعربی ژبی اکاډمی نږدی څلورمیاشتی وړاندی د۲۰۰۷ زیږیز کال په ډسمبر کی پرانیستل شوه)، په شاهی دوره کی پښتوټولنه په کابل کی، پښتو اکاډمی په پیښور کی، ملـی کیسواهیلی جرګه په تانزانیا کی، دکیسواهیلی انسټیټوټ په تانزانیا کی... او کویچوا[360] اکاډمی په پیرو کی.
په دی ډول حکومتونه د ژبی د معیاری کولو پریکړی کوی او د ژبی سیاست ټاکی او چلوی. هو، وګړی او شخصی سکټورهم د یوی ژبی په معیاری کولو کی رول لوبوی. ورځپاڼی، مجلی، خبری اژانسونه، او بریښنیاییزی خپرونی عموما د مطالبود خپرولو لپاره مقررات[361] لري. انګریزی خپروونکی ویلیم کاکسټن[362] د پنځلسمی زییزی پیړی په دوهمه نیمایی کی یوه چاپخونه لرله او د خپل چلوونکی کنټرول[363] له لاری یی د هغه مهال په خپرونو کی خپل اغیز خوندی کړ او په دی ډول د راتلونکی انګریزی په معیاری کولو کی د مټ خاوند شو. دوه (۲) نورو وګړو ډیر مهم

354 - “ Language is the beginning , it is part of who we are.” (Rosen).
355 - Standardization
356 - Language policy
357 - it varies and it changes
358 - Der rat fuer Rechtschreibung
359 - Hebrew
360 - Quechua
361 - editorial guidelines
362 - Coxton
363 - editorial

انګریزي سیند ونه(قاموسونه= ډیکشنري) را وویستل: ډاکټر ساموېل جانسن[364] (۱۷۰۹تر۱۷۸۴) په انګلستان کې، او نواه ویبستر[365] (۱۷۵۸تر۱۸۴۲) په امریکه کې. ویبستر په امریکایي انګریزي کې د اسې املا وکاروله چې په انګلستان کې د مروجې املا سره یې یوڅه توپیر لاره، لکه د[366] (معیاري کول) او[367] (سلوک، چلن) ټکي په امریکایي انګریزي کې. دغه شان ایلیزر بن یهودا[368] (۱۸۵۸تر۱۹۲۲زیږیز) هغه زړه عبري[369] ژبه راژوندۍ او نوې(مودرن) کړه چې دوه زره کلنې دورې پرې پریوتلې وې او چاپه ورځنی عادي ژوند کې نه کاروله(په دې اکله به وروسته وغږیږم).
وروسته له روغ پام نه سړی وینې چې معیاري کول د ژبنیو نوسانونواو اوښتنو د چنولو او یوشکل کولو عملیې ته ویل کیږي[370]. هغه مهال سړی وینې چې معیاري کول یوډول رسمي(تشریفاتي)[371] ژبه رامنځته کوي. ډیر ځلې خلک فکر کوي چې معیاري(رسمي، تشریفاتي) ژبه د علمي موسسو، دلیکدود د کتابونو، سیند ونو(قاموسونو) او غټو خپرونو ژبه ده. په معیاري ژبه کې نه یواځې د یوه ټکي املایي څیره اهمیت لري، بلکه ګرامري مقررات او د ستورونه هم مهم دي. د مثال په ډول، په یوه جمله کې دوه(۲) منفي کارول بې خونده ویناده: هغه نه غوښتل چې ښوونځي ته لاړنشي. په روغه پښتو(هغه غوښتل چې ښوونځي ته لاړشي).
د ژبې د معیاري کید لو موخه داده چې ژبه عمومي شي، یانې هرڅوک پرې په اساني سره پوه شي. دلته باید زیاته کړم چې مسلکې تخصصي ژبې حتماً عمومي ژبې نه دي. معیاري ژبه عموماً په اداري، کلتوري او اقتصادي مرکزونو کې را پورته کیږي. پښتانه چې کلتوري ملت دي، خوملي دولت نلري، باید د خپلې ژبې د پالنې او معیاري کولو لپاره یوه بریښنا ییزه جرګه ولري، د بیلګې په ډول[372] (پښتو عمل جرګه)! د دغې جرګې یوه موخه باید داوي چې د پښتو لغآتونو بریښنا ییز بانک[373] جوړ کړي.
مخکې د زیږیز کال ۱۹۹۲له انقلاب نه، انګریزي د سومالیې په حکومتي او تعلیمي اداروکې برلاسې وه او له دې امله د برلاسې او چتې پتې ژبه وه چې له نږدې لسو سلنو(۱۰٪) نه جوړه شوې وه. شپږ دیرش (۳۶) کلونه وړاندې په زیږیز کال(۱۹۷۲) کې سومالي په لاتین تورو کې د دغه هیواد رسمي ژبه شوه. یوڅو کلونه وروسته د(۱۹۷۰) کلونو په وروستیو کې په سومالي کې کافي مواد برابرشول چې سومالي له پوهنتون نه په ټیټو تعلیمي موسسو کې د زده کړې

[364] - Johansen
[365] - Webster
[366] - Standardize
[367] - behavior
[368] - Eliezer ben - Yehuude
[369] - Hebrew
[370] - Sorting through the variation
[371] - Formal
[372] - Pashto Action Council

[373] - Pashto terminological databases

اوښوونې ژبې ته جګه کړي. عربي په لومړنيو او منځنيو زده کړو کې کارول کيدله. د سومالي ژبې په معياري کولو کې ګړندي ګامونه پورته شول: د دغې ژبې ليکدود ، ويې پانګې (دلغتونو ذخيرې) ، تلفظي نظام، اولاتيني پتې (الفبا) ته کلک پام وشو ، او په(۱۹۷۲) کې لومړۍ ځل غټ سيندونه(قاموسونه) راووتل. د دې لپاره چې د خپلې رسمي ژبې اړتياوې پوره کړي، د سوماليې چارپوهانو په غټه کچه له نوې ويې پانګې(نيولوجيزم)[374] نه کاروا خيست. په ســــوماليا کې په ۱۹۹۰ کلــــونـو کې کورنۍ جـــګړې زورومينداو مــرکزي حکومت ړنګ شـــو ، خـــوبيا هـــم سومـالي ژبـه د بيــلابيـــلو ســيمه ييزو وکمــنيو رســمي ژبه يا ملـي ژبه پاتې شوه.

ژب سيا ست[375] (ت)ـ

ډيرهيوادونه له ژب سياست نه کار اخلي چې له يو لړ ژبو نه عموماً ديوې ځانګړې ژبې په پلويتوب او ملاتړ راخرخي يا د هغې په کمزورولو او منع کولو کې لګياوي. د تاريخ په اوږدو کې دولتونو عموماً ديوې ژبې د رسمي کولو لارغوره کړې وه. خو اوس ځينې دولتونه هڅه کوي چې سيمه ييزې ژبې له مړينې نه وساتي. ژب سياست هغه څه ته وايي چې حکومت يې د ژبې په اکله کوي: د قانون له لارې، د محکمې د پريکړو له لارې، او د حکومتي مقرراتو[376] له لارې، حکومتونه غواړي چې د ژبې استعمال وټاکي، د ملي اړتياو د پوره کولو لپاره د ژبې په زده کولو کې اسانتيا راولي، يا د اقليتي ژبو په ساتنه کې اغيزمن شي.
اوس د ژبني او کلتوري تنوع ساتنه پوهانو ، ليکوالانو ، واکيالانو (سياستمدارانو) ، او د اقليتي ټولنو مشرانو ته اهميت لري. اټکل داسې دی چې په يوويشتمه(۲۱) پيړۍ کې به د شپږزره ژبو نيمايي برخه د مړينې د خطر سره مخامخ شي. ديوې ژبې په خوبيالي کيداا او مړينه کې ډيرلاملونه کواند رول لوبوي. د محلي ژبې د ويونکود شمير کچه، د دولت په رسمي راشه درشه[377] کې د هغې استعمال، د هغې د ويونکو جغرافيايي تيتوالی، او د هغې د ويونکو ټولنيز- اقتصادي وزن. ملي ژب سياست يا د غه شرايط مهارولی شي، يا د هغوی اغيزمنتوب پرسولی شي او د يوې ژبې د مړينې عمليه ګړندي کولای شي. د ژب سياست طريقې په لاندنيو غټوروده بنديو (کټيګورې) راځرخي:
۱ – د[378] ادغام پاليسي په هغو حکومتي اقدامونو لاړه وي چې د يوې ژبې يا ژبو د ادغام او ورکيدلو عمليه ګړندي کړي او په دې ډول يوه مسلطه ژبه رامنځته کړي. د ادغام سياست په پاکستان، اندونيزيا ، سوريه، عراق، ايران

374 - negologism
375 - Language policy

376 - Official lanauge act
377 - Formal communication
378 - assimilation

.....او او سنی نیول شوي افغانستان کی لیدل کیږی. د امریکی د ښکیلاک لاندی افغانستان کی «کابل د مشهد په شان» دی.

۲ – د نه مداخلې سیاست[379] ژبی خپل منځه «حسن تفاهم» ته پریږدی. خو په واقعیت کی دغه ډول حسن تفاهم یوې برلاسې (مسلطی) ژبی ته لار او اروی چی نوری ژبی سو که سو که وخوری او په مسلطه ژبه کی یې جذب کړی. بیلگی یې په انگولا، جرمنی، برتانیه، سعودی عربستان، سینیگال، بنگلادیش... او جاپان کی لیدل کیږی

۳ – د متمایز کولو او توپیر منلو سیاست[380] دیوې ژبی په ځانگړي قانونی مقام را تاویږی. دلته اکثریت ټول ژبنی حقوق لری. او دلږه کیانو (اقلیتونو) په ژبو هم لږو ډیر د حفاظت او حمایت و زرونه غوړیدلی وی. بیلگی یې د امریکې په کلیفورنیا ایالت، ولسی چین، اروپایی جرگه، گواتیمالا،..... او د کاناډا په اونتاریو او کوبیک ایالتونو کی لیدل کیږی.

۴ – د رسمي ژبې د تشویقولو او ارزښتمند کولو سیاست[381] په دی فکرو لاړدی چی دیوې ژبې سره دې مینه او نازولتیا وښودل شی. دا ډول سیاست په یو ژبتیا[382] را څرخی. کله د یو هیواد ملي ژبې ته د رسمی مقام پټکی وړ پر سر کیږي، او کله په استعماری ژبه دغه ډول پیرزوینه کیږی. دلته کله ناکله د اقلیتی ژبو حفاظت ته هم پاملرنه کیږی. کله ناکله داسی پیښیږی چی رسمی ژبه د ملت د اکثریت لومړۍ ژبه وی. بیلگی یې دادی: فرانسه، الجزایر، برازیل، مراکش، شمالی کوریا، اسراییل، ایټالیه، ایران، مصر، کمبودیا، تونس، لبنان، هند...او ویتنام. په افریقا کی انگریزی په شپاړس (۱۶) هیوادونو کی، فرانسوی په اووه لس (۱۷) هیوادونوکی، پرتگالی په پنځه هیوادونو کی، او هسپانوی په یوه هیواد کی رسمی مقامونه لری. عربی او فرانسوی په غبرگ ډول د تونس، مراکش او موریتانیا رسمی ژبی دی. وگورئ بر ښنا ییزه چینه[383]

دیوی ژبی په تعمیم (عمومی کیدلو) کی یو شو عملیاتی ساحې غټ رول لوبوی: رسمی ژبه، ملی ژبه، د تدریس ژبه، تعلیمی ژبه، مطبوعاتی ژبه، تجارتی ژبه... او دینی ژبه. د یهودانو د ژبې (عبري) په ساتلو کی یهودی دین ستر رول لوبولی دی. د سانسکریټ په ساتلو کی هندویت ستر رول لوبولی دی، او د عربی په ساتلو کی اسلام ستر رول لوبولی دی. د ژب سیاست لپاره دوه هیوادونه بیلگه کوم: سینگاپور او اسراییل.

---

379 - non - intervention

380 - Differentiated legal status policies

381 - Valorization of the lanauge policy

382 - unilingalism

383 - Language policy – Wikipedia,electronic

لومړی مثال - سینګاپور

په سینګاپورکی ژب سیاست په ښایسته ښه کچه په اغیزمن ډول اداره کیږی. په جنوب ختیزه اسیاکی سینګاپوریوکوچنی ښاری دولت دی چی څلور(۴) رسمی ژبی لری: انګریزی، مَلې[384]، ماندارین، اوتمیل. مَلې په عین حال کی ملی ژبه هم ده. هره ژبه په بیلی بیلی ژبنۍ کورنۍ پوری تړلی ده. په سینګاپورکی ژب سیاست کوم هدفونه لری؟ هلته ژب سیاست په دی موخوراڅرخی:

۱ – په یوکوچنی دولت کی چی نه طبیعی منابع لری اونه له ساحل نه شاته زمکه لری، ژب سیاست باید ګړندۍ اقتصادي ودې ته زمینه برابره کړی

۲ – ژب سیاست باید په یوه غیرمتجانسه ټولنه کی دپوهاوی راپوهاوی وسیله را منځته کړی

۳ – په هیوادکی د سترچینی قوم په غټو لهجوکی چی دیوبل سره پوهاوی پکی مشکل دی، ګډه وسیله راوباسی.

۴ – ژبنۍ اوکلتوری ټولپالنې[385] ته رسمی پېټکی ورپرسرکړی

۵ – ژب سیاست باید په سینګاپوریانوکی وفاداری وپالی اوپیژاند(هویت) یی غښتلی کړی – هغه هویت چی دجنوب ختیزی اسیا په میراث ډک شوی دی.

۶ – ژب سیاست باید سینګاپورپه هغه سیمه کی همرنګی کړی[386] چی په ستره کچه په مَلې[387] ژبه غږیږی، او ژب سیاست باید

۷ – بین المللی پیوندکلک اوګړندی کړی

سینګاپورولی انګریزی ژبه خپل اساسی رسمی ژبه کړه؟ لاملونه یی دوه دی:

۱ – انګریزی دتخنیک، معلوماتو اوتجارت ژبه ده، او دغه شان انګریزی دجنوب ختیزی اسیا د ملتونود ټولنی[388] رسمی ژبه هم ده.

۲ – انګریزی د درې نوروقومی – رسمی ژبو په منځ کی «ناپیيلې»[389] ژبه ده. په سینګاپورکی د دوه ژبتیا سیاست[390] داسی دی چی په ښوونځی کی به هرزده کوونکی دوه رسمی ژبې زده کوی: یوه به یی انګریزی وی اوبله به یی مورنی ژبه وی. سینګاپوریان کلکه هڅه کوی چی مورنی ژبه او انګریزی ژبه روغه زده کړی، ځکه چی د ژبود زده کړی کنده

---

[384] - Malay
[385] - Pluralism
[386] - integrate
[387] - Malay
[388] - Association for South East Asian Nations
[389] - neutral
[390] - bilingual policy

دلوړو زده کړو او پوهنتونی تحصیلاتو لپاره اهمیت لري.[391]

دجنوب ختیزي اسیا دقومونو پنځه نوري ژبې هم د پوهنې او ښوونځیو په سیستم کې زده کیږي: هندي، اردو، بنګالي، پنجابي او ګجراتي. دلته وینوچې د دوه ژبتیا د سیاست له مخې، باید هر سینګاپوري انګریزي زده کړي او هر سینګاپوري باید د هیوادپه یوه بله رسمي ژبه(معمولاً مورنی ژبه) و پوهیږي. په دې ډول په سینګاپورکې د زده کړې نظام د دغه هیواد په پرمختګ راتاویږي او په ټولو هیوادوالو (اتباعو) کې ملي احساس او ملي تړون غښتلي کوي، او د ملي تړون د جوړولو عملیه ګړندي کوي. یاني تعلیمي نظام هلته د اقتصادي ودې او ملي تړون په خدمت کې دی. سینګاپوریان په دې پوهیږي چې انګریزي د یوه عملي انتفاعي لوښي په څیر کاروي، نه د یو احساسي هویتي هدف او تړون په څیر.[392]

په سینګاپورکې د مورنۍ ژبې او انګریزي ژبې په زده کړه نږدې یو اندازه وخت لګیږي.

دښوونځې ډول	مورنی ژبه هره اونی	انګریزي هره اونی
لومړی ښوونځی Primary School	لس، نیم ساعته دوري= پنځه ګینټې	دولس، نیم ساعته دوري= شپږ ګینټې
دوهمی ښوونځی secondary School	شپږ، څلویښت دقیقه يي دورې= څلور ګینټې	شپږ څلویښت دقیقه يي دوري= څلور ګینټې
دوه کلن کالج Junior College	شپږ، څلویښت دقیقه يي دوري= څلور ګینټې	شپږ څلویښت دقیقه يي دوري= څلور ګینټې

391 - "the constant desire to upgrade" both lanauges " is translated into gate-keeping procedures in terms of student admission to higher levels of education, for example, secondry school to junior college and from junior collage to university entrance." Georagetown university Round table on languages and linguistics, 1999, pp.342 – 343.

392 - " In brief Singapore wants English as a tool rather than a tie, it wants English to serve a utilitarian but not an emotional purpose." Ibid, p.344.

دوهم مثال: اسراییل

دشلمی پیړی په اوږدو کی دعبري ژبې[393] دراژوندی کولو[394] او وطني[395] کولو لپاره ژبنۍ مفکورې(ایدیالوجی) او ژب سیاست ته اړتیا وه. دلومړۍ نړیوالې جګړی په پای سره، فلسطین دانګریزانو دحاکمیت لاندی راغی. شپږ اتیا کلونه وړاندی په زییږ کال(۱۹۲۲) کی دملتونو ټولنی[396] فلسطین دانګریزانو حاکمیت[397] ته وروسپاره. که څه هم دغه مهال یهودانو خپل دولت نه لاره، دهغوی ژبه(عبري) دانګریزی او عربی ژبو په شان دانګریزانو له خوا رسمی اعلان شوه. دا یوه استثناوه چی د یوه بې هیواده او بې دولته ډلی ژبه دې رسمی ژبی ته لوړه شی:[398]

داسراییلو دولت نږدی شپیته کلونه وړاندی د زییږ کال ۱۹۴۸ په می کی دلوید یزی نړی دقوی اډی په څیر په منځنی ختیزکی رامنځته شو. ددغه دولت په خصلت کی یو یهودي عالم ایلیزربن یهودا[399] سازونکی رول لوبولی دی، بن یهودا د صیهونیزم د موسس پلرونو په ډله کی یوه وتلې څیره وه. ډیرخلک ورته دنوې یهودي ژبې (عبري) پلار[400] وایی.

یوه سړي ایلیزر بن یهودا (۱۸۵۸تر۱۹۲۲) هغه زړه عبری ژبه راژوندی او غنی کړه چی دوه زره(۲۰۰۰) کلنی دوړی پری پریوتلی وی او څوک پری په ورځنی عادی ژوند کی نه غږیدل. د ایلیزربن یهودا له ژبنی فعالیت نه وړاندی یهودی ژبه یوائی په دینی وعظونو او دعاګانو راچاپیره وه. هغه د یهودی هیواد په اکله خپل فکرونه په یهودی ژبه (عبري)[401] کې خپاره کړل. د ایلیزر بن یهودا په فکر کې هغه ارمانونه خوندی شوی وو چی د یهودانو دخپلواکۍ، ملی هیواد او ملی ژبې درې ګوټی (مثلث) یی جوړ کړی و. د روسیی او ترکیی جنګ(۱۸۷۷تر۱۸۷۸) او دبالکان دولسونو د خپلواکی جګړو په ایلیزر بن یهودا کی یهودی ملی شعور راپورته کړ(ایلیزر بن یهودا په لتوانیا کی په یوه دینی کورنی کی زیږیدلی و). ایلیزربن یهودا په خپل یو نامکمل ژوند لیک[402] کی چی دلومړۍ نړیوالې جګړې په وروستیو کلونو(۱۹۱۷تر۱۹۱۸) کی یی په امریکه کی لیکلی وه، داسی کاږی چی د یهودي ملت جوړیدا په دوه ستنو ولاړه وه: «هرڅومره زیات چې مې د ملي بقا په اکله فکر وکړ، هغومره پوه شوم چی یوه ژبه د ولس د یووالي لپاره څه کولی شي.» بن یهودا وایی چی هغومره چی یهودان د خپلې ژوندي ملت کیدا لپاره خپل «لرغوني هیواد»

---

393 - Hebrew

394 - Revitalization

395 - Vernacularization

396 - Leauge of Nations

397 - mandate

398 - " All ordinances, official notices and official forms of

399 - Eliezer Ben- Yehudal

400 - Father of modern Hebrew

401 - Hebrew

402 - unfinished autobiography

ته د راستنيدا اړتيا لري، هغومره ديته هم اړتيا لري چې د «خپلو پخوانيانو ژبې» ته راستانه شي، يانې د هغوي ژبه را ژوندی او اباده کړي[403]

ژبه د ايليزربن يهودا لپاره د پاڅون وسيله وه او د تړون سمبول. ايليزربن يهودا د هغه اصلي نوم نه وه، بلکې اصلي تولدی نوم يې ايليزر ييڅاک پرلمن[404] و. هغه غوره ګڼل چې (نګه) سوچه يهودی نوم ولری: بن يهودا يې[405] نوی نوم شو. بن يهودا په ليتوانياکی په يوه دينی کورنی کی زيږيدلی و (۱۸۵۸). روسی، جرمنی، فرانسوی او عربی يې زده کړی وی. بن يهودا دری غټ عملياتی پلانونه لرل: « لومړی، عبری ژبه په کورکی، دوهم، عبری ژبه په ښوونځی کی، او دريم، لغات، لغات، لغات».

لکه چې وينو د بن يهودا نشنليزم (ملی ګري) په ژبه ولاړه وه. نوموړی په دوه ويشت (۲۲) کلنی کی په زيږيږکال ۱۸۸۱ کی له روسی نه فرانسی او ورپسی فلسطين ته کډه وکړه. هغه له خپلی ميرمنی نه ژمنه اخيستلی وه چې زوزات به يې په – يهودی يانی عبری ژبه کی روزل کيږی. ديبورا[406] اصلاً په روسی ژبه غږيدله ، خود خپل ميړه سره د کلکی ژمنی له مخی يې خپله ژبه يانی عبري[407] زده کړه

لومړی ځوی يې بن زاين بن يهودا[408] ونوماوه. بن زاين لومړی يهود وه چې د خپلی ژبی[409] په ټغرلوی شوی و. په دی ډول بن يهودا او ميرمن يې ديبورا لومړئ يهودی کورنی وه چې په عبری ژبه ګړيدله

ايليزربن يهودا په جيروزالم (القدس) کی دوه سازمانونه رامنځته کړل: (تخيات اسراييل)[410] د اسراييلو بيا ژوندی کيدل، او «سفابراور»[411] روغه ژبه يانی نګه او روانه ژبه. په مهاليزوکی به بن يهودا د دخپلو ليکنو لپاره نوی لغات راويستل، ځکه چې پخوانئ عبری ژبی د نوې زمانې اړتياوې او واقعيتونه نشول منعکسولی. ايليزربن يهودا يوه ژبنی ټولنه جوړه کړه، په دی نوم[412] (دعبری ژبی څانګه). موخه يې دا وه چې دعبری ژبی پرمختګ غبښتلی او اداره

403 - " But the more I Thought of the national survival the more I realized that just as the Jews could not become a living nation except by returning to their ancient homeland – so also they could not become a living nation exceptly by returning to the language of their ancestor… - just likeevery other nation each with its tongue. That was the decisive moment in my life, when I saw that the two things withoutwhich the jes could not become a nation are the land the language." The history of Eliezer Ben – Yehuda Hebrew, electronic version, 5 pages.

404 - Eliezer Yitzhak perelman

405 - Ben - Yehuda

406 - Deborah

407 - Hebrew

408 - Ben – Zion Ben - Yehuda

409 - Hebrew

410 - Rebirth of Israel

411 - Clear Tongue

412 - Hegrew language council

کړي. پخپله ايليزربن يهودا دعبري ژبي دجرګي مشرو (دغه ټولنه دا سراييلو د دولت له جوړولو (۱۹۴۸) نه وروسته په(۱۹۵۳م) کې دعبري ژبې اکاډمې[413] ته جګه شوه). دعبري ژبه په جرګه کې به ايليزربن يهودا په ورځ کې اتلس(۱۸) ګينټې لګيا وچې «دپخوانئ او اوسنئ عبري ژبې بشپړ سيند»[414] راوباسي.

څه کم سل(۱۰۰) کلونه وړاندې په(۱۹۱۰) کې يې د خپلو شپږو ټوکونو لومړي ټوک خپور کړ. دغه له مړينې(۱۹۲۲) نه وروسته، د ذکرشوي قاموس اووه لس (۱۷) ټوکونه دا ايليزربن يهودا د دوهمې ميرمنې اودوهم ځوی ايهود[415] په زيارخپاره شول. په دغه سيند (قاموس) کې ټول لغتونه خوندي شوي دي چې دحضرت ابراهيم(ع) له زماې نه ترنوې زمانې پورې په عبري ژبه کې کارول شوي دي. ايليزربن يهوداد لغتونودراويستلو لپاره بيلا بيلې نسخې وڅيړلې او له هغوی نه يې هغه لغات غوره کړل چې دنوي ورځني ژوند اودرواني ژبې لپاره ګټوروو. هغه يوه اونيزه[416] راويستله. په هغې کې به يې خپل روڼ انديز فکرونه خپرول اونوی لغاتونه به يې پکې معرفي کول. نوی لغتونه به يې په ډيرو ليکنوکې تکرارول او په دې ډول به يې دخپلې خپرونې دلوستونکو په مغزوکې خوندي کول. ايليزربن يهودا دنوې عبري ژبې لپاره سيفرديک تلفظ[417] غوره وګاڼه(سفردي هغه يهودان وو چې عموماً په هسپانيه، پرتګال، اوشمالي افريقه کې اوسيدل). په دې ډول ايليزربن يهودا خپل ارمان پوره کړ: په فلسطين کې د لويديز په مټ نوې يهودي دولت دا سراييلو په نوم جوړ شوچې په خپله پخوانئ،خو د خپلې زمانې د اړتياوو لپاره په ارته شوې او معياري شوې عبري ژبه چليږي.

له نن نه نوي(۹۰) کلونه وړاندې د زيبړ کال(۱۹۱۸) په اوړي کې صيهونستانو[418] د برتانيې په توافق سره په جيروزالم(القدس) کې د يوې غونډۍ يوه برخه را ونيوله، اودنړيوال صيهونيستي سازمان مشرډاکټرخايم وايځمن پکې دعبري پوهنتون[419] د بنسټ ډبره کېښوده. جيمس ارتربلفور[420] چې دانجيل په ټغرلوی شوی و، دبرتانيې لومړی وزير(۱۹۰۲تر۱۹۰۵) وچې بيا وروسته دلومړئ نړيوالې جګړې په مهال دبرتانيې دبهرنيوچاروو زير(۱۹۱۲تر۱۹۲۱) شو. بلفورچې د يهودانو د «ملي هيواد» پلوي و، فلسطين يې لومړی ځل په (۱۹۲۵) کې وليد او په القدس کې يې عبري پوهنتون پرانيست. دا سراييلو په اکله د زياتو معلوماتو لپاره ولولئ: زيرک يار، دنوی سياست الجبره: دامريکې دامپراتورۍ لپاره فکرونه، ستراتيجي، پلانونه، عمليات، ډنډورې اوغولونې(۱۹۸۹تر۲۰۰۲)، خپرندوی: د پښتنې کولتوردودې اوپراختياټولنه–جرمنی، چاپ ځای: ددانش خپرندوی ټولنه، پېښور، ۲۰۰۲،

---

413 - Hebrew lanauge Academy
414 - Complete Dicionary of Ancient and Modern
415 - Ehud
416 - Zvi
417 - Sephardic
418 - Zionists
419 - Herbrew university
420 - Balfour

مخونه ۴۲۲ تر ۴۷۲.
دشلمې پیړۍ په لومړۍ نیمایی کې یانی د اسراییل د دولت دجوړولو د کال(۱۹۴۸) پورې، عبري یو ژبتیا دومره غښتلې شوې وه چې دفلسطین اتیا سلنو(۸۰٪) یهودانو دعبری ژبې د پوهیدلو ادعا کوله. دغه شان هلته څه دپاسه پنځوس سلنو(۵۰٪) یهودانو ادعا کوله چې عبري یې یوا ځینۍ ژبه وه. دغه شمیرنې ښیی چې دفلسطین یهودان په څومره لنډه، پنځوس(۵۰) کلنه، موده کې له ګڼ ژبتیا[421] نه ایډیالوژیک یو ژبتیا[422] ته واوښتل. د اسراییلو د دولت دجوړیدلو (می ۱۴، ۱۹۴۸) سره سم، عبري ژبه د دولت برلاسې رسمي ژبه شوه او انګریزي عملاً دوهم مقام ته راټیټه شوه، خو په عین حال کې دوهمه اغیزمنه ژبه پاتې شوه. په اسراییلو کې عربي ژبه هم رسمي ژبه پاتې شوه خو عملاً یې مقام له انګریزي ژبې نه ښکته شو. په بله وینا عبري[423] ژبه لومړۍ درجه رسمي ژبه شوه، انګریزي ژبه ته دوهم درجه مقام ورپه برخه شو، او په عربي ژبه باندې د دریمې درجې رسمي ژبې پیرزوینه وشوه.
په اسراییلو کې عبري ژبه په نږدې ټولو عامه(دولتی) او شخصی فعالیتونو کې یوا ځینې برلاسي مقام ته ځګه شوه: عبري[424] د حکومت، ښوونځي، پوهنتون، تجارت، عسکری، روغتیا، راډیو، تلویژن.. او کور ژبه شوه. له نورې نړۍ به چې یهودي کډوالان اسراییلو ته راورسیدل، دعبري ژبې د زده کړې پروګرام به یې تعقیباوه چې په(۱۹۴۹) کې د الپان[425] په نوم راوتلی و. د ښوونځي، پوهنتون او حکومت سره د نوو کډوالانو تماس په هغوی زور راچاوه چې زرتر زره عبري ژبه زده کړي. د ډاکټرۍ دعلمی درجې دلاسته راوړلو تحقیقی څیړنې[426] باید په عبري ژبه کې ولیکل شي. عرب اسراییلیان دلوړو پوهنو[427] لپاره مجبور دي چې عبري ژبه زده کړي. وروسته له دې چې عبري ژبه په اسراییلو کې رسمی او کلکه شوه، هلته له(۱۹۹۰) کلونو راهیسی څو ژبتیا[428] ته د مطلوبې موخې(هدف) په څیر پام وشو، بې له دې چې دعبري[429] ژبې برلاستیا زیانمنه شي. په دې ډول، هلته عربي ژبه او د یهودي کډوالانو ژبې منل شوې دي. په یهودي برخه(سکټور) کې عبري د تدریس ژبه ده، او په عربي سکتور کې عربي د تدریس ژبه ده(په نږدې شل سلنو ۲۰٪ ښوونځیو کې). په عربي ښوونځیو کې باید عبري[430] د دوهمې ژبې په څیر زده شي، او په یهودی

---

[421] - Plurilingualism

[422] - Ideological monolingualism

[423] - Hebrew
[424] - Hebrew
[425] - ulplan
[426] - dissertations
[427] - higher education
[428] - Multilingualism
[429] - Hebrew
[430] - Hebrew

ښوونځیوکی بایدعربی ژبه څلورکاله تدریس شی. په بین المللی ژبوکی انګریزي لومړی مقام لری چی باید دلومړئ بهرنئ ژبې په څیرزده شي. وروسته فرانسوي ده. چی دانګریزي یاعربي په ځای یاددوهمی بهرنی ژبی په څیرتدریسیږی. د ژبی نوی سیاست نوي یهودي کډوال دیته هڅوی چی په مورنئ ژبه ورته تدریس ورکړل شي، اوپه عین حال کی په دې ټینګارشوی دی چی د ژبود زده کړی لپاره ځانګړي ښوونځي جوړشي. عملاً په یهودي ښوونځیوکی دعربي ژبې تدریس کړکیچو(مات ګوډ) دی. دعربي ژبې د تدریس لپاره د یهودي ښځونځیو نیمایی برخه په اقلي پروګرام[431] چلیږي.[432]

اسراییل چی ددولت په څیرپه(۱۹۴۸) کی په فلسطین کی رامنځته شو، په لومړیو پنځوس(۵۰) کلونو کی یی ژب سیاست«یواځې عبري» ته خدمت کاوه یانې یواځې په عبري ژبه[433] را چاپیرو. ددغه ژب سیاست په اوږدوکی دعبري ژبی هویتي اوسمبولیک وظیفه غښتلې شوه. وروسته له دې چی عبري[434] دملی هویتی چینی په څیرپخه، ارته اوبرلاسی شوه، اسراییلی دولت نورې ژبې لکه عربي، روسي، او ییدیش[435] دپوهاوي راپوهاوي(افهام اوتفهیم) دوسیلوپه څیرګټورې وګڼلې اوهغوی ته یې د[436] ملي ژبني ظرفیت په څیرپاملرنه وکړه. په بله وینا، کله چی اسراییلوخپله یهودي ژبه یانې عبري دخپل ملت دهویت د ساتنې لپاره غښتلې اوبرلاسې کړه، نوبیایی ګڼ ژبتیاته په خپل سیاست کی ځای ورکړاوله دې اصل نه چی عبري ژبه«لومړی» ده د ژبني تنوع په خوا وخوځید « زماژبه ستاسې د ژبې په څنګ کې»[437]

(ت)- ژب پلان[438]

د ژبوتماسونه دیرغل اونیواک (اشغال)، د کډوالتیا، د نویوملتونورد جوړولو،...او تجارت له لارې له لارې منځته کیږی. یوه پوښتنه اهمیت لري: ژبــه کـــوم مشـــکلات لري؟

---

431 - minimum program

432 - " barely 2,000{ two thousand} pupils continue studying it to the end of high school." Berard spalsky at Bar-Ilan university, "Lanauge in Israel: Policy, Practice, and ideology", Georaetown university round table on languages and linguistics, 1999, pp. 164 – 172.

433 - Hebrew – only approach

434 - Hebrew

435 - Yiddish

436 - national language capacity

437 - from " mylanguage first" to " my language alongside yours" ibid

438 - Language planning

په يوه سياسي واحد کې د ګډې ژبې نشتوالی، دليکلود نظام نشتوالی يا کموالی، د تخنيکي او علمي لغتونو نشتوالی...د درسي کتابونو نشتوالی يا کموالی. هرګڼ ژبي سياسي واحد ته چې يوه ياځو ژبې پکې قوي وي او نورې پکې کمزورې وي، د ژبنيو مشکلاتو سيمه ويل کيږي. دغه ډول سيمه ژب پلان ته کلکه اړتيا لري. ژب پلان په ملي سويه د ژبې د پرابلمونو (مشکلاتو) د حل کولو «منظمې پالنې»[439] ته ويل کيږي. په بله وينا، ژب پلان په ملي سويه د ژبې د مشکلاتو منظم حکومتي فعاليت ته وايي (کارل ايرلند ګاډيلي د آيو بمګبوزې په حواله)[440] زه له دې اثره د ژب پلان په اکله غټې ټکې را خلم او لنډوم يې.

ژب پلان دوه برخې لري: لومړۍ برخه يې د شان يا مقام ژب پلان نوميږي[441] چې په ژب سياست را څرخي، لکه د ژبې توزيع يا ويش په بيلا بيلو قلمرونو کې (د ژبې رسمي مقام په حکومت کې، په تجارت، په زده کړه او پوهنه کې، او د روغتيا په چارو کې).

دوهمه برخه يې جسمي پلان[442] نوميږي چې د ژب سياست په پلې کولو (اجرا) را څرخي. په جسمي پلان کې د ژبې جسمي شتون را ځي، لکه د ګرامر، املا، سيندونو (قاموسونو) د درسي کتابونو....او د ليکلو يا خطي نظام توليد. په بله وينا، د شان يا مقام پلان ته رسمي پريکړې هم ويلی شو، او جسمي پلان ته د رسمي پريکړې پلي کول ويلی شو چې د ژبې په مشخصو جسمي موادو را تاويږي. د يوې ژبې د مقام پلان ګټه نلري، خو دا چې عملي شي يانې په جسمي پلان واوړي. بې له مقام پلان يا ژب سياست يا رسمي پريکړې نه، جسمي پلان ډير لږ امکان لري چې ګټور شي

په يو هيواد کې د يوې ژبې د غښتلتيا (تقويې) لپاره مهمه ده چې څومره وګړي پرې غږيږي، په کومه کچه د ملي احساس او ملي تړون مرستندوی ده، او په ملي تاريخي ځانګړتيا (پيژاند) کې څومره رول لوبولی شي، يانې ولس ورته د خپل مال په سترګه کسي که د بل چا مال يې ګڼي. ژب پلان لاندينيو سريزو فعاليتونو ته اړتيا لري:

۱ –غونډې (کنفرانسونه)

۲- ژب ټولنيزې سروې ګانې[443]

---

439 - Organized pursuit

440 - Karl Erland Gadelii, Language planning:
Therory and practice, Evaluation of language planning cases worldwide, 1999, electronic version, 27 pages, for the languages Division(Education sector) of UNESCO

441 - Status planning

442 - Corpus planning

443 - Socialinguistic surveys

۳ –ازمايښتي پروژې (پايلټ پراجېکټز)[444]

۴ –حکومتی کميسون

۵ –خپلواک کميسون

۶ –د ژبی په اړوند کی دبين المللی کنفرانسونو پريکړې

ديوې ژبې دمقامي پلان کولو لپاره لاندينې ټولنيز قلمرونه ارزښت لري:

حکومت، پارلمان(ولسی جرګه اومشرانوجرګه) ، محکمې، اداره، دروغتياچارې، دښوونې اوپوهنې وزارتونه، تجارت، او وګړيزې رسانې (ماس ميډيا). په يوهيوادکی چی دوه ياڅو رسمي ژبې منې، ډيرارت اودقيق ژب پلان ته اړتيا ده. په ژب پلان کی د زده کړې او لوړو پوهنو قلمرو ښت ډير اهميت لري، څکه دلته دنوي اوراتلونکې نسل په زړه اوفکر کی د ملي ترون زړي کرل کيدلی شي. د زده کړو او لوړو پوهنو په وزارتونو کی غټې مفکورې په ورځني ژبني سلوک اوورځني متقابل احترام اوړي چی په خپل وارسره ملي ترون ته لاراواروي[445] هغه ژب پلان چی لاندنيو حالتونو ته ځواب ووايي، دبرياليتوب تومنه لري:

الف: عمومی معلومات:

۱ –دوګړوشمير

۲ –داکثريت(له نيمايي نه زيات ويونکو) ژبه

۳ –داقليت ژبه

ب: د ژبی قانوني مقام:

۱ –رسمي ژبې

۲ –نورې ژبې چی مقام يی ټاکل شوی وي

۳ –هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکی(د اساسی قانون ماده يامادې، د ژبو قانون، د محکمې پريکړه/پريکړې).

پ: په قانون سازی کی د ژبو استعمال:

۱ –د ژبو استعمال په پارلمان کی(وينا ، ليکنه)

---

[444] - Pilot projects

[445] - "Educational institution is recognized not only as an agent of implementation but also as an interface of macro-level ideologies and in macro-level linguistic behaviors in the everyday life speakers."

۲ –د قوانینو په لیکلو کی د ژبو استعمال
۳ –د قانون په اعلامولو کی د ژبو استعمال
۴ –هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکی.
ت: په قضایی نظام کی د ژبو استعمال:
۱ –مجاز ژبی
۲ –هغه ژبی چی معمولاً استعمالیږي
۳ –د قضاوت(پریکړې) ژبې
۴ –هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
ټ: په اداره کی د ژبو استعمال:
۱ –د اجرایې ژبې
۲ –ولایتي او محلي حکومتونو ته د مرکزي اجرایې د رسمي مکتوبونو ژبې
۳ –بهرنیو هیوادونو ته د مرکزی حکومت د رسمي مکتوبونو ژبې
۴ –هغه ژبې چی په ایالتي او محلي ادارو کې استعمالیږي
۵ –د انتخاباتي مبارزو د غونډو ژبې
۶ –هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
ث: د زده کړی او پوهنې ژبې
۱ –د وړکتون او روزنتون ژبې
۲ –د ښوونځي ژبې(لومړنی، دوهمی، لیسه)[446]
۳ –د لوړو زده کړو (پوهنتونو ژبې)
۴ –د غټانو لپاره د لیک لوست د کورسونو ژبې
۵ –هغه ژبې چی په ښوونځي(لومړنی، دوهمی او لیسه کی) او پوهنځي کی زده کیږي باید وښودل شي چی په کومه موضوع کی حتمي دي که اختیاري.
۶ –هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
ج: په تجارت کی د ژبو استعمال:
۱ –هغه ژبې چی په تجارتي اعلانو کی کارول کیږي
۲ –هغه ژبې چی په اداري اطلاعیو یا اعلامیو کی کارول کیږی

[446] - په کوم ټولگی او په کوم مضمون کی

۳ –هغه ژبې چې د اموالو په نومونې[447] کې کارول کیږي
۴ –هغه ژبې چې د مقرراتو او د زده کړې لارښود ونه پرې لیکل شوې وي[448]
۵ –هغـــــه ژبې چې په تجارتي چاپ پاڼو[449] کې کارول کیږي
۶ –هغــه متن چې د ژبو استعـمال تاکي

چ: په مطبوعاتو کې د ژبو استعمال:
۱ –هغه ژبې چې په چاپي خپرونو کې کارول کیږي(د غتو مهالیزو دنو مونو لیست باید مل شي او په هغه کې وښودل شي چې څو ځلې او په څو مره شمیر خپریږي.)
۲ –هغه ژبې چې په راډیو کې کارول کیږي(په اونۍ کې څو ګینټې)
۳ –هغه ژبې چې په تلویزیون کې کارول کیږي(هره اونۍ کې څو ګینټې)
۴ –هغه متن چې د ژبو استعمال تاکي
ح: رسمي ژبې په عمل کې
۱ –کومه ژبه عملاً رسمي ژبه ده؟
۲ –عملاً کومې ژبې په کومو کچو (څو سلنې٪) رسمي ژبې دي؟

447 - Labelling
448 - Policy and instruction manual
449 - Printed matter

لـــــــــنډ یـز

انسان یواځنی ژوی دی چی د ویناپییر زوینه پرې شوېده. که له یوې خوا ژبه لوښی(وسیله) ده د پوهاوي راپوهاوي(افهام او تفهیم) لپاره، نو له بلې خوا ژبه تړون دی او غوټه[450] ده د پیژاند(هویت) لپاره.
هغه ولس چی خپل دولت یې نه وي جوړکړی، رسمي ژبه نلري خو ملي ژبه لري. عموماً ملی ژبه دولتونه زیږوي، او دولتونه رسمي ژبه ټاکي. داچی ژبه ولاړه نه ده، معیاري کولو ته یې اړتیا ده. د ژبی په معیاري کولو کی دواړه دولت او شخصی سکتور رول لوبوي. د ژبی د معیاری کولو موخه دا ده چی ژبه عمومی شی، یانی هرڅوک پری په اسانی سره پوه شی. خو مسلکی تخصصی ژبی حتماً عمومی ژبی نه دي. ګڼ ژبتیا ارت او دقیق ژب پلان ته اړتیا لری. که دوه ژبې یا ډیرې ژبې رسمي وي، باید ټولې روغې زده شي او باید د زده کړې کنډه(اندازه) یې دلوړو زده کړو او پوهنتوني تحصیلاتو لپاره اهمیت ولري
د ژب پلان موخه دا ده چی خلکو ته د خپلې ژبې د کارولو امکان برابر کړي او ګڼ ژبتیا تشویق کړي. یواځې قانوني احکام نشي کولی چی یوه اقلیتي یا کمزورې ژبه وساتي او غښتلې یې کړي، بلکې په ژب ساتنه او ژب پرمختیا کی نورعوامل هم کواند رول لوبوي. بیلګې یې دا دي: د ژبی دویونکو شمیر، په یوه تړلی سیمه کی د هغوی تیتوالی، د خپلی ژبی سره د هغوی مینه، د هغوی اقتصادی وزن، د هغوی سیاسی تنظیم، د هغوی د ژبی اتبار، یانې د ژبې سره مثبت پیوندلکه دولتمندي، کارمندي، تعلیم،... او د اصالت احساس. د یوې محرومې شوې او غفلت زپلې ژبې په ژوندي کولو او پرمختیا کې څلور پریکړې روغ رول لوبولی شي:
- یو دا چې په ژب سیاست کې یې مناسب حق په برخه شي
- دوهم دا چې ژب سیاست پلی شي
- دریم دا چې د هغې لپاره ټولنیزه اړتیا خلقه شي
- څلورم دا چې ملي تړون او غبرګون ته لاراواره شي. یانې په ټولو ټولنیزو قلمرونو کې(اجراییه، قضاییه، قانونیه، معارف، تجارت... او مطبوعاتو کې) په دې بسنه ونشي چې«یا زما ژبه یا ستا ژبه»، بلکې پرځای یې د تړون او غبرګون د ریغ پیاوړی شي: «دواړه زما ژبه او ستا ژبه»[451]

په ژب پلان کې دریېکی کوټلی رول لوبوي:

---

[450] - Tie

[451] - " It is not a question of either **A** or **B** but of both **A** and **B**."

۱ – هغه ژبه چې پلان يې جوړيږي، بايد رسمي مقام يې منل شوی وي.
۲ – محرومه شوې او غفلت وهلې ژبه بايد له ښوونځي نه تر پوهنځي پورې د تدريس ژبه وي، او څوک چې يې بری ليک ونلري او ليکل، لوستل او ويناپرې نشي کولی، بايد لوړ رتبه دولتي او علمي مقامونه ورته ونه سپارل شي.
دلته بايد دوا ړه ملي کفايت او مسلکي کفايت ديو بل سره څنګ په څنګ غبرګ روان شي. پښتانه بايد (د پښتو عمل جرګه)[452] جوړه کړي چې مايې په ۱۹۹۷ کال کی او بيا په کال ۲۰۰۰ کی وړانديز کړی و. د دغې جرګې يوه موخه بايد دا وي چې د پښتو لغتونو بريښنا ييز بانک[453] راوباسي. په دغه اکله ډاکټر نبی مصداق هم دوی مياشتې وړاندې څه ناڅه ورته او ګټور وړانديز کړی دی(ايينه افغانستان، فبروری ۲۰۰۸، دلوه ۱۳۸۶، مخ ۷۷). د دغه کار لپاره دې د سريزو چارو کميټه[454] جوړه شي او د مثال په ډول لاندينې اشخاص دې پکې کواند شي: پوهاند جهان زيب نياز، پوهاند محمد همايون هما، ډاکټر راج ولي شاه خټک، ډاکټر اکبر اکبر، ډاکټر ببری ګل وزير، ډاکټر محمد اکبر وردګ، ډاکټره ثريا خادم، منلی عبد الباري جهاني، منلی پلوال، منلی شپون، منلی عبد الله بختانی خدمتګار، منلی ننګ يوسفزی، پوهندويه کبرا مظهري، منلی سيد صابر شاه صابر، منلې بارکزۍ، منلی حدادفرهاد، منلی وطنپال دياني، منلی حبيب الله رفيع، پوهندوی اسماعيل يون، منلی زرين انځور، منلی محمد معصوم هوتک، ډاکټر نبی مصداق، ډاکټر عثمان روستار تره کي، پوهاند مجاور احمد زيار، پوهاند ګل جانان ظريف، پوهاند سرزمين کيمور، پوهاند محمد حسن کاکړ، ډاکټر عبد القيوم کوچی، ډاکټر عبد القيوم مومند، منلی محمد اصف صميم، ډاکټر بسم الله امير، منلی غلام محی الدين زرملوال، منلی غلام محمد زرملوال، منلی ننګيال، منلی محمد اصف وردک...(او نوری خويندی ورونړه). د تماس مزي دې د ډاکټر نبي مصداق او منلي محمد اصف وردک په لاس کې وي. په افغانستان کی د شاهي دوری په وروستني اساسي قانون کې (تله ۱۳۴۳ المريز= اکتوبر ۱۹۶۴م) راغلي وو چی د افغانستان د نورو ژبو له منځ نه «پښتو او دري رسمي ژبې» دي. (دريمه ماده). د همدغه اساسی قانون په پنځه د يرشمه ماده کې پښتو ملي ژبه ګڼل شوې وه او دولت موظف شوی و چې د هغې د پالنې، پرمختيا او زيات استعمال لپاره «اغيزمن» پروګرام راوباسي او عملي يې کړي. له دينه يو کال وروسته(تله ۱۳۴۴ يانی اکتوبر ۱۹۶۵) پارلمان ته د هغه مهال لومړي وزير ډاکټر محمد يوسف ورغی. د حامد کرزي پلار عبد الاحد کرزي چې د ولسي جرګې غړی و په ډاکټر يوسف نيوکه وکړه چې ولې يې د اساسي قانون د پنځه ديرشمې مادې سره د ملي ژبې پښتو د پرمختيا او ترويج لپاره پروګرام نه و جوړ کړی. ډاکټر محمد يوسف ورغبرګه کړه چې د ژبو قانون به جوړ کړي او پارلمان ته به يې وليږي

---

[452] - Pashto action council
[453] - Pashto terminological databases
[454] - Task force

د ۲۰۰۱ زيييز په اکتوبر کې د امريکې په مشرۍ د لويديزې امپرياليستي نړۍ جنګي سازمان ناټو په افغانستان يرغل وکړ او خپله وحشي تنده يې د ټول(لر او بر) پښتون په وينه ، ژبه او سياسي کلتور ماته کړه.د امريکې مرکزي استخبارات(سي.آي.أئ) د هر کال په جولای کې «د نړۍ د معلوماتو کتاب» خپروي. د ۱۹۹۱ زيييز(۱۳۷۰ لمريز) پورې ، د مرکزي استخباراتو په دغه کتاب کې پښتانه د افغانستان د وګړيو پنځوس سلنې(۵۰٪)جوړولولې او د پښتو ژبې برخه هم پکې پنځوس سلنې ښودل شوې ده.خو يو کال وروسته ،د سي آي أئ په ذکر شوي کتاب کې(۱۹۹۲م=۱۳۷۱ل) د پښتنو شمير آته دېرش سلنې(۳۸٪)او د پښتو ژبې برخه يې پنځه دېرش سلنې(۳۵٪)معرفي کړل.له دېنه دوه مياشتې وړاندې(اپريل۱۹۹۲=ثور۱۳۷۱)شمالي ټلوالې په کابل کې سرک الطوايفي پيل کړې وه. د ۹۱۱ بخولې سره جوخت، له اکتوبر۲۰۰۱ راهيسې امريکې د روسيې، ايران او پاکستان د خوښې لپاره ټول پښتون اود پښتو ژبه ژوبل کړل،او د افغانستان په استعماري اساسي قانون کې يې د ډيورنډ ليکې وويستلې. اوس پوښتنه داده چې جلالت چپن حامد کرزي به د خپل پلارپوښتنې ته(چې له صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف نه يې کړې وه) څه ډول ځواب ووايي؟ !-

زرخېزه ،کليفورنيا ، امريکا

اپريل۸ ، ۲۰۰۸=۲۰وری۱۳۷۸

ډاکټر زيرکيار

۸

«په ارد و يې ګټـم او په پښـتويې خـتم»: د ژبې سیاسي اقتصاد

پورتنی سرلیک می له کومه کړ؟ پوهاند محمد همایون هما په پښتونخوا (مردان، هسکه مینه) کې د پښتو ژبې تکړه محقق او وتلی نقاد دی. یوه ورځ یې راته په ټلیفون کې(۲۰۰۱م) د پښتو د وضعې په اکله خپل احساس په پورتنی سرلیک کې څرګند کړ. د پوهاند هما په دغه کوټلې جمله کې د پښتو ژبې سیاسی اقتصاد ځلیږي چې په دې لیکنه کې به پرې د پښتونخوا په مثال وګړیږم

انګریزانو نږدې ۲۱ کلونه وړاندې د ۱۹۴۷ زیږیز کال په اوړی کې ټول هند په «اینډیا» او «پاکستان» وویشه او په دې ډول یې دواړه هیوادونه له خپل تمدنی هویت نه محروم کړل. د هند نوم د «اینډوس» یا اباسین سره تړاو لری. پاکستان یو ترکیبی نوم دی چې دوه الفونه یې افغانستان او افغانیه(صوبه سرحد)تمثیلوی. د «بنګال» د نوم استازی توری د «پاکستان» له ترکیبی نوم نه لوید لی و. انګریزانو د پاکستان په نوم دولت د یوه جبهیی دولت په څیر راوتوږه چې د کمونیزم نفوذ ته پاټک واچوی.
الیکس فون تانزلمن په خپل مهم کتاب کې لیکی چې برتانیه د هند نه وتلی نشی خو دا چې «د مسلمانانو لپاره یې یو جلا هیواد» جوړ کړی وی. فون تانزلمن زیاتوی چې که محمد علی جناح ته «د پاکستان د پلار په سترګه کتل کیږی، چرچل باید د پاکستان د تره مقام ولري.»[455]
د الیګر کالج د مدیر ارکوبالډ(۱۹۰۵تر ۱۹۱۰) په تشویق د اغاخان (۱۸۷۵تر ۱۹۵۸) په مشری د جګ پوړه مسلمانانو یوې ډلګۍ د هند د ویسرا سرد ارمینټو سره وکتل. (۱/ اکتوبر/ ۱۹۰۲). له دې نه درې میاشتی وروسته(۳۰ د سمبر ۱۹۰۲) د نواب وقار الملک په مشرۍ د مسلم لیګ ګوند جوړ شو، او د ۱۹۴۷ د اګست په ۱۴ پاکستان خلق شو.
د انګریزو اکمنانو دغی سیاسی جادوګری ته پخپله یو انګریز «د تاریخ معجزه» وویله، او ملي شاعر محمد امین ملنګ جان(۱۹۰۸تر ۱۹۵۷م، ۱۲۸۷تر ۱۳۳۲لمریز) ورته په خپل شعر کې «د مکرګوډی» وو ایه. ولولی: زیرک یار (راویستونکی)، ملنګ جان د بې درباره ملی ژبی ملی شعر، کب ۱۳۷۳لمریز، فبروری ۱۹۹۵، مخونه ۸ تر ۹.
په دې ډول «د تاریخ د معجزې» او «د مکرګوډي» په راتوږلو سره د پښتنو د احق چې خپل برخه لیک په خپله وټاکی، غصب شو.
مخکې له برتانوی هند نه، په هند کې مغلی واکمنی چې په اردو او فارسی ژبو چلید له، د الیګر د خوځښت لپاره هویتی چینه وه. د دغه خوځښت د پلویانو په فکر کې اردو ژبی غښتلی مقام لاره، او دغه مقام یې د خپل راتلونکی مغل ډوله سیاسی نظام لپاره مناسب ګاڼه. همزمان د برتانوی هند په اوتارپرادیش او بیهار سیمو کې د هندیانو ژبني

---

[455] - Winston Churchil " must qualify as its uncle, and therefore, as a pivotal figure in the resurgence of political Islam" Alex von Tanzelmann, Indian summer: The secret history of on Empire. New York, 2007, p.128.

ملي ګرۍ (لنګویج نیشنلیزم) احساس راوټوکیده چي په مغلی هند کی داردو ژبی د امتیاز سره په ټکر کی شو. د هند ژبنیو ملي ګرانو غوښتل چي په هند کی د مغلی اردو امتیاز پای ته ورسوی، او پرځای يې خپله هندي غښتلی کړي چي په «دیوانګری» پټی (الفبا) او له سانسکریټ نه په راوتلو الفاظو به ودانه وی. په دی هندی – ژبنی خوځښت کی دا احساس هم غلی شوی وچی هند دی د هندیانو لپاره وی. دغه احساس د مسلم لیګ مفکران دی ته لازیات وهڅول چی اردو ژبی ته دغتی هویتی چینی یانی «د مسلمانانو د ژبی» په سترګه وکسی (لنګویج اف مسلیمز). که د مسلم لیګ د مشرانو لپاره داردو ژبی ملی کولو «دینی اهمیت» (ریلیجس زیګنیفیکنس) لاره، هم مهال دغه ډول اهمیت ته د هند د ویش نورو پلویانو (ختیزو بنګالیانو) سرنه ټیټاوه. هغه مهال ختیز بنګالیان په ټول پاکستان کی ډیرکیان وو (۵۶٪).[456]

داچی پاکستان د بنګالیانو لپاره «څه مفهوم لاره»، الیسا ایریس په یو لمن لیک (فوټ نوټ) کی سپارښتنه کوی چی دفیلیپ اولډینبورګ لیکنه ولولو:[457]

دغه سپارښتنه موږ ته په ګوته کوی چی د ژبې مسلې په دې کی یو غټ رول ولوباوه چی ختیزپاکستان (ختیزبنګال) له پاکستان نه په ۱۹۷۱ زیږیز کال کی جلا شي. په پاکستان کی د قاید اعظم پوهنتون د ژبپوهنی پوهاند طارق رحمن لیکی چی د بنګالی ژبی خوځښت (۱۹۴۸ تر ۱۹۵۲) په ختیزپاکستان کی د بنګلادیش جوړولو ته لار پرانیستله.[458]

د مسلم لیګ مشرانو اردو ژبه چی ډیرکوچنی اقلیت یانی اووه اعشاریه دری سلنو (۷،۳٪) مهاجرو ژبه وه، د ملی اسلامی ژبی په څیر په پاتی ټول ولس وروتپله (مهاجر هغه څوک وو چی له هیند نه پاکستان ته کډوال شوي وو او په غټه کچه په کراچی او حیدرآباد کی میشت شوي دي).

الیسا ایریس لیکی چی د ژبنی پیژاند (هویت) په سرکړکیچونه «ځانله» د ژبی په موضوع نه راځرخی، بلکه د دغو کړکیچنو سره هغه مبارزې هم غبرګیږی چی قدرت په رسید لو راچاپیره وی. په اوسنی پاکستان کی د قوم له مخی جګ پوړه دولتی – اداری مقامونه په دی ډول اټکل شوی دی: پنجابیان (تقریبا ۴۹٪)، پښتانه (نژدې ۸

---

[456] - " According to the 1951 census, 56 percent of Pakistan`s population counted Bengali as their mother tongue." Alyssa Ayres, " The politics of language policy in Pakistan", in Michael E. Brown and Sumit Ganguly(eds.), Fighting words: Language policy and Ethnic Relations in Asia. Harvard university preses, 2003, pp. 55 – 57.

[457] - Philip Oldenburg, " < A place In sufficiently Imagined>: Language, Belief, and Pakistan crisis of 1971", Journal of Asian studies, Vol.44, No.4* August 1985), pp. 711 – 733.

[458] - " The Bengail language movement of 1948 – 52 in East Pakistan fulled the emergence of Bengali ethno – nationalism, which lead to the creation of Bangladesh and the breakup of Pakistan in 1971." Tariq Rahman, "language, power and ideology", JSTOR : Economic and political weekly, Vol. 37, No.44(Nov. 2 – 15, 2002), pp.4556 – 4560.

٪) ،مهاجر(۳۰ عشاریه٪۲۹) ، سیندي(دوه نیم ٪) ، بلوڅ(صفر عشاریه۲۵٪) ، بنګالی(نهه عشاریه ٪۳۵):[459]
دپاکستان دخپلواکۍ له اعلان(۱۴اګست۱۹۴۷) نه څه کم دوه میاشتې وروسته، محمدعلی جناح د «شمال لویدیزسرحدی صوبې» ایالتی اسامبلی شنډه کړه –ددې لپاره چې دپښتنود زیاتی خودمختاری غوښتنی ته پاتړک واچوی. دلته یوځل بیا وینو چې د ژبې هویتی رول اهمیت لری ! په دی اړه الیسا ایریس داسی کاږی:[460]
د ۱۹۵۲ په جنوری کی چې په ختیزبنګال کی اردو رسمی ژبه اعلان شوه، سمدلاسه یې دپوهیدونکو(محصلینو) مخالفت او مظاهره راوپارول. له دې امله دشپې قیودات وضع شول. دهمدغه کال دفبروری په۲۱ نیټه چې پوهیدونکود پولیسوله امرنه سرغړاوه، دپولیسوله خوا په ډزوکی څلورپوهیدونکي ووژل شول. دغه ورځ په بنګلادیش (په پخواني ختیزبنګال=پخواني ختیز پاکستان) کی «د ژبې ورځ» په څیر نمانځل کیږی.[461]
ختیزبنګال چې په ۱۹۷۱ کی خپلواک بنګلادیش(دبنګالینوهیواد) شو ، پخوانی لویدیزپاکستان په اوسني پاکستان واوښت. دپاکستان په پایتخت اسلام ابادکی د قاید اعظم پوهنتون د ژبپوهنې پوهاند طارق رحمن دملي او رسمي ژبې په اړه داسی نظر لری: دپاکستان په بین المللی الوتنوکی اعلان سربیره په اردو ژبه، په انګریزی ژبه هم کیږی. په سړکونوکی دتجارتځایونولوحی په انګریزی اواردوژبولیکل کیږی. دی وایی چې اردودپاکستان ملی ژبه ده، او انګریزی یې رسمی.
دپاکستان دلیکلی اساسی قانون(۱۰ اپریل ۱۹۷۳) په۲۵۱ ماده کی هم په څرګندو الفاظوراغلی دی چې اردو یې«ملی ژبه» ده او انګریزی یې «د رسمی هدفونو» لپاره کارول کیږی (یانی: انګریزی رسمی ژبه ده).[462]
دپاکستان اووه نوی سلنی(٪۹۷) وګړي مسلمانان دي چې په ۷۲ ژبو غږیږی. اردو په ښارونو کی دغتې راشې درشې ژبه ده، او انګریزی په پاکستان کی دسروالي پټې (ایلیټ) د رسمي او غیر رسمي راشې درشې ژبه ده. په رسمی راشه درشه (کمونیکشن) کی شخصی خبری اتری، تفریحی موضوعګانی، لوستل او سفرکول شمیرل کیږی. انګریزی ژبه دپخواپه کچه (دانګریزانود پیر په کچه) ، نن ډیر زیات چلن لری:[463]

---

459 - Punjabi (48.89%), Pashtuns(8.12%), Mahjir(30.29%), Sindhi(2.50%), Baluchi(0.25%), Bangali(9.35%).
460 - The Pakhtun movement sought the official use Pashto in the provincial Assembly as well as in the schools.(p.57)

461 - "This event has been memoralized in Bangaladesh as language day (or Ekushe)" (ibid., p.59).
462 -Article 251
"1. The national language of Pakistan is Urdu, and arrangements sha"be made for its being used for official and other purposes..."
"2. Subject to clausel, the English language may be used for official purposes until arrangements are made for its replacement by Urdu."
463 - " It is perhaps more today entrenched than it was during the British period." Tariq Rahman, " The Role of English in Pakistan with special reference to tolerance and Mititary", in Amy B.M Tsui and James W.

پوهاند طارق رحمن په پښتو نخوا کی «پښتو ژبه او هویت سازي» په مشخص ډول د ځیړنی لاندی نیولی دی:[464]
مخکی له دی چی د دی لیکنی د مهموټکو سره لوستونکی اشنا کړم، د پاکستان د اساسی قانون(۱۰ اپریل ۱۹۷۳) د ۲۵۱ مادی د ریم بند ته د هغوی پام راګرځوم: «بی له دی چی د ملی ژبی موقف ته زیان ورسیږی، ایالتي اسمبلي (جرګه) اجازه لری چی سربیره په ملی ژبه د قانون له لاری د یوی ایالتی ژبی د تدریس، غښتلتیا او کارولو لپاره اقدامونه وټاکی»:[465]
د اسی برېښی چی د ۱۹۷۳ اساسی قانون به له هغې ژبنۍ ویرې نه الهام اخیستلی وی چی په ۱۹۷۱ کی یی په ختیزبنګال کی د بنګلادیش جوړولو ته لارپرانیستله
مادپاکستان د ۱۹۷۳ کال د اساسی قانون د ۲۵۱ مادی د ریم بند د پوهاند طارق رحمن د پورتنی لیکنی تلی ته واچاوه: سره له قانونی اجازی او وعدی، پښتو په پاکستان کی د قدرت په قلمرو (اداره، عسکری، قضایی، تجارت، تحصیلات، تعلیمات، او تحقیقات = ریسرچ) کی د دی وس و نه مینډ چی پاپې ‌واخلي. د مغلوله برکته اردو چی ډېر کوچنی اقلیت(او وه عشاریه ۳٪) ژبه وه هم ملی شوه او هم اسلامی.
د پښتو ژبی د خوځښت لاربنود د خدایی خدمتګار سازمان وچی غړو یی ځانونه د لیکنو ، شعرونو ، غونډو ، ډرامونو ، ښوونځیو او خپرونو له لاری د خپل قوم او ژبی خدمت ته چمتو کړي وو. په ۱۹۲۸م کی یی د «پښتون» په نوم مجله راوویستله. د غه مجله د «انجمن اصلاح الافاغنه»(۱۹۲۱م) د ترجمان په څیر پیل شوه. د باچاخان (فخر افغان) د مشرځوی عبد الغني غني لومړی شعر به په پرله پسی ډول د پښتون مجلی په تندی خپریده:
چی خازې شنې مې په قبروي ولاړې که غلام مړشوم راځئ توکئ پرې لاړې
چی په خپلو وینو نه یم لمبید لی موړې ماپسې په کوم مخ به بیا ژاړې
د ۱۹۴۲ په اپریل کی عبد الغنی غنی د «زلمی پښتون» په نوم یو تنظیم جوړ کړ. د باچاخان خورزی پوهاند جهان زیب نیازلیکی چی د دغه تنظیم د جوړولو «هدف د شیرشاه سوري او احمدشاه ابدالي په تګ لاره د عمل تابیاکول وه.» په بنوکی د لویی جرګی پریکړه(۲۱ جون ۱۹۴۷) په پښتو ولیکل شوه. په دغه پریکړه کی کوټلي سیاسي مطالب خوندي شوی وو. د دغه حقوقی او تاریخی سند د اصل د کوپی‍ (فکسیمیلې) لپاره ولولئ د المن لیک:[466]

Tollefson(ed.), Languages policy, culture, and Identity in Asian context. New Jersey: Earlbaum Assoc., Inc., Publisher, 2007, 219 - 220

[464] - Tariq Rahman, " Pashtu language and identity – formation in Pakistan," Contemporary south Asia, Vol.4, No.2 (July 1995, pp. 151 – 20)

[465] - " without prejudice to the status of the national language, a provincial assembly may be law prescribe measures for the teaching, promotion and use of a provincial language in addition to the national language." (Article 251,3)

[466] - Rahmat Rabi Djan – Zirakyar, Stammesgesellschaft, Nationalstaaat und Irredentismus am Beispiel der Pashtunistanfrage. Frankfurt am Main: Haag+Herchen Verlag, 1978, p.332.

بیرته به را وګرځم د پوهاند طارق رحمن څېړنې ته: دی لیکي چې په «پاکستان کې پښتو دولتي (رسمي) ژبه نه ده. او په شمال غربي سرحدي صوبه کې هم ډېر کوچنی رول لوبوي.» که څه هم پاکستان په ګڼ ژبتوب (مالتي لینګوالیزم) سترګې نه پټوي په د ۱۹۷۱ م په وګړشمېرنه کې د ژبې په اکله پوښتنه «نه وه خوندي شوې».[467]

پاکستان کې د حاکمې طبقې («سالاریت») جګ پاټکي انګریزي استعمالوي، او د دې لپاره چې لږه پر مختللې صوبايي (ايالتي) حاکمه طبقه («پروويښنل «سالاريت») په خپله ولکه کې وساتي، د حکومت له لارې اردو ژبه نېغه نېغه کوي. هغه ازاد ښوونځي (ازاد سکولز) چې باچاخان جوړ کړي وو، په پښتو چلېدل. د باچاخان مشرځوی او د پښتو ژبې وتلی فیلسوف شاعر عبدالغني غني وايي[468] چې هلته د پیل کوونکو شاګردانو لپاره د تدریس ژبه پښتو وه. پخپله باچاخان هم د ملت کېدنې لپاره د ژبې په اهمیت پوهېده.

عبدالغفورخان په (سیدو) کې په ۱۸۵۴ کې لومړی ضد امپریالستي اخبار د اسلام په نوم راوویست چې په پټه به چاپېده او وېشل کېده. په دې اخبار کې به د امپریالیزم په ضد، خود پښتو او اسلام لپاره تبلیغات کېدل. طارق رحمن په دې چینه حواله ورکوي: سلطان صابر، پشتو صحافت (په اردو ژبه کې)...[469]

یوه ځوارلس ورځنۍ مهالیزه هم د «انګار» به نوم خپرېدله چې زیاته برخه به یې پښتو او لږه برخه به یې په اردو ژبه کې وه. چلونکی یې خدايي خدمتګار امیرنواز خان جالیه و (د سلطان صابر ذکرشوی اثر چې په پورتني ۴۷۰ لمن لیک کې ښودل شوی دی، مخ ۱۸۹). طارق رحمن لیکي چې په ټولو کې اغېزمن ارګان د «پښتون» خپرونه وه چې د پښتو ژبې لپاره د ژب پلان په موضوع یې ټینګار کاوه. دلته به په پښتو ژبه د پښتون قوم د هویت د غښتلي کېدلو لپاره ټینګار کېده، او دغه شان پښتنو او ادارو ته به یې سپارښتنه کوله چې پښتو دې په رسمي او غیری رسمي ساحو کې وکاروي. باچاخان د پښتون مجلې په دوه ګڼو کې (اګست او سپتمبر ۱۹۲۹م) د انګریزانو په تعلیمي نظام نیوکه کړې وه چې خلک «اجنبي» کوي او خپل حاکمیت «دايمي» کوي. دغه شان د باچاخان غوښتنه دا وه چې پښتو ژبه دې په لومړیو زده کړو کې د «تدریس» وسیله وي[470]

دغه شان یو بل چا هم وړاندیز کړی و چې هرڅوک دې خپل ورځنیکارونه پخپله په پښتو کوي. له حکومت نه هم هیله شوې وه چې یوه «پښتو اکیډیمۍ» دې جوړه کړي او هرکال دې ورته څلویښت زره روپۍ لګښت حواله کړي. دغه شان غیری پښتون خلک هم د پښتو زده کړې ته رابلل شوي وو، «خاصتاً که هغوی غواړي چې شمال غربي سرحدي

---

[467] - " ….. the census of 1971

[468] - دغنی خان سره دطارق رحمن مرکه په اتمانزوکی(۲ / نومبر/ ۱۹۹۳)

[469] - Sultan Sabir, " Pashto sahafat" (Urdu: Pashton Journalism) in Nawaz M. Tair, Suba sarhad par paehli Lisani aur Saqafati Conferece ke Muqalat ka Majmua(Urdu: A collection of papers on the first linquistic and cultural conferece of the frontier province) (Peshewar: Pashto Academy, 1986), p.186.

[470] - According to Tariq Rahman, pashtun magazine " gaineal widest popularity …. Badshah Khan criticized the Britsh school system for "alienating" the people and :perpetuating" their rule. Prof. Rahman" (Pashtu Government schools and the pakhtuns). Also, see para 417 of the police abstract of Intelligence: Acc 479(NDC)

صوبه کی کاروکړي.» پوهاند رحمن په دی چینه حواله ورکوی.[471]
ډاکټرخان صاحب(دباچاخان مشرورور) هم غوښتل چی پښتون ماشومان دی په پښتو زده کړه وکړي(د رای بهادر ایشارداس او رای بهادر مهرچند خاننا ویناګانې، د صوبې د قانون سازی اسمبلی بحثونه.[472]
په ۱۹۳۸م کی د ډاکټرخان صاحب حکومت په دی بریالی شو چی د پښتنی سیمو په ښوونځیو کی لمړنۍ زده کړې(پرایمري ایجوکیشن) په پښتو شی.[473]
خوعملاً دغسی ونشول. یانی پښتو د تدریس ژبه نشوه، بلکې پښتو به د یو مضمون په حیث ښودل کیدله.
پوهاند رحمن په لاندی چینه حواله ورکړی ده.[474]
زما په اند، انګریزانو غوښتل چی پښتو ژبه دې د پښتو د پیژاند(هویت) په غښتلی کولو کی رول ولوبوي.
ښکیلاګر حکومت په ۱۹۰۱ کی په پښتونخوا بې خونده نوم (شمال غربی سرحدی صوبه) وروتاپه چی د اصلي هیواد افغانستان سره یې دخپلوۍ اوورورولۍ مزي غوځ کړي او دبې هویتۍ په سیند یې لاهو کړي. ولې به ښکیلاګره برتانیه دومره لیونی شی چی د پښتو ژبې د پرمختګ په واسطه دې د پښتنو هویت تأمین کړي.
پښتو خو لاڅه کوئ چی انګریزانو فارسي ژبه هم په قضایی محکمو کی نشوه زغملی – ښایی په دې دلیل چی د افغانستان دربار خیلو پښتنو خپل دربار په فارسی چلاوه؟ ښکیلاګروانګریزانو پښتو ژبه یواځې په غیر مهمو، د طارق رحمن په وینا په «څنګونو ساحو کی» زغملی شوه چی «تمثیلی ارزښت» یې لاره. «نه به د قانون سازې اسمبلۍ قوانین په پښتو کی چاپیدل» او نه به یې د دغې هغو غړوته « د پښتو اجازه ورکوله چی په انګریزی پوهیدل »
د سوات میاګل عبدالودود چی د یو سفزو مشرو، په ۱۹۲۶ کی د انګریزانو لخوا د والي په حیث په رسمیت وپیژندل شو. هغه د پښتو لپاره د پام وړ ژب سیاست غوره کړ:
۱ – پښتو یې په سوات کی رسمی حکومتی ژبه اعلان کړه. خاصی فورمی او لیستونه یې په پښتو چاپ کړل چی په دفترونو او محکموکی به استعمالیدل.
۲ – ولس او مامورین باید ساده لیکلی ژبه په خپله ورځنۍ وظیفه کی وکاروي، او په لنډ ډول دې خپل اصلي ټکي معرفي کړي.
۳ – د سوات دوالی عبدالودود په هڅه یو څو کتابونه د بیلابیلو ژبو نه په پښتو وژباړل شول. خو د نور صوبه سرحد په شان، په سوات کی هم د تدریس ژبه اردو او انګریزي پاتی شوې.
په ۱۹۴۷ کی د مسلم لیګ ګوند مشرانو غوښتل چی په پښتونخوا کی دی ریفرنډم په پاکستان او هندوستان وشي.

---

[471] - M. Mosharaf Babar, “ Zamung Jaba o Mung” (Pashto: We and our language), Pakhtun)1 Nov. 1945) pp. 17 - 18
[472] - Legislative Assembly Debates: F28 september 1937, p.622, quoted in Rahman
[473] D.G. Tendulkar, Abdul Ghafar Khan: Faith is battle(Gandhi press foundation), p. 229, quoted in Rahman.
[474] - Report on public Insrution: N.W.F.P. 1940 – 41(Peshawar: Manger of Government printing, 1941), p.61

ددې په ضد ، باچا خان غوښتل چې دغه ریفرنډم دې په پښتونستان او پاکستان وشي. دلته طارق رحمن د باچا خان په کتاب («مای لایف انډ سټرګل» ، نویډیلی ، ۱۹۲۹، مخ ۱۷۸) حواله ورکړې ده.

نصرالله خان نصر د «ادبي ټولي» منشی وچی په زییز ۱۹۴۳ کی جوړشوی و. دی په دې کې لګیا وچی پښتو دې د ژوند په ټولو ساحو کی عملي شي. نصرالله خان نصر «د پښتو شهید» نوم ګټلی دی (مار ټراف پښتو) له جنوبی وزیرستان نه د سیاسی ایجنټ له خوا د صوبه سرحد د حکومت مشر سکرټری ته لیک ، ۱۹جنوری ۱۹۵۰ ، ډی او نمبر ۱۲/ایس ۸ / ۴۹ ، نیشنل ډاکیومنټیشن سنټر – د پوهاند رحمن په حواله

په ۱۹۵۰ کی د صوبه سرحد قانون سازې اسمبلۍ چی د عبدالقیوم خان مسلم لیګ ډله پکی برلاسی وه ، په محکموکی د انګریزی ژبی په ځای د اردو ژبی د استعمال وړاندیز وکړ. خو اردو ژبه په لومړیو (ټیټو) محکموکی کاریدله ، اولوړې محکمې د پخوا په شان په انګریزی ژبه چلیدلې. د پوهنی وزیر میاجعفر شاه کاکاخیل په اسمبلۍ کی د اسی دریځ ونیو: د پښتني سیمو په ټولو لومړنیو او منځنیو ښوونځیو کی او په پوهنتون کی دې د پښتو مضمون درس ورکول کیږي.

خو واقعیت داوچی پښتو ژبه د معتبرو ښوونځیو انګړته نشوه ورننوتلی:[475]

دغه شان په حکومتی ښوونځیو کی چی پښتو پکی په لومړی اودوهم ټولګی کی د تدریس ژبه وه او ترپنځم ټولګی پوری حتمی مضمون و ، پښتو پکی «سمه نه ښودل کیدله» (ډیډ ناټ ټیچ پښتو ویل). کله به د ښوونکو کمښت واو کله به زده کوونکي د پته نه تشویقیدل چی په خپله خوښه د پښتو مضمون په لوړو ټولګیو کی (شپږم ترلسم) تعقیب کړي.

لیکوال پوهاند طارق رحمن کاږی چی پښتو د تدریس د وسیلې (میډیم اف اینسټرکشن) په څیر حتی په لومړیو ښوونځیو کی (۱–۴ ټولګیو) هم د ۱۹۸۴ کال پوری نه وه استعمال شوی. دا هغه وخت چی د شوروي فوځونو په ضد د افغانانو د جهاد چیغه توده وه او په میلیونو افغانان پښتونخوا ته کډوال شوي وو. که د پښتو وضعې ته په پاکستان کی کلک پام وکړو ، دې پایلې ته به ورسیږو چی د پښتو مشکل د ژبې په سیاسي اقتصاد کی پروت دی: دا واقعیت چی کارپه انګریزي او اردو ژبو کی میندل کیږي ، کورنۍ ولې د خپلو ماشومانو او ځوانانو وخت په پښتو ضایع کړي. په بله وینا ، په پښتو کی زده کړه او د پښتو زده کړه د قدرت او اقتصاد قلمروته نشي ورننوتلی او مولده او ګټوره وظیفه نه لري. په پاکستان کی د پښتو ژبی د پرمختګ هڅو سینګاری (کاسمیټک) جنبه لرله ، نه واقعی وظیفوی. د پوهاند طارق رحمن په وینا:[476]

ډاکټر طارق رحمن په خپله څیړنه (پښتو لنګویج اینډ ایډینټیټی –فورمیشن اِن پاکستان) کی دی پایلی ته رسیږی:

---

475 - Actually, "Pashto could not be introduced in the elite schools at all.....Thus, the English medium schools of the NWFP never included Pashto in their curricula."

476 - "Pashto – speakers still cannot aspire to positions of power in Pakistan without learning Urdu and English."

داچې دپښتو «خوځښت دامپریالیزم په ضد و ، برتانویانو یې د بریالیتوب مخه ونیوله.»[477]

پاکستان هم چې دلویدیز دګټو لپاره دجبهې دلیکې هیواد (فرنټلاین کنټري) دی، دپښتـنو او د دوی د ژبې په ضد هغه لار خپله کړې ده چې انګریزان پرې روان وو.

زرغیړی (تو زند اُکس) ، کلیفورنیا ، **۲۵**جولای ۲۰۰۸. ډاکټر رحمت ربی زیرکیار

[477] - "As the movement was anti – imperialist, the British did not allow it to succeed."

پـــــا یـــله

له ډېر پخوا راهیسې انسانانو د غوره(کمال مطلوب) ټولنو په اکله بشپړ خوبونه لیدلي دي خو له بدې مرغې تر نن پورې رښتوني شوي نه دي. د نورو ټولنو په شان، افغاني ټولنه هم بې عیبه نه ده. نسبتا کلکه ملي ټولنه په نسبي مساواتو چلیږي او مساوات په حساب. په حساب کی د یوې ټولـنې وګړي، شتمني او عایدات، د سیاسي قد رت مقامونه،ټولنیز اتبا ر ، او د کلتوري هویت اسانتیـاوې او امتیا زونه راځي.

نـن د نړۍ د وګړو ستر اکثریت خپله راشه درشه په هغو هیوادونو کې چلوي چې څو قومونه پکې ژوند کوي او ګڼ ژبتیا پکې بر لاسې ده . په بله وینا ، د نړۍ خورا ډېر هیوادونه ګڼ ژبي دي،او په مقابل کی یې یو څو ګوتې په شمار یو ژبي دي

افـغانـستان هم د نړۍ په هغـو ګـڼ شمـیر هیوادونـو کی راځي چې په قـومي لحـاظ نامتجانس دي(د افغانستان خلک په څه د پاسه دېرش ژبو /لهجو غږیږي). افغانان هم باید د نـړۍ د ګڼ شمیر نامـتجانسو ټولنو په شان لار وباسـي او د خـپلو لرې او نږدې ګاونډیـا نو نــه زده کــــړه وکـړي.

ژبه له ډېره ډېره ده چې یو اځې او یو اځې د افهام او تفهیم (پوهاوي راپوهاوي) په وظیفه کې رالنډه شي. ژبه یوه «معـجزه» ده چې په وینا کې نه ځاییـږي، توپیر نه لري چې له کـومې ځنډې نه ورته وګـورو.

که ژبه نه وای، دینونه به ناشونی وای او انسانان به یو بل ته پردیان وای. بې له ژبې به استعدادونه پټ وای او فکرونه به شړ وای. کمپیوټر نیټ(کمـپیوټري جال) نن سبا یوه اریانوونکې پرمختیاده او د پخواني بې جسمه واقعیت(ژبې) سیوری دی

ژبه هغه بې وسلې او بې لښکره امپراتوري ده چې په ټوله نړۍ یې د خپل حاکمیت وزرې خپرې کړې دي. ژبه هغه بې جسمه نړیواله امپراتوري ده چې د خپلو اتباعو د معنوي کلتور ډیره یې توده ساتلې ده او احساس یې ټکوروي.

ژبه یو اځې د پوهاوي راپوهاوي(افهام او تفهیم) لوښی نه دی، بلکې د هویت چینه هم ده، او له همدې امله ده چې هیوادونه ملي او/یا رسمي ژبې لري. د بریښنا ییزې ټکنالوجۍ په مټ د ژبې د پوهاوي راپوهاوي وظیفه اسانه شوې ده، خو د هویت سازۍ وظیفه یې لا تر اوسه د هیوادونو او ملتونو په اوږو بار ده. ګډه خاوره ، ګډه ژبه،ګډ دین او ګډ تاریخ د قبیلوي ملاتړ او ملي-سیاسي تړون په رامنځته کولو کې اغیزمن رول لوبولی شي. هر څـومره چې د ملت کـیدا عناصـر ګڼ او غښتلي وي،هغـومره د ملي - سیاسي تـړون بنسـټ کلک وي.

برتانوي پاکستان د خپلې هويت سازۍ لپاره د مغلو د دربار ژبه (اردو) مناسبه وګڼله چې د يوه غير قابل ملاحظه اقليت(اووه عشاريه درې سلنو) ژبه وه، خو په مقابل کې يې پښتو ژبې ته د دې مجال ورنکړ چې د قدرت په قلمرو کې پاپښې واخلي. له دې امله په پښتونخوا (افغانيه) کې پښتانه مجبور شوي دي چې «په اردو يې وکتي او په پښتو يې وښتي». په غټ ګمان سره اروانښاد ګل پاچا الفت به هم په لاندې شعر کې د پښتو ژبې کرغيړنې وضعې ته ګوته نيولې وي چې په اوسني افغانستان کې هم د قدرت او اقتصاد قلمرو ته نشي ورننوتلی:

سر او کار د خلکو دی د ژبې له سرکار سره

کله به غريبه پښتو ژبه د سرکار شي

دېته د ژبې سياسي اقتصاد (پوليټيکل ايکانُمي آف لنګويج) ويل کيږي.

دا ناشونې ده چې په نړۍ کی د نړدې شپږ زره ژبو/لهجو له مخې دې بيل بيل هېوادونه جوړ شي. ماشومان او تنکي ځوانان په اسانۍ سره کولی شي چې ژبې په طبيعي ډول (د ژبو په چاپېريال کی) زده کړي. اوسني افغان نسل او راتلونکو افغان نسلونو ته بايد په وړکتون، ښوونځي او پوهنځي کې د دې زمينه برابره شي چې دوه غتې ملي/رسمي ژبې او لږ تر لږه يوه مهمه بهرنۍ ژبه زده کړي. دا کار دوه غټې ګټې لري: يوه ګټه يې ملي ده، په دې مانا چې د دوه غټو ملي/ رسمي ژبو زده کول ملي نږدې والي ته لار پرانيځي. دوهمه ګټه يې شخصي ده، په دې مانا چې په دوه ملي/رسمي ژبو او لږ تر لږه په يوې مهمې بهرنۍ ژبې مسلط افغانان په اسانۍ سره د ټول افغانستان په بيلا بېلو سيمو کې کار ميندلی شي او هم مهال خپل مسلکي کفايت عملا په خپل ملي کفايت غښتلی کولی شي. دې ته ژمنه ويلی شو.

زما په اند، افغان ملت نن سبا د دې اقتصادي وس نه لري چې زده کوونکو ته دې په کوچنيو محلي مورنيو ژبو کې د رس ورکړي، په داسې حال کې چې د دوه غټو ملي/رسمي ژبو په منځ کې د انډول لپاره کوم تدبير نه ليدل کېږي.

په اوږده ډګر کی به روغه دا وي چې په ټول افغانستان کی دې د درې(۳) ژبو نصاب پلی شي: دوه غټې ملي/رسمي ژبې او يوه بهرنۍ ژبه (لکه انګريزي او/يا عربي).

د دې لپاره چې ژبه دې د بېلتون په ځای د غبرګون لوښی (وسيله) شي، بويه دا چې د ژبې سياسي اقتصاد دې د عدالت په ستنو ودرېږي!

په افغانستان کې دې په لومړي پړاو کې جګ پوړي دولتي او علمي مقامونه هغو افغانانو ته ورو سپارل شي چې په دواړو رسمي ژبو کې لیکل، لوستل او ویل کولی شي او بې له ژباړن نه خپلې رسمي وظیفې اجرا کولی شي. دلته دواړه ملي کفایت او مسلکي کفایت د یو بل سره اوږه په اوږه روانیږي، او په دې ډول د ژبې سیاسي اقتصاد د عدالت په ستنو ودریږي.

دوه ملـــــــــونـــــه

(الف) د هغو هېوادونو د نومونو لړۍ چې په اساسي قوانينو کې يې د ژبې په اکله مقررات خوندي شوي وي

Alphabetical List of Countries with constitutional provisions related to language:

Afghanistan Barbados Burundi

Albania Belarus Cambodia

Algeria Belgium Cameron

Andorra Belize Canada

Antigua and Barbuda Benin Cape Verde

Argentina Bolivia Central African Republic

Armenia Bosnia & Herzegovina China

Austria Botswana Comoros

Azerbaijan Brazil Congo (Democratic Republic of)

Bahamas Brunei Darrusalam Costa Rica

Bahrain Bulgaria Croatia

Bangladesh Burkina Faso Cuba

Cyprus Iraq Mauritania

Djibouti Ierland Mauritius

Dominica Italy Mexico

East Timor Ivoray Coast Micronesia (Federated States of)

Ecuador Jamaica Moldova

Egypt Jordan Monaco

El Salvador Kazakstan Mongolia

Equatorial Guinea Kenya Morocco

Eritrea Kiribati Mozambique

Namibia Estonia Korea(People's Democ Republic)

Nauru Kuwait Ethiopia

Nepal Kyrgeyzstan Fiji

New Zealand Laos Finland

Nicaragua Latvia France

Niger Lebanon Gabon

Nigeria Liberia Georgia

Norway Libya,Arab Jamahiriya Germany

Oman Liechtenstein Greece

Pakistan Lithuania Grenada

Palau Luxembourg Guatemala

Macedonia(Former Yugoslav Rep of) Panama Guinia

Papua New Guinea Madagascar Guyana

Paraguay Malawi Haiti

Peru Malaysia Honduras

Philippines Maldives Hungary

Poland Mali India

Portugal Malta Inndonesia

Qatar Marshall Islands Iran

Romania

Tuvalu Russian Federation

Uganda Rwanda

Ukraine Saint Lucia

United Arab Emiraets Saint Kitts and Nevis

Uzbekistan Saint Vincnet and the Grenadines

Samoa

Saudi Arabia

Senegal

Seychelles

Singapoe

Slovakia

Slovenia

Solomon Islands

Somalia

South Africa

Spain

Sri Lanka

Sudan

Suriname

Sweden

Switzerland

Syrian Arab Republic

Tajikistan

Thailand

Togo

Tunesia

Turkey

Vanuatu

Venezuela

Viet Nam

Yemen

Yugoslavia

Zambia

Zimbabwe

(ب) د هغو هيوادونو د نومونو لړۍ،چی اساسي قوانين يا د ژبې په اكله مقررات پكي نه لري

Alphabetical List of Countries without Constitutions or constitutional provisions related to linguistic rights:

Sierra Leone

Swaziland

Angola Tonga

Australia

Bhutan

Chile

Czech Republic

Denmark

Dominican Republic

Guinea Bissau

Iceland

Israel

Japan

Korea (Republic of)

Myanmar

Netherlads

San Marino

Trinidad and Tobago

United Kingdom

United States of America

Uruguay

Source: www.unesco.org/most/ln2nat.htm

Most Clearing House Linguistic Rights National Constitutions

- - - - - - - - - - - - - - دکتاب پای - - - - - - - - - - - - - - -

LARAWBAR